

Josef Šmajs:
**Společnost (ne)vzdělanosti,
fakt nebo výzva?**

Tomáš Novák:
**Muž jako objekt násilí
v manželství a v rodině**

Milan Křápek a Jan Šmarda:
**Společná práce
velkého matematika
s velkým biologem**

Marian Kokeš:
**Peníze jako klíčový
faktor úspěchu
ve volbách?**

Marek Orban:
**Model
postgraduálního
vzdělávání
a výzkumu
na Mayo Clinic
v Rochesteru**

revue Masarykovy univerzity

UNIVERSITAS

2011 07

Obsah

- 3 JOSEF ŠMAJS: Společnost (ne)vzdělanosti, fakt nebo výzva?
11 TOMÁŠ NOVÁK: Muž jako objekt násilí v manželství a v rodině
15 IVANA HOLZBACHOVÁ: Jak je to vlastně s tím pokrokem?
21 MILAN KRÁPEK a JAN ŠMARD: Společná práce velkého matematika s velkým biologem

Očima ekonomů

- 33 JOSEF ŠMAJS: Jak a z čeho vzniká společenské bohatství?

Ze současné medicíny

- 43 MAREK ORBAN: Model postgraduálního vzdělávání a výzkumu na Mayo Clinic v Rochesteru

Jak to vidím já

- 48 MARIAN KOKEŠ: Peníze jako klíčový faktor úspěchu ve volbách?

Kultura a umění

- 54 JAROSLAV SEDLÁŘ: Mezi architekturou, sochařstvím a designem

Náš rozhovor

- 64 ... s prof. MUDr. Alexandrou Šulcovou, CSc. (P. BRAVENÝ)
68 Dvojitý úděl: Literatura a periodika (rozhovor s docentem Jiřím Poláčkem)

Významné osobnosti naší univerzity

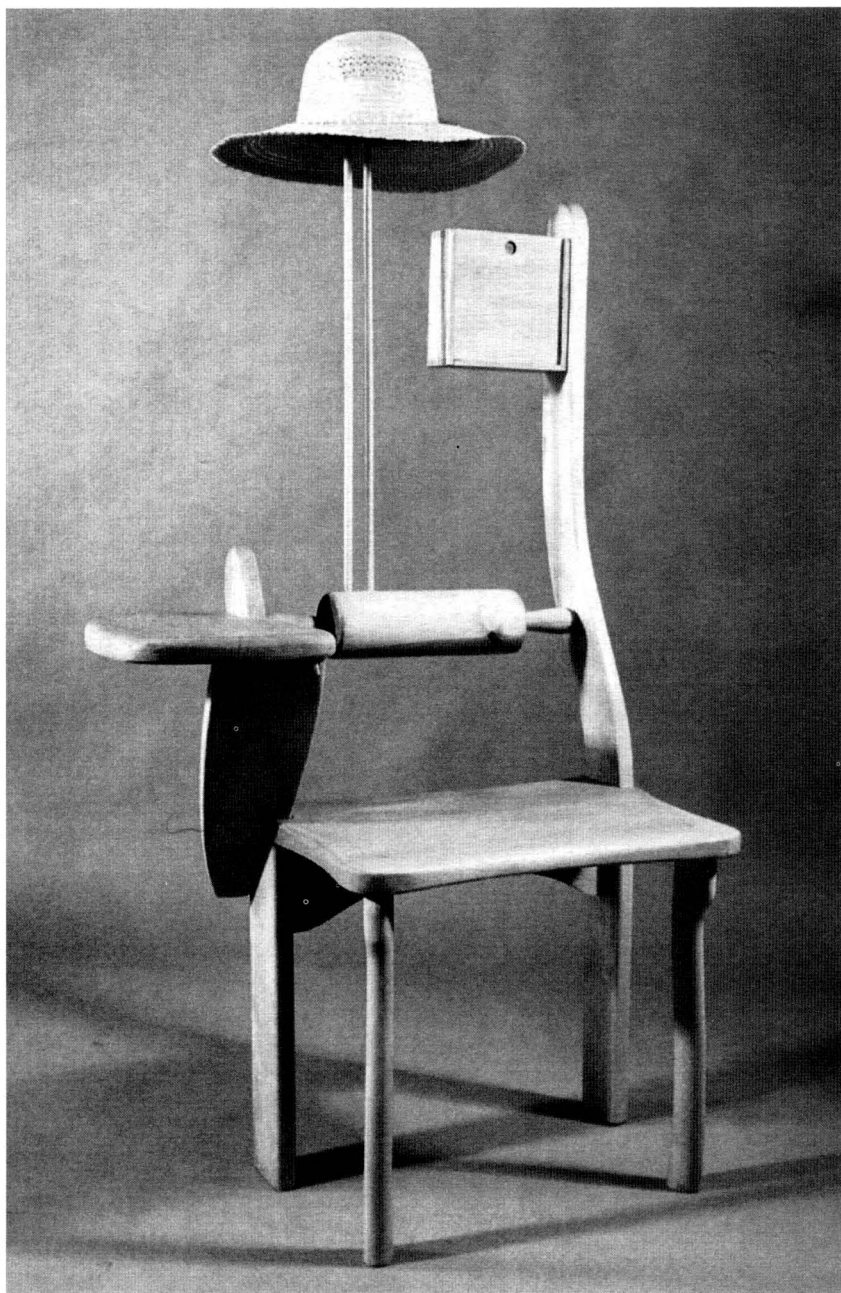
- 71 Nedožitě osmdesátiny prof. PhDr. Libora Míčka, CSc.
72 K osmdesátinám Stanislava Julínka

Panorama knih

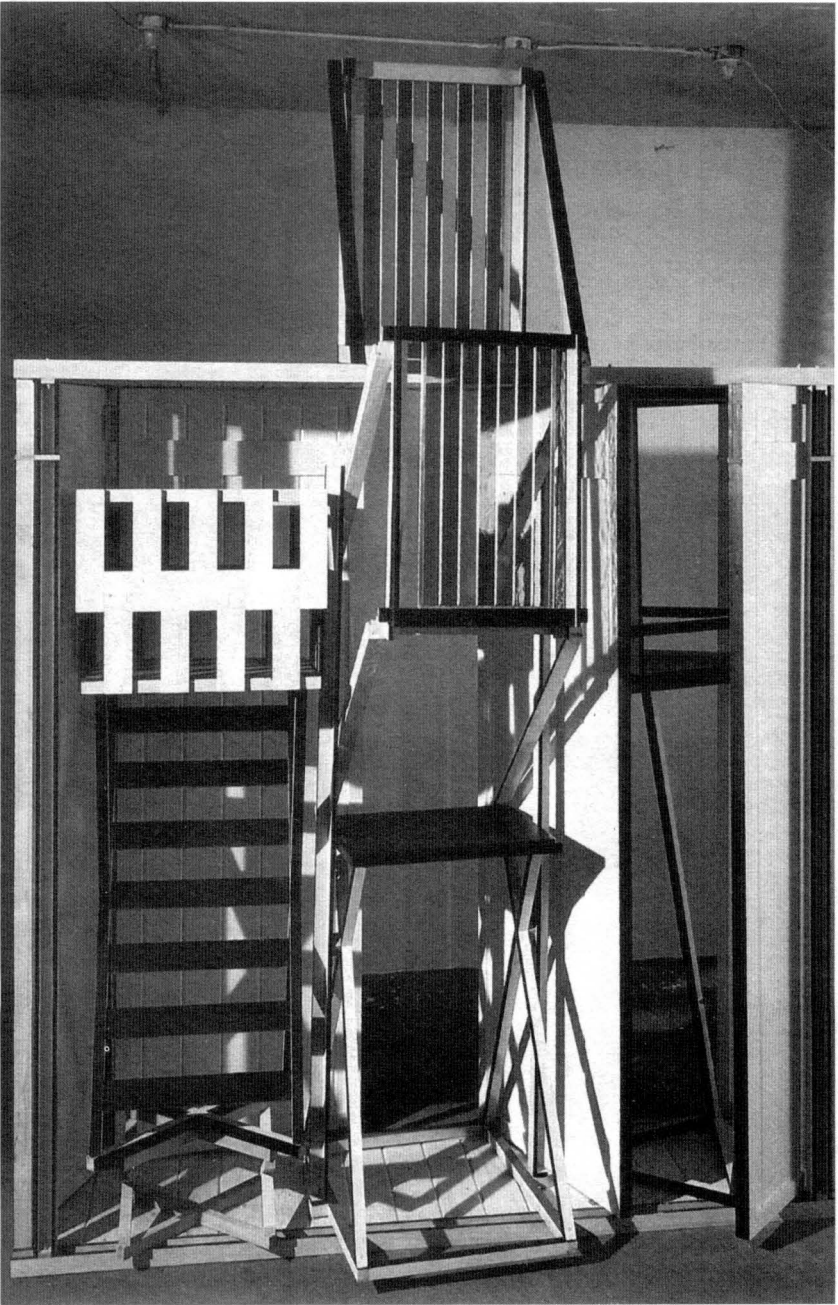
- 73 Hodnoty a postoje v České republice 1991-2008 (V. SPOUSTA)
75 Studia philosophica 57/2010/1 – Ve službě filosofii (D. PÍCHOVÁ)

Zmizelý zápisník Vladimíra Fuxe

- 77 Poslušně hlásím

Josef Macholán, *Židle*, 1987

Siah Armajani, *Elementy Nr. 4*, 1987

Společnost (ne)vzdělanosti, fakt nebo výzva?*

JOSEF ŠMAJS

Myšlenka vzdělanosti ve službách pokroku a lidských práv byla patrně největším přínosem evropského osvícenství. Hnací silou osvícenství byla věda, z níž svou energii čerpaly všechny pozdější technologické i společenské změny. Věda tu ještě působila v rovnováze obou svých hlavních funkcí: vedle technických aplikací sytila všeobecnou vzdělanost lidí. Zdálo se, že zejména vzdělanostní funkce vědy postupně osvítila a kultivuje celou společnost.

Dopadlo to ovšem jinak. Lidské vzdělání se sice od té doby dále rozšiřuje, ale současně se nebezpečně rozevírají nůžky mezi rychlým vědeckotechnickým pokrokem, kterým se svět spontánně proměňuje, a stagnací obecného lidského vědění. Dobré všeobecné vzdělání, které bylo kdysi podmínkou rozvoje osobnosti i demokracie a které se v globalizované kultuře stává předpokladem politické vůle veřejnosti, se vytrácí. Téměř úměrně tomu, jak elektronická technika proniká do intimního lidského života, většina lidí na vzdělání jako moudrost rezignuje, sbírá informace, intelektuálně stagnuje, je sociálně bezradná. Politické subjekty, které se přetahují o přízeň veřejnosti, nepřímo odrážejí dnešní úpadek vzdělanosti.

Autor knihy *Teorie nevzdělanosti* Konrád Paul Liessmann na příkladu Rakouska a dalších zemí dokládá, že v nynějších reformách vysokoškolského vzdělání a vědy již nejde o tradiční ideu vzdělanosti, ale o řízení, kontrolu a potlačování svobodného ducha. „Reformátory vzdělání všeho druhu poji jediné, a to nenávisť k tradičnímu pojetí vzdělanosti. Je jim očividně trnem v oku, že by lidé mohli získat vzdělání neúčelové, souvislé, obsahově ukotvené v tradicích velkých kultur, které by je nejen formovalo, ale také by jim umožnilo nezávislost na diktátu doby a na módních vlnách. Vzdělání lidí by totiž byli všechno jiné než bezproblémově fungující, flexibilní, mobilní a týmově svázané klony.“ (s. 38)

Liessmann nás poutavě provází neutěšenými poměry na dnešních evropských univerzitách, takže místy máme pocit, že důvěrně zná také české vědecké a vysokoškolské prostředí. Souhlasíme s jeho filozofickými tezemi, že „vědění existuje tam, kde je možné něco vysvětlit nebo pochopit“, a že „vědění se vztahuje k poznání a hledání pravdy je základním předpokladem vědění“. (s. 24) Také jeho vyhraněný názor na všeobecnou degradaci vědění a vzdělanosti jakoby vycházel ze znalosti naší vlastní reality: „V současné době se neodehrává přechod od průmyslové společnosti ke společnosti vědění, ale právě naopak – vědění je prudkým tempem industrializováno.“ (s. 30) „Vzdělání se

* Zamyšlení nad knihou: Konrád Paul Liessmann, *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění* (Praha: Academia 2008)

stalo ideologií sekulárních společností, které se nemohou opřít ani o náboženskou transcenci, ani o revoluční imanenci.“ (s. 37) – „Hlavně nemyslet vlastní hlavou – jako by tohle byl tajný program dnešního vzdělávání.“ (s. 50)

Pro toho, kdo zná situaci na některých našich humanitních fakultách není překvapením ani další autorův nelítostný odsudek vysokého školství. „Nejde o vzdělání, nýbrž o takové vědění, které lze jako surovinu produkovat, s nímž lze obchodovat, kupovat je, řídit a vyhazovat; jde o povrchní slátaninu vědění, která postačí právě tak k tomu, aby byli lidé flexibilní pro pracovní proces a disponibilní pro zábavní průmysl.“ (s. 39)

K vážnému zamyšlení nad dnešní funkcí školy však vybízejí zejména ony pasáže, kde autor konstatuje nezpochybnitelná fakta: „Školy se stávají náhradou za rozpadající se rodinu, posledním místem emocionální komunikace, preventivní institucí v oblasti drog a AIDS, prvotním místem terapie, poskytovatelem sexuální a jiné osvěty, zařízeními na řešení problémů světa dospělých v otázkách znečištění životního prostředí, válek, integrace migrantů, boje kultur, bídy třetího světa.“ (s. 44)

Také vymezení jeho pojmu „nevzdělanost“ vůči Adornovu výrazu „polovzdělanost“ ukazuje, že autor zvolil název své knihy po důkladném seznámení s tématem. Snad i proto tu připomíná pozoruhodnou Adornovu myšlenku, že „polovzdělanost je podrážděná a zlá; přesvědčení, že všechno vím, se vždy pojí s tím, že vím všechno nejlíp.“ (s. 48) Sám pak dodává, že nevzdělanost „není intelektuálním deficitem, nedostatkem informovanosti, defektem kognitivní kompetence, je to rezignace na snahu vůbec něco chápat.“ (s. 51)

Pozoruhodné a jakoby opsané z námitek některých našich kritiků evaluačního procesu a hodnocení publikační činnosti na vysokých školách a vědeckých ústavech jsou také další teze: „Protože si už nikdo nedá tu práci, aby článek, který má posoudit, také přečetl, je dobré vědět, v jakém časopise článek vyšel, jaký impactový faktor časopis má a jaký počet bodů tedy lze takovému článku přisoudit.“ (s. 58) Liessmann se odvažuje říci, že „se evaluace provádějí podle relativně svévolných, ale již dříve daných kritérií, jsou tedy principiálně ‘slepé k novému’. Takže se právě výjimečné, originální, kreativní a inovační přístupy principiálně ignorují.“ (s. 67) – „Jakmile člověk ví, co se od něj očekává, očekávání naplní. Má-li se víc publikovat, tak se víc publikuje, má-li se zvýšit *science citation index* a *journal impact factor*, stane se tak, ať už jakýmkoliv způsobem, má-li se zvýšit počet projektových žádostí, tak se zvýší, má-li se věda více propojit do sítí, nové sítě přímo raší ze země, mají-li se sehnat peníze z externích zdrojů a dalších projektů, tak se seženou, i kdyby jen na papíře.“ (s. 68) A znovu dodává něco, co mnozí důvěrně známe: „Humanitním vědám se stalo osudným, že mohou pracovat bez velkých materiálních nákladů. Je-li spolufinancování z externích zdrojů kvalitativním kritériem vědy, je neschopný ten, kdo takové prostředky vůbec nepotřebuje, protože mu k myšlení stačí hlava.“ (s. 86-87)

I s dalšími autorovými myšlenkami musíme bohužel souhlasit: „V takových podmínkách se nerozvíjí výzkum, ale organizační, byrokratické a básnické

úsilí s ním spojené.“ (s. 69) „Jakou hodnotu má myšlenka, hypotéza, teorie, objev, pozorování, experiment se prokazuje ve sporech a diskusích s kritiky. Ale evaluátor stěží čte alespoň jeden z textů, které má evaluovat.“ (s. 70) – „Takřka to vypadá, jakoby moderní reformátoři univerzit znali jen jediného skutečného nepřítel: nezávisle bádajícího ducha, který se vymyká jejich předstávám o strukturované a kontrolované vědě.“ (s. 76) – „Reforma pro reformu ovšem žádné důvody nepotřebuje. Vědci jsou tedy placeni za to, aby instituci permanentně reformovali, místo aby svou energii věnovali výuce a výzkumu.“ (s. 15) – „Za rétorikou reforem už jasně prosvítá jejich skutečný smysl: privatizace veřejného vlastnictví, proměna záležitostí veřejného zájmu na soukromý zájem.“ (s. 17)

Ani Liessmannův názor na modernizaci výuky nemůžeme snadno zpochybnit: „Způsob, jakým se dnes vědění prezentuje, je také možné chápat jako rostoucí pohrdání vědění. Nešvar, který je možné pozorovat nejen při firmních prezentacích, ale který se stále více šíří při vědeckých sympoziích (a ve výuce, pozn. J. Š.) na univerzitách a jehož jádrem je to, že se jednoduché věty a nabubřelé pojmy promítají přes *power-point* a pak je přednášející předčítá, je výrazem pohrdání posluchači a absolutní ztrátou toho, čemu se kdysi říkalo přednášková kultura.. Formulují se už jen nadpisy, podnadpisy a hesla a veškeré možnosti propůjčit větám logickou, tudíž argumentační strukturu, jsou podvázané.“ (104)

Plně lze souhlasit s autorovou s tezí, že „žádáné procesy řízení a kontroly se nevyvinuly z vnitřní potřeby a struktury univerzity, nýbrž byly převzaty z vnějšku, zvláště ze sektoru manažerských technologií“ (s. 85) Také jeho názory na dnešní zvýšené používání angličtiny ve vědecké práci by měly být důvodem k zamyšlení. Liessmann připomíná, že mu nejde o „omezený jazykový purismus, nýbrž o fakt, že mnohé evropské jazyky ztrácejí v rozhodujících oblastech moderního života kompetenci. Týká se to menších skandinávských jazyků, ale rostoucí měrou i němčiny a některých románských jazyků. Pokud zůstane jediným možným polem pro uplatnění národních jazyků krásná literatura, přestanou být takové jazyky integrální součástí kultury. Nemusí být daleko doba, kdy se začínajícím spisovatelům bude doporučovat, aby svá díla psali rovnou v angličtině, jestliže chtějí hrát v první lize.“ (s. 92) V této souvislosti autor cituje názor H. G. Gadamera, který už v osmdesátých letech zdůrazňoval nutnost jednotného jazyka pro přírodní vědy, nikoli však pro vědy humanitní.

V závěrečné kapitole Liessmann shrnuje: „V celé oblasti vzdělání je v neposlední řadě patrné, že místo společnosti vědění směřujeme velkou rychlostí ke společnosti kontroly a že téměř všechno, co se v poslední době projednává pod hlavičkou autonomie, řídí se imperativem sociální struktury založené na ovládnutí prostřednictvím sebekontroly ovládaných.“ (s. 118) – „Vzdělanost se od nevzdělanosti odjakživa liší schopností reflexe a odstupu, což se dnes různě odbývá jako kulturní pesimismus. Tím je řečeno vše. Nevzdělanost je

autentickým projevem společnosti vědění, už se zahnízdila v samém jejím středu a požírá jejího ducha.“ (s. 118.)

K. P. Liessmann prokázal odvahu říci nám mnohé nepřijemné pravdy. Dobře zná nynější problematiku vědy a vysokého školství, píše poutavě, vzbuzuje důvěru, a byl proto právem v Rakousku vyznamenán titulem „Vědec roku 2006“. Pozitivní čtenářský dojem však při hlubším zamyšlení nad současnou rolí vědy a vzdělání poněkud oslabuje to, co do jeho útlé knihy zařazeno nebylo: není v ní žádné pozitivní východisko; chybí tu posouzení obsahu a úrovně vzdělání na základních, středních a vysokých školách; autor nynější úpadek vzdělání konfrontoval pouze s jeho tradičním osvícenským modelem a zcela se vyhnul nutnosti obsahové změny vzdělání pro fázi globalizované kultury.

Výchova a vzdělání pro 21. století

I když budu patrně kritizován za troufalost, z pozice evoluční ontologie připomenu některé důvody nynější nepřiměřené podoby vzdělání a připojím argumenty pro nutnost jeho obsahové změny.

Především je třeba uznat a šířit zjištění, že potřeba propřírodní (biofilní) orientace výchovného a vzdělávacího procesu není žádnou postpostmoderní módní vlnou. Spontánní biofilní „výchova“ našich předků prostřednictvím přirozeného prostředí předcházela lidské psané dějiny, a je tedy nejméně tak stará jako lidstvo samo, jako kultura. V dlouhé historické fázi nezáměrné (neintencionální) výchovy člověka prostředím byla lidská osobnost formována nejen příslušnou kulturou, ale především přírodou, převahou přirozených ekosystémů. Také neolitické hospodářství jako hlavní způsob vytváření kultury lidskou aktivitou před průmyslovou revolucí bylo jasným důkazem o podřizovanosti abiotických technologií a hodnot technologiím a hodnotám biotickým. V Evropě měla tato podřizovanost podobu převahy vesnice nad městy a zemědělství nad domácími i profesionálními řemeslem. Zřetelným obratem k dočasné a z dlouhodobého perspektivy problematické abiofilní orientaci bylo teprve rozšiřování mechanické strojové technologie. Tento obrat se přibližně časově kryje nejen s produktivní aplikací přírodních věd, nýbrž i s výraznou produktivní orientací vzdělání.

Dvěma stoletím, které nás dělí od průmyslové revoluce, „vděčíme“ tedy jak za nynější technologický vzestup a blahobyt, tak bohužel i za dosud největší devastaci Země kulturou. A na obou těchto procesech se podílí protipřírodně orientovaná přírodní věda i podobně orientovaný vzdělávací systém evropské společnosti.

V průběhu života jediné poslední generace se protipřírodní kultura dále dramaticky změnila. Zanikl bipolární svět, rostoucí blahobyt pronikavě zvýšil civilizační zátěž Země, k osobním automobilům a bílé kuchyňské technice přibyly osobní počítače a mobilní telefony. Lidé dnes hodně cestují, více než polovina jich žije ve městech a polovina mladé populace prochází vysokoškolským studiem. Stále více informací a zábavy získáváme prostřednictvím sítě internetu, jehož pomyslnou vstupní branou se stává Google.

Všechny tyto faktory spontánní výchovy působí dnes na mladou generaci podobně nezáměrně a formativně jako kdysi převaha přirozených ekosystémů na formování našich animálních předků. Genom člověka sice z kultury téměř nic nezískává, ale odcizení lidského organismu a jeho fyziologická nerovnováha s přírodou se prohlubují. A protože také hromadné sdělovací prostředky se z krátkého počátečního období nástroje lidské kultivace staly nosiči špatných zpráv, senzací, reklamy a plytké zábavy, zůstává proměna obsahu školské výchovy a výuky jedinou nadějí na formování vzdělané a duševně zdravé lidské osobnosti. Zdá se, že bez pomoci reformované školy nemůže dnešní mládež pochopit ani ontologickou podstatu kultury, ani nebezpečí prvního existenciálního ohrožení globalizované kultury poškozenou přírodou. Vzdělávací systémy jsou ovšem konzervativní a problémy, které by měly odhalovat, spíše zakrývají.

Ve školách se např. setrvačně učí, že pro Zemi a celý vesmír platí zákon zachování látky a energie, ale nepřipomíná se, že na Zemi, formované přirozenou a později i kulturní evolucí, neplatí žádný zákon zachování její přirozené uspořádanosti. A jen z tohoto jediného zjištění vyplývá, že tu nemůže platit ani možnost neomezeného růstu kultury (civilizace). Kultura je totiž lidským dílem, stojí a padá s existencí příznivých přírodních podmínek pro biologickou reprodukci člověka. Příznivé podmínky biologické reprodukce člověka ovšem expanze kultury likviduje.

Systém výchovy a vzdělávání by proto destruktivní roli kultury vůči Zemi neměl opomíjet. Již základní a střední školy by měly šířit názor, že člověkem zapálenou kulturní evoluci, která Zemi zbytečně pustoší, musíme uvést do souladu s evolucí staršího, širšího a mocnějšího přírodního systému. Již ve škole je třeba přírodu teoreticky i hodnotově rehabilitovat. Již zde je možné ukázat, že živá planeta Země je komplexnější kreativní aktivitou než proces vytváření kultury aktivitou lidskou.

Nynější vzdělávací systém, na jehož neudržitelnost Liessmann upozornil, neformuje pouze člověka a kulturu, ale svým nevhodným obsahem pomáhá prohlubovat i globální ekologickou krizi. Proto od nynější orientace abiotické a protipřírodní bude nutné přejít k orientaci *biotické a propřírodní*; od převahy dílčích informací a pasivního memorování poznatků, kterých přibývá a které je stále obtížnější intelektuálně integrovat, je na čase učit způsobu jejich chápání a evoluční syntézy. Za rychlým postupem dílčího vědění se totiž viditelně opožďuje pomalý proces racionálního osvojení světa v jeho celku.

Dnes už i mladí lidé, kteří s rodiči cestují do vzdálených zemí, mohou vidět, že člověk není pouze neškodný obyvatel a pozorovatel světa, nýbrž také jeho dobytý a rádoby soukromý vlastník. Všude se totiž střetávají s tím, že lidstvo vede nevyhlášenou válku s přírodou a že zbraněmi jejího hromadného ničení jsou zejména nynější osobní automobily. Bez evolučně ontologického minima nemohou však lidé snadno rozpoznat, že kulturní evolucí, která vzácné přirozené struktury rozbíjí a jako lidské artefakty nově formuje pro člověka, započalo kritické období v dějinách Země. Neznají skutečné systémové

důvody, proč člověk i jeho kultura jsou ohroženy mateřským prostředím planety, které jejich vznik kdysi umožnilo. Nebyli poučeni, že ubýváním přírodního bytí vzniká svět, v němž se i *člověk stává ohroženým druhem*.

V obecném povědomí je totiž kultura vnímána nesprávně. Lidé nevědí, že kultura je procesem i výsledkem jejich aktivity, že je to umělý systém s vnitřní informací, jíž je kultura duchovní. *Školní i pozdější občanské vzdělávání se totiž objasnění podstaty kultury a jejího vztahu k přírodě dlouhodobě vyhýbá*. Dokonce i obsah vysokoškolské výuky představuje lidské poznávání světa nekriticky: nikoli jako součást duchovní kultury, která integruje a orientuje nynější kulturní systém, ale jako osobní intelektuální výbavu člověka.

Tuto zjednodušenou představu je třeba odmítnout. *Vzdělávání spoluutváří podobu kultury i osobnost člověka*, je důležitou hodnotovou součástí formativního procesu lidské ontogeneze. Spolu s vlivy přírody, rodiny a společenského prostředí působí na světonázorové postoje lidí. Proto dnes potřebujeme nejen snadno dostupné dílčí poznání, ale i školou zprostředkovaný *světonázorový koncept přírody a analogický světonázorový koncept kultury*. Potřebujeme všeobecně srozumitelnou (pro žáky, studenty i občany) reflexi světa, která zahrne jak onticky konstitutivní proces přirozené evoluce, tak také opoziční onticky konstitutivní proces vytváření kultury lidskou aktivitou.

Biofilní orientace vzdělání

Žáky a studenty dnes poprvé potřebujeme vzdělávat a kvalifikovat nejen proto, aby jako dospělí byli s to dobře žít v dnešní informační společnosti, nýbrž také s ohledem na to, aby konflikt kultury s přírodou pochopili a byli s to řešit. Pokud nevíme, co je podstatou krize, přibývá sice názorů a interpretací, ale kultura se dál vyvíjí živelně a protipřírodně, samovolně se strukturuje, globalizuje, formuje člověka a nevratně ničí systém, na kterém závisí.

Adekvátnímu světonázorovému pochopení skutečnosti však brání zejména dvě překážky: 1. neprůhledné konstrukce spotřební mikroelektronické techniky znemožňují nejen pochopení podstaty techniky, nýbrž i pochopení podstaty kultury a role kultury v přírodě; 2. děti se na atraktivní technické prostředí dnešních bytů i škol adaptují převážně motoricky a neverbálně; toto umělé prostředí je dále odcizuje přírodě, neboť jejich vrozené komplexní potence zužuje a rozvíjí ve směru pouhého ovládnání a využívání abiotické techniky.

Poznatky věd o přírodě, svým teoretickým obsahem podřízené potřebám rozvoje ofenzivní adaptivní strategie kultury, se v protipřírodním kulturním systému svými účinky jakoby sčítají a násobí, ale jako světonázorově využitelné vědění se v živé generační paměti lidí vulgarizují, rozptylují a mísí s pragmatickými lidskými zájmy, ideologiemi, předsudky a mýty. Právě proto formulujeme provokující tezi, že pokud se nepodaří spontánní ekonomický a technologický samopohyb adekvátně filozoficky pochopit a prakticky usměrnit, *zroskotají naše představy o pravdě, svobodě a demokracii*. I jako druh s mobilními telefony a globálním informačním systémem vyhyne vlastní vinou.

System základního a středoškolského vzdělání, který spolu s ideou lidské výjimečnosti šířil antropocentrické hodnoty, a který proto odpovídal potřebě zvyšování produktivity lidské práce v chudé společnosti, již nevyhovuje tomu, co z hlediska dlouhodobě možné (biofilní) kultury potřebujeme.

Za první. Už nepotřebujeme vychovávat na výkon orientované výrobce, nýbrž *ekologicky odpovědné občany planetární kultury*. Potřebujeme vzdělání, které *posílí lidské genetické predispozice pro tajemství, hodnotu a krásu přírody* a které ještě před tím, než se prosadí spontánní vliv neintencíálních faktorů umělého technického prostředí, zformuje základ lidské osobnosti. V senzitivní fázi lidské ontogeneze je proto třeba pěstovat emocionální bázi pro uctivé myšlení vůči přírodě, pro celoživotní pokoru a obdiv člověka k živým systémům.

Za druhé. Otázka, jak vznikly věci, které nás obklopují, je zcela přirozenou dětskou otázkou. Proto již od útlého věku je nutné učit a výchovou *posilovat evoluční způsob myšlení dětí*. Už ze základní školy bychom měli vědět, že naše Země vznikala dlouhou přirozenou evolucí. Měli bychom vědět, že přirozená evoluce je spontánně onticky tvořivá (tj. posvátná, „božská“), že vytvořila nejen vesmír a planetu Zemi, ale i nás lidi a všechny ostatní přírodní předpoklady kultury. A patrně již dítě dokáže pochopit, že člověk rovněž umí zhotovovat věci a že společným úsilím mnoha lidí – kulturní evolucí – mohou, bohužel na úkor úbytku neživých či živých přírodních forem, vznikat všechny lidské kulturní výtvořky.

Lidskou aktivitu je proto třeba ukazovat jako na přírodě závislou tvořivou sílu, která na přirozeně uspořádané Zemi musela být nejprve namířena proti výsledku i procesu spontánně tvořivé aktivity vesmírné. Ale zároveň musíme připomínat, že ve fázi globalizované kultury je její protipřírodní orientace škodlivá a nebezpečná a že vážně ohrožuje lidskou budoucnost. Proto bude nutné tuto orientaci změnit a protipřírodní kulturu, která přírodu zbytečně poškozuje, transformovat na kulturu vůči přírodě uctivou.

Zdánlivě radikální evolučně ontologická myšlenka, že člověk po svém vzniku rovněž zapálil evoluci, tj. protipřírodní evoluci kulturní, nemusí být tak vzdálená mladé lidské mysli, jako je vzdálená protipřírodní kulturou ovlivněné mysli dospělých. Již v útlém věku je totiž třeba vytvářet předpoklady pro jasné rozlišení toho, *co je příroda a přirozené a co je kultura a umělé*. Je čas opustit dnešní arogantní antropocentrismus i k němu doplňkovou nevyvojenou interpretaci skutečnosti. Vždyť právě na této úrovni se základní i středoškolské vzdělání, i když přijalo řadu nových vědeckých poznatků, zastavilo a opevnilo. A proto také první krok k hodnotové rehabilitaci přírody ve školní výchově a vzdělání bude obtížný. Ale – nemá-li dojít k pozdějšímu hodnotovému rozpolcení lidské psychiky – *vstižení života jako nejvyšší hodnoty (imprinting) by si děti i žáci měli i ve škole upevnit co nejdříve*.

Kulturu, která je v plném rozsahu lidským dílem, je třeba ukazovat jako člověku užitečný umělý systém, který ovšem zůstává podřízený širšímu a staršímu systému Země. Ale kulturní systém, který se po vzniku novověké přírodní

vědy rozvíjel jako rychle rostoucí vnější předmětné tělo člověka, se nikdy nestal předmětem vážného filozofického, vědeckého ani pedagogického zájmu. Předmětem tohoto zájmu je totiž v protipřírodní antropocentrické kultuře pouze člověk. Takže ani na vysoké škole se dnes nedovíme, jak se kulturní systém záměrně i nezáměrně vytváří, proč má protipřírodní strukturu, protipřírodní vnitřní informaci (duchovní kulturu) a proč je zatím tak nebezpečně namířen proti svému hostitelskému prostředí – proti pozemské přírodě.

Nepochopení opozičního vztahu přírody a kultury, které umožňuje řešení globálního ekologického konfliktu alibisticky přesouvat na další generace, tj. žít nejen na úkor našich dětí a vnuků, ale i na úkor méně rozvinutých zemí, proto považuji za neomluvitelnou vadu dnešní vzdělanosti. Jakými způsoby mladým lidem zprostředkovat toto nové přehodnocení hodnot, to již výrazně přesahuje možnosti filozofické reflexe. Zdá se, že to nemůže být jen iniciativní úkol filozofie, školy a společenských věd, ale také vážná výzva pro ostatní formy duchovní kultury, např. pro přírodní vědy, publicistiku i krásnou literaturu. Jde totiž o problém, který bude rozhodovat o lidském přežití a kterým se už brzy musí zabývat i politika.

Magdalena Jetelová, *Skříň*, 1978

Muž jako objekt násilí v manželství a v rodině

TOMÁŠ NOVÁK

§ 199 tr. zákoníku

Týrání osoby žijící ve společném obydlí

- (1) Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až na čtyři léta.
- (2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,
  - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvlášť surovým nebo trýznivým způsobem,
  - b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví,
  - c) spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách, nebo
  - d) páchá-li takový čin po delší dobu.
- (3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1
  - a) těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob, nebo
  - b) smrt.

„Žena muže bít nemůže protože ho nepřemůže...“ dí dle úhlu pohledu optimisticky či pesimisticky známá píseň. Odborná literatura jakoby zmíněný citát dlouho respektovala. Britská definice domácího násilí vznikla v roce 1992. **Domácí násilí charakterizuje jako fyzické, sexuální a psychické týrání žen jejich současnými nebo bývalými partnery, zahrnující i vážné pohrůžky použitím podobného násilí.** Partneři mohou být rozvedeni, žít odděleně nebo spolu dokonce nikdy nežili. Britské a další evropské prameny přitom oprávněně hovoří o výjimečně zranitelné pozici ženských obětí domácích útoků. Matoucí bývá časté setrvávání obětí v kontaktu se svým trýznitelem. Oběti z řady závažných důvodů nejsou schopny opustit domov. V rámci domácí agrese jde o široké spektrum hrubého chování tyranů. Jde o nadávky, omezování osobní svobody, porušování domovní svobody, zamezování kontaktu s rodinou a přáteli, zadržování a nadměrné omezování peněz, fyzické útoky, užití zbraně, znásilnění, vyhrožování, mrzačení, dokonce i vraždy.

Výčet projevů agrese působí maskulinně. Skutečnost je složitější. V rámci domácího násilí existují i muži týraní ženami. Typické jsou u této skupiny hrubé nadávky ze strany ženy, bití muže, jeho ponižování.

Od zmíněné formy násilí je třeba odlišovat tzv. italské manželství. Zde se bijí muž se ženou poměrně často vzájemně. Nejde o formu týrání. Spíše lze hovořit o vzájemném odreagování stresových momentů. Někdy dokonce i o formě milostné přehry. Akce je emoční doping nezbytný k temperamentnímu usmířování. To je pro oba účastníky příjemné.

Méně erotickou variantou brachiální agrese je dle Čírtkové „obecné párové násilí“. Jde o spontánní agresi v konfliktní situaci. Jeden z dvojice se sice takto může projevat častěji než druhý, nicméně přece jen jde o určité střídání.

Nezanedbatelné procento v rodině týraných mužů lze zařadit do rámce týrání rodičů. Obětí jsou rodiče. Může jít jak o matku tak i o otce. Možné ovšem je i týrání jednoho z nich. Agresory jsou jejich děti. Nemusí jít o děti zletilé, byť je to přece jen častější. Do rámce syndromu týraných rodičů, jež byl popsán Harbinem a Maddenem roku 1979, bývá zahrnováno jak vlastní fyzické násilí tak i slovní nebo neverbální výhrůžky. Ilustrativní je nedávný případ z Brna:

Mladý muž po tři roky po návratu z vězení začal rodiče tyranizovat. Nechal se od nich živit. Rodiče museli jíst ve sklepech. Syn nesnesl, aby jej rušili při sledování televize například rozbalením trojúhelníčku taveného sýra. Dotyčný si je posílal v noci nejen pro různé pochoutky, ale i pro časopisy. Vynutil si kapesné – nejprve 5000, pak 8000 korun. Rodiče synovi vyhověli i když je nutil k nesmyslným nočním výletům do lesů v okolí města. Neuposlechnutí trestal bitím. Muž si dokonce koupil nože, jejichž použitím vyhrožoval. Případ se dostal k vyšetřovateli až po té, co rodiče požádali o pomoc psychiatra.

Rok před Harbinem a Maddenem popsala Steinmetzová syndrom bitého muže v partnerském heterosexuálním soužití. Vyšla z výzkumu Strausové a Gellese. Ti se snažili postihnout výskyt domácího násilí na vzorku 2341 osob žijících v manželství. Takřka u poloviny párů, u nichž bylo násilí zaznamenáno, šlo o jeho „italskou“ variantu. U 27 % takových párů byl agresor muž ale ve 24 % byl muž obětí. Výzkum byl kritizován. Nepřijatelný byl jak pro feministicky orientované autorky a autory tak pro odborné autority východního bloku. Např. Hanzlíček v na svou dobu velmi progresivní Psychiatrické encyklopedii z roku 1983 uvádí jen hesla týrání dítěte i týrání rodiče. Manželské projevy násilí či týrání pomíjí.

Stav v ČR v posledních letech naznačují policejní statistiky týkající se institutu vykázaní z společného bytu v souvislosti s trestným činem týrání. Počet vykázaných žen zvolna roste nicméně dnes dosahuje necelých 10 %. To koresponduje s výzkumy zdůrazňujícími, že muži jsou výrazně častěji fyzickými brachiálními i sexuálními agresory.

Zásadním, zřejmě odvěkým problémem, při postižení fyzické agrese ženy vůči partnerovi je neochota mužů k zveřejnění tohoto jevu. Deklarovat se jako oběť domácího násilí není příjemné ani ženám ani mužům. U mužů jde pak o záležitost vyvolávající výrazně vyšší stud, než u ženy podobně postižené. Verš „žena muže bít nemůže“ souzní s obecně přijímanými genderovými stereotypy. Specifickým aspektem je i typ a intenzita daného násilí. Mimořádně brutální formy jsou vyhrazeny obvykle agresorům mužům. Žena, bije-li, pak obvykle méně intenzivně než muž atakující ženu. Muž má tedy tendenci situaci podceňovat, racionalizovat, tajit. Roli hraje i vydírání ze strany agre-

sivní partnerky typu: „Zkus to ohlásit, nikdo ti neuvěří, řeknu, že jsem se jen bránila, protože jsi mne napadl (chtěl jsi mne znásilnit)“ atd. Nezanedbatelný vliv zde má i vyhrožování rozvodem, přesněji řečeno jeho dopady. Typická je vyhrůžka: „Rozvedu se a děti už nevidíš!“ Muži bývají psychicky závislí na partnerce.

Kontakt s mužem, který při první konzultaci je v manželské poradně sdělí, že jej manželka či partnerka bije, je zcela ojedinělý. Během uplynulého desetiletí jsem se s takovým setkal pětkrát, předtím dlouho vůbec ne. V jednom případě šlo o muže, který uskutečnil coming out. Tj. sdělil manželce, že se chce v klidu rozvést, stýkat se svými dětmi a žít s přítelem.

V druhém případě šlo o muže žijícího v dlouhodobě nekonsumovaném manželství, výrazně staršího než jeho relativně mladá žena. Suspektní homosexualitu či bisexualitu striktně popíral. V prvním z zmíněných případů bylo fyzické napadání zřejmě motivováno jak frustrací ženy s manželovy proklamací homosexuality tak i pocitem, že si může vůči němu cokoliv dovolit. Dáma zřejmě ztotožňovala pedofilii a homosexualitu.

Druhý případ souvisel s prosazováním značně netradičního životního stylu mladé paní. Ta zjevně volila výrazně staršího manžela se zdánlivě velmi dobrým materiálním zázemím. Posléze se finanční poměry značně zhoršily. Nespokojená žena vyžadovala naprostou volnost. Námitky muže řešila agresí.

Další dva případy postihuje bití otce synem. V jednom případě šlo o chlapce brzy po dosažení zletilosti. Dotyčný se agresí tohoto typu prezentoval v souvislosti s krádežemi u rodičů. Zastrášoval je, aby jeho delikventní chování neohlásili.

Druhý případ souvisel s bytovou šikanou. Syn středního věku velmi výrazně omezil pohyb starého otce v domě, jehož byl spoluvlastníkem. Spory pak řešil brachiálně.

Výčet uzavírá agrese vnuka proti dědečkovi. Tento příběh jakoby shrnoval to, co je uvedeno u předchozích.

Zcela novým jevem pak je lživé obvinění ženy manželem z týrání muže. Donedávna šlo o něco nepředstavitelného. V poslední době jsem se s ním dvakrát setkal jako s předebranou rozvodového boje.

Častěji než jako úvodní zakázka v poradenské praxi se téma bitého muže objeví až v průběhu delšího psychologického vedení. Postižený klient přichází s jiným problémem a teprve po několika setkáních se zmíní o týrání. Riskantní je v tomto směru pozice muže výrazně staršího než je jeho manželka. Často jde o muže, který se v souvislosti se vztahem k oné výrazně mladší ženě před lety rozvedl a přerušil veškeré kontakty k původní rodině.

Velmi specifickou skupinu pak tvoří tzv. „muži 3 S“ – „slušní, slabí, seriózní“. Ti se mnohdy chovají se, jako by právě vstali z lůna ženských časopisů propagujících, že muž má ženě pomáhat. Ona pomoc se zde netýká věcí podstatných, ani toho, kde ženu obrazně řečeno nejvíc bota tlačí. Pomáhají po

svém. „3 S“ bývá mistrem domácích úsporných pomazánek typu celer à la krab. Infantilně se jimi chlubí. Nedochozí mu, symbolicky vzato, že „krab je krab“. Tedy k chlubení toho zase tolik není. Muž tří S je tvorem domácky zaměřeným, nepříliš zručným kutilem, šetřílkem bez špetky velkorysosti. Rád souloží často, leč obvykle krátce. Nepovedený pohlavní akt korunuje otázkou: „Líbilo se ti to?“ Neimponuje. S oblibou mentoruje. Na počátku vztahu to žena snáší. Později různými formami muže za jeho neimponující chování trestá. Častější než přímá agrese je vyčítání a ponižování. Obdobně poměrně časté jsou i mimomanželské vztahy. Objeví se i spíše jednorázové bití muže.

Terapeutické vedení postiženého znamená zejména posilování jeho sebevědomí, výcvik v asertivitě. Důležité je i odstraňování strachu ze zveřejnění. Zvláště muži „3 S“ si zakládají na tom, že okolí považovalo jejich manželství za vzorné a příkladné.

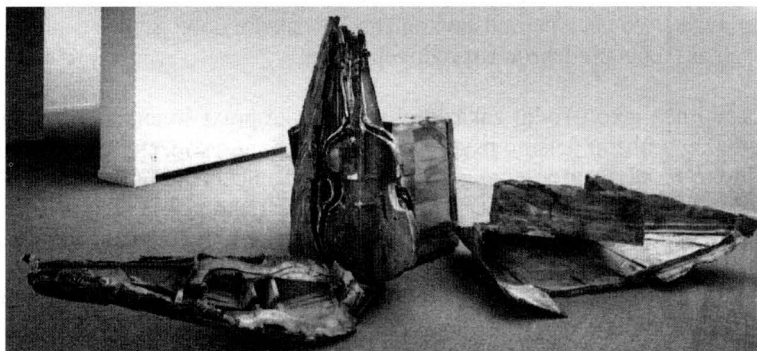
Muži týraní svými dětmi pak tuto skutečnost vnímají v kontextu sebeobviňování za špatnou výchovu. Tak jednoduše a přímočaře ovšem stav vysvětlit nelze. Typickým projevem týraných mužů je také strach z prostorového oddělení od týrající osoby. Svobodárna, či pokoj v penzionu důchodců co nejdál od bydlíště tyрана mívá na stabilizaci situace blahodárný vliv.

Být obětí týraní je těžká životní zkušenost. Rozhodně to ale není hanba. Týranie sama o sobě obvykle nepřestane. Postižený nemívá sám dost sil k změně stavu. Je riziko, že bude jednat pod tlakem již zcela nesnesitelné situace. Svoji reakci přežene. Následky mohou být značné.

Každý, kdo najde dostatek sil požádat o pomoc a svůj případ alespoň do určité míry zveřejnit, přispívá k povědomí, že žena muže, ani muž ženu, bít nemůže.

Literatura

Čírtková, L.: *Muži jako oběť domácího násilí*. Právo a rodina, č. 7 /2010

Thomas Virnich, *Pouzdro na basu s jeho napodobeninami*, 1986

Jak je to vlastně s tím pokrokem? (historický exkurz)

IVANA HOLZBACHOVÁ

Pojem pokrok je z historického hlediska velmi mladý. Antika jej neznala. První náznak vědomí vzestupu v dějinách zaznamenal Aurelius Augustinus (Sv. Augustin 354-430), když rozvinul (v knize O obci boží) teorii dvou obcí, které proti sobě bojují o duchovní nadvládu. Tento boj, předem rozhodnutý v boží mysli, je vzestupný v tom smyslu, že stále více lidí přechází na „pravou“ víru, která v budoucnosti také zvítězí. Není ovšem věčný, protože na konci dějin čeká boží soud, kterým pozemské dějiny končí. „Pokrok“ – ostatně Augustin neužíval výraz „progressus“, nýbrž „procursus“ – se tak týká pouze náboženské stránky člověka a není spojen se zlepšováním materiálních podmínek jeho života.

Středověké pojetí dějin bylo ovládnuto biblickou zvěstí, kterou doplňovaly ty vědomosti, které se uchovaly z antiky.

Až renesance, která se považovala za novou dobu v protikladu ke středověku, se rozhodla vrátit se ke svému kulturnímu vzoru, k antice. Byl to ovšem návrat velmi podivný, protože se odehrával ve zcela nových podmínkách. Snad proto se v ní objevuje spor „starých“ s „moderními“ o to, zda je možné antickou kulturní úroveň pouze dohonit, nebo ji lze také předejít. S tímto sporem skoncovali až pozdní osvícenci, zejména Condorcet, který pokrok chápaný jako materiální i morální zároveň, ho pochopil jako nekonečný a nezadržitelný proces spojený s celými dějinami člověka. Pokrok podle Condorceta měl skončit až zároveň s existencí člověka na této planetě. V této podobě pak tento pojem ovládl 19. st. a značnou část století dvacátého. Dnes se zdá být unavený, vzbuzuje diskuse a pro některé myslitele se stává málem neslušným slovem. Jistě, můžeme si za to sami, když jsme nedokázali udržet rovnováhu – předvídanou ještě Condorcetem – mezi materiálním a morálním vzestupem.

Tento problém se objevil už před Condorcetem, v době, kdy se pojem „pokrok“ teprve proklubával ke svému modernímu významu. To je doba, která je spojena se jménem jiného, staršího, osvícence – Voltaira (1694-1778). Jako osvícenec Voltaire pracoval s pojmem lidské přirozenosti: Souborem více méně neměnných vlastností, které dal člověku bůh. Kdybychom tyto vlastnosti chtěli stručně shrnout, mohli bychom říci: Člověk je tvor společenský, má rozum, má vášně. To je obecný rámec, ve kterém se ale mohou objevit rozdíly a pohyby. Např. lidé si nejsou rovni. Voltaire neuznával rasovou rovnost a proti euroasijským rasám stavěl rasy americké a především africké, jichž si cenil nejméně. Vedle toho Voltaire uznával zdokonalitelnost člověka v tom rámci, který mu určil bůh – nebo příroda. (Zdokonalitelnost tedy nemusela být nekonečná.) V tomto rámci se odehrávají lidské dějiny. Voltaire byl deistou. Věřil

ve stvoření světa, věřil, že bůh dal světu zákony, ale ne už v to, že bůh do dějin bezprostředně zasahuje. To, co se děje v dějinách, je už čistě lidskou záležitostí, stejně tak jako zločiny, které jsme s to spáchat. Ve Voltairově Filozofickém slovníku nalezneme přibližně toto: Vše, co náleží přírodě, je uniformní a neměnné, je božím dílem. Ale to, že jsme vynalezli nůžky nebo to, že se vzájemně masakrujeme ve válkách, neznamená, že člověk byl stvořen bohem, aby byl zabit ve válce.

Ve Voltairově filozofii se tedy objevuje i místo pro pokrok. Abychom k němu mohli přejít, podívejme se napřed na vznik kultivovaného člověka.

Voltaire vyslovuje hypotézu, že původní lidé možná dlouho žili bez řeči a domlouvali se výkřiky a gesty. Avšak velkou společnost nelze vytvořit bez řeči. Tu jsme získali díky daru imitace. První řeč byla jednoslabičná, později se stále více zdokonalovala a až ty nejkultivovanější národy se naučily používat slovesné časy a kondicionál.

Také abstraktní myšlení vznikalo pomalu. Všechna řemesla bezpochyby přešla metafyziku o několik staletí. píše Voltaire. A také metafyzika prodělávala dlouhý vývoj. Podle Voltaira nevíme, zda ještě Řekové Homérovy doby mohli uvažovat o duši jako o čistě nemateriální entitě. Je možné, že tato představa se objevila až u Platóna. Aby mohla vzniknout metafyzika, musela už existovat poněkud uspořádanější společnost, v níž se objevilo malé množství lidí, kteří měli volný čas a mohli ho věnovat uvažování. Zde možná zapůsobila úvaha o snu, v němž někdo viděl svého zemřelého příbuzného. A odtud vyplynula představa duše oddělené od těla.

Znalost boha-tvůrce je až výtvořem kultivovaného rozumu. Voltaire přirovnává první lidi k současným domorodcům. Ti nemají představu jediného všudypřítomného boha. Nejsou ovšem ateisty. Nepopírají boha, pouze o něm nevědí.

K uctívání boha (třeba ve zvířecí podobě) dospěli lidé díky strachu z přírody, z její ničivé moci. Ale zpočátku existoval polyteismus: bylo tolik bohů, kolik bylo národů, a některé národy přijaly za své cizí bohy. Teprve později nabyl božství podobu lidí. Velcí lidé byli chápáni jako synové bohů a po dvou nebo třech generacích už byli sami uctíváni jako božství.

Vývoj člověka k civilizovanému stavu byl tedy pozvolný. Patří do něj vznik řeči, a pak na základě společenských změn vznik abstraktního myšlení, ať už se objevilo ve formě metafyziky nebo monoteismu.

Voltairovi komentátoři mají s jeho pojetím pokroku poměrně značné problémy. Ty jsou skutečně dány nejednoznačností Voltairova díla. Někteří z nich tvrdí, že idea pokroku je u Voltaira velmi nejistá, zatímco jiní v něm vidí nadšeného proroka pokroku a předchůdce Condorceta. A Voltaire skutečně k těmto sporům zavedl důvod. Jeho pojetí vývoje lidstva je kolísavé, zejména v mládí naplněné optimismem, později – a zde svou roli sehrálo jak zeměřesení v Lisabonu (1755), tak jeho nedobrovolná emigrace – se do jeho díla dostává skepse a znechucení.

Dejme však konečně slovo Voltairovi. Ten skutečně mluví o zdokonalování lidské společnosti, ale tvrdí, že k tomuto zdokonalování dochází velmi pomalu. Je to mj. dáno tím, že v povaze člověka není přát si to, co nezná. Všude bylo zapotřebí nejenom obrovského časového prostoru, ale i šťastných okolností, aby se člověk pozvedl nad zvířecí život. Kromě toho ve všech zemích naráží lidský duch při svém postupu [progrès] na překážky. Nicméně lidský duch je tyto překážky schopen alespoň dočasně překonávat. A tak se dostáváme ke čtyřem epochám, které Voltaire považuje za ty, které se v dosavadním vývoji vyznačují především vybraným vkusem: Je to doba antického Řecka, zejména Alexandra Velikého, římská antika za Caesara a Augusta, italská renesance spojená s rodem Medicejských a konečně století Ludvíka XIV., v němž se lidský um zdokonalil všeobecně: v umění, myšlení, mravech i ve vládě došlo ke skutečné revoluci a ta se rozšířila i za hranice Francie.

K tomu, aby se rozšířilo poznání, je potřeba písmo, abeceda. Řekové ji převzali od Féníčanů.

Po pádu Římské říše došlo v Evropě obrovskému úpadku, který trval až do 16. stol., kdy se z něj Evropa za obrovských otřesů dostává. Evropa 10. a 11. stol. byla ve stavu hlubokého úpadku – zdivočení – a tento stav trval tak dlouho, dokud ho nezměnilo umění. Voltaire tedy, jak vidíme, podřazuje myšlenku temného středověku. Pojem „umění“ je u něj nejednoznačný, vedle významu estetického může mít i širší význam jako „znalost“ nebo „schopnost“ (třeba i něco vyrobit).

Voltaire se zapojuje do sporu starých s moderními. I když můžeme říci, že v jeho díle je patrné jisté kolísání, které se zejména v posledních kapitolách Eseje o mravech projevuje místy značným pesimismem týkajícím se lidských dějin, přesto stojí na straně moderních. To se projevuje nejintenzivněji ve Století Ludvíka XIV., které bylo oslavou tohoto panovníka. Tam píše: „Spor o přednostech starého a nového věku je nakonec rozhodnut alespoň ve filozofii. Neexistuje starý filozof, který by dnes sloužil pro poučení mládeže osvícených národů.“ Dokonce i francouzský způsob psaní je nový ve srovnání s antickým. Později však Voltaire váhá. V úvaze Starověk a novověk z r. 1765 se sice konečkonců přiklání k převaze novověku, i když ji zdůvodňuje především používáním nových znalostí a lepšího materiálního vybavení (moderní doba nemá lepší generály, než měla antika, ale má lepší zbraně). Nicméně, některé věci zůstávají: „Jestliže máme jiné zákony fyziky, než byly ve vaší době, nemáme vůbec žádné jiné pravidlo pro výmluvnost; a tím by se možná mohl skončit spor mezi starými a moderními.“ Tady tedy už dochází k jistému posunu.

V Eseji o mravech se se srovnáním starých a nových dob setkáváme na mnoha místech. Obecně se dá říci, že zatímco směrem k začátku díla se Voltaire projevuje jako člověk, který má smysl pro pokrok, k jeho konci se stále více dostává do popředí pesimismus. Na začátku kritizuje „naš skoro nepřekonatelný sklon chválit minulost na úkor přítomnosti“, když srovnává společnost 13. a 14. stol. se společností současnou, která je prý – přes všechno špatné –

šťastná. Stav Francie v 10. – 11. stol. pak považuje za dětství lidského rodu ve všem, co se týká vlády, náboženství, obchodu, umění a práv občanů. To jsou ovšem staletí, kdy se evropská společnost teprve začala obtížně dostávat z dramatického dřívějšího období. Jak ale chápat vztah tohoto období k antickému Řecku a Římu? Zde opravdu můžeme vyjít z teorie „vlnovitého“ vývoje Evropy. Doba středověku je dobou úpadku. Otázku po vztahu antiky a pozdějších dob si můžeme legitimně položit až ve vztahu k renesanci. A tady se např. od Voltaira dovídáme, že učenci, které Lorenzo Medici shromáždil na svém dvoře, byli větší než ti, jimiž se vychlouvalo Řecko. Zde se zdá být problém sporu starých s moderními vyřešen. A ještě výrazněji je to vidět ve Století Ludvíka XIV.: „Jestliže se dnes ve světě nic nemůže měřit se starým Římem a Augustem, Evropa jako celek velmi přesahuje Římskou říši. Za Augusta to byl jediný národ, ale dnes máme několik kultur vyspělých, bojovných a vzdělaných; mají umění, jaké Řekové a Římané neznali, a mezi nimi ani jeden už přibližně jedno století tak všemožně neoslňoval jako národ vytvořený jistým způsobem Ludvíkem XIV.“ Voltaire chválí poměrný klid v zemi. Nepokoje nepůsobí ani lid, ani šlechta, která se shromáždila na panovníkově dvoře, a do odvolání Nantského ediktu byli spokojeni i hugenoti. Zdrojilost a stejné způsoby oblékání se prý rozšířily do všech vrstev – Voltaire zde má na mysli zřejmě zámožné vrstvy. Těm byly alespoň částečně otevřeny salony, které byly podle Voltaira důležité pro vzdělávání ducha. A jedna poznámka, která se možná týká Rousseaua: „Mravy se zjemnily, a odvaze to neuškodilo.“

Voltaire hledá nositele tohoto vzestupu a nachází je v několika vzdělaných, v několika geniálních lidech roztroušených skromně v některých částech Evropy. Skoro všichni byli dlouho neznámí a často pronásledovaní. Oni poučovali a utěšovali lidstvo, zatímco války ho pustošily. V 17. stol. lidé získali víc vědomostí než ve všech předchozích dobách. Ale tento pokrok se nešířil bez překážek, a to i v samotné Francii. „Koncem století jen Francie zažila velké církevní hádky, a to navzdory pokrokům rozumu. Tak se pomalu tento pokrok rozumu dostával k učencům, ale ještě málo do širokých kruhů občanů. Nejprve se musí zavést v nejpřednějších hlavách, krok za krokem sestupuje k ostatním až nakonec ovládne i lid, i když ten ho ani nezná, ale když vidí, že jeho představení jsou umírnění, on sám se také učí být umírněným. Je to jedno z velkých děl času, a ten čas ještě nepřišel.“

Ale přes tyto dočasné potíže a na druhé straně přes to, že století Ludvíka XIV. zůstane dlouho obtížně překonatelným vzorem, bude vzorem „ještě šťastnějším věkům, které se z něho zrodí“.

Zdá se, že tímto nadšeným proroctvím bychom mohli úsek věnovaný pojetí pokroku u Voltaira uzavřít. Ačkoli se dějiny nevyvíjejí rovnoměrně, ačkoli v nich můžeme najít období úpadku, někdy hlubokého, přesto se vyvíjejí kupředu a dá se počítat s ještě vzdělanější a šťastnější budoucností. Ale není tomu tak. Upozorňovala jsem na to, že nejvýraznější je pojetí pokroku právě v díle o Ludvíku XIV., které bylo napsáno k oslavě tohoto panovníka. Podíváme-li se na Esej o mravech, kterou začal Voltaire psát skoro souběžně se Sto-

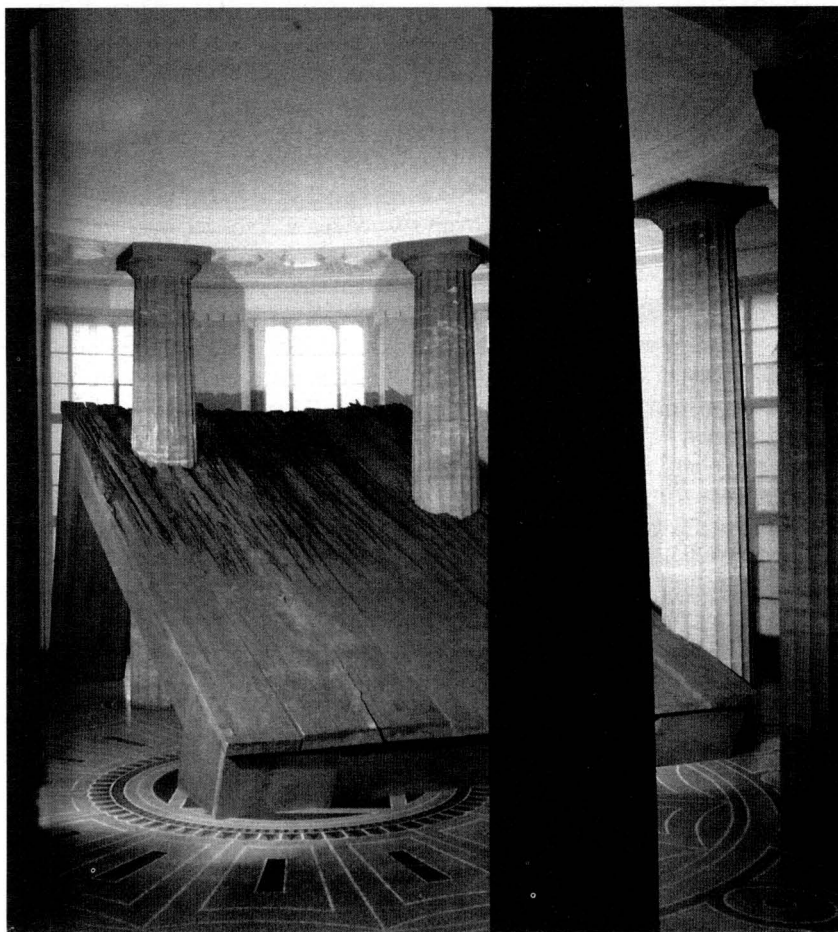

letím Ludvíka XIV., ale dokončoval ji značně později, vidíme určitý vývoj. Ačkoli jsem v předchozích odstavcích mohla použít i citace z tohoto díla, abych podpořila obraz pokroku u Voltaira, byly to většinou citace z prvního dílu. Jak se v četbě dostáváme ke konci dílu druhého, situace se mění a setkáváme se se zklamáním Voltairem – pesimistou.

Pesimistické výroky nacházíme už v prvním díle Eseje o mravech, tam však jsou ještě ojedinělé, nicméně ani tam Voltaire nešetří silnými výrazy: „Dějiny velkých událostí tohoto světa nejsou nic jiného než historie zločinů. Neexistuje století, které by ambice duchovních i světských osob nenaplnňovaly hrůzami.“ Vedle vyslovených zločinů jsou dějiny Evropy naplněny marnivostí lidí, zejména vládců a církevních autorit. To je dáno povahou člověka. Příroda do ní vložila pýchu, zájem a všechny vášně. Proto bylo posledních deset století v Evropě sledem zločinů a katastrof. A ani v předchozích dobách to nebylo jiné. „Zvyk vedl k tomu, že zlo se všude páchalo různými způsoby.“ A na závěr dva citáty pocházející stejně jako ten předchozí ze závěru knihy: „Procházíme-li dějiny lidstva, vidíme, jak se trestá slabost a velcí zločinci jsou šťastní a svět je velká scéna loupeží přenechaných fortuně.“ „Obecně jsou celé tyto dějiny hromadou zločinů, šílenství a neštěstí, mezi nimiž jsme viděli několik ctností, stejně jako objevujeme tu a tam obydlí rozptýlená v divokých pustinách.“

Je tohle nadšený hlasatel pokroku? A přesto: s ohledem na celkové vyznění Voltairova díla ho za otce – nebo děda? – myšlenky pokroku můžeme prohlásit. Voltaire vychází z myšlenky lidské přirozenosti, která je v podstatě dobrá, i když určuje meze zdokonalitelnosti lidí. Uznává vývoj lidí, vývoj jejich znalostí, technik, ale částečně i morálky. Jestliže přirozeným stavem lidstva bylo na počátku barbarství, pak člověk na základě svého vývoje – komplikovaného a plného zvrátů – dospívá nakonec alespoň v některých částech světa k civilizaci a tato civilizace se dále rozšiřuje. Je pravda, že se to týká do značné míry především lidských znalostí a dovedností, horší je to s lidskou morálkou, která je někdy skutečně přemožena vášněmi. To je především příklad politických dějin, a to jsou ty, na něž Voltaire myslí ke konci své Eseje o mravech. Nelze tedy jednoznačně mluvit o barbarskosti člověka po celou dobu trvání jeho existence. To by ostatně odporovalo i Voltairově, byť umírněné, víře v pokrok lidstva. Je sice fakt, že v posledních letech jeho života, a to i pod vlivem jeho osobních osudů, tato víra ustupuje do pozadí, ale to neznamená, že bychom ji měli vymazat z celkového vyznění jeho díla. Voltaire navíc nemůže z lidské povahy vyjmout instinkty a vášně, které přinášejí zlo. Jsou to totiž právě ty složky, od nichž pocházejí nejsilnější podněty pro naše konání, a tedy také pro historický vývoj. A ten je, jak vyplývá z Voltairova pojetí přirozenosti, zdokonalitelný, byť příroda také stanovila meze této zdokonalitelnosti. Zdá se tedy, že u Voltaira už nacházíme jakousi dialektiku dobra a zla, která se v osvícenství objeví v ještě větší míře u P. Holbacha a kterou potom do sofistikované podoby dovede Hegel.

Kdyby tento článek měl být skutečně historickým exkurzem, musela bych pokračovat přes Condorcetovo nadšení z pokroku, přes hegelianismus, marxismus, ale i pozitivismus 19. století i část století dvacátého. Pak bych se musela zastavit u druhé poloviny minulého století a začít líčit pochybnosti o pokroku spojené zejména s postmodernismem, poukázat na to, že zejména přírodovědci – z pochopitelných důvodů – myšlenku pokroku (vědy) často podporují dál. Ale snad to ani není potřeba. Pohled na Voltairovu filozofii dějin nám ukázal, že tytéž pochybnosti o pokroku, s nimiž se setkáváme nyní, se objevovaly ve století, které vlastně pokrok „objevilo“ a prosadilo. Že by tedy opravdu nebylo nic nového pod sluncem? Tak jak to s tím pokrokem vlastně je?

Magdalena Jetelová, **Lehkost a tíha, šikmý stůl**
(instalace ve sloupovém foyer Kunsthalle v Hamburku), 1988

Společné práce velkého matematika s velkým biologem

MILAN KRÁPEK a JAN ŠMARDA

Profesor Otakar Borůvka (1984)

Profesor Ferdinand Herčík (1965)

Otakar Borůvka

Akademik prof. RNDr. Otakar Borůvka, DrSc., byl mimořádně významným matematikem. Rozsah matematických oborů, kterými se zabýval, je ohromující. Zpočátku se pod vlivem svého učitele prof. Matyáše Lercha věnoval klasické matematické analýze. V roce 1922 úspěšně absolvoval státní zkoušky a získal aprobaci z matematiky a fyziky pro učitelství na středních školách a v následujícím roce se stal doktorem přírodních věd. V teorii grafů získal v roce 1926 prvenství formulací algoritmu pro hledání minimální kostry¹, o který byl požádán pracovníkem firmy budující elektrorozvodné sítě na jižní Moravě. Tento algoritmus dodnes patří svou složitostí k nejlepším, i když v zahraniční literatuře nebývá Otakarovi Borůvkovi prvenství připísáno. V roce 1926 odjel do Paříže, kde se na Sorbonně pod vedením prof. E. Cartana věno-

1) Minimální kostra (hodnoceného) grafu je taková část grafu, která obsahuje všechny uzly a některé hrany tak, aby byly splněny dvě podmínky: 1/ existuje cesta mezi každými dvěma uzly (graf tvoří jeden celek), 2/ součet hodnot zvolených hran je nejmenší ze všech možných koster.

val studiu diferenciální geometrie. V roce 1930 absolvoval studijní pobyt u profesora Blaschkeho v Hamburku. Tento studijní pobyt Otakara Borůvku přivedl k tomu, že se zaměřil na rozvoj algebry, hlavně na teorii grupoidů, grup a rozkladů². V roce 1934 se stal mimořádným profesorem na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Úmyslně se snažil nevycházet při svých studiích algebry z již známých prací svých současníků, ale vytvořil svou vlastní teorii, ve které jako základní prvek použil množinu a její rozklady. Tento způsob práce byl pro Otakara Borůvku typický a měl s ním velké úspěchy v různých matematických oborech. Práci na algebře se věnoval během celé druhé světové války; ta způsobila, že tento jeho záměr byl podpořen tím, že do protektorátu se spojenecká literatura nedostala a Češi měli přístup do univerzitních knihoven omezen. Svým způsobem práce získal velké množství zajímavých výsledků ekvivalentních s výsledky ostatních autorů, jen s tím rozdílem, že na ně umožnil jiný pohled. Jeho teorie grupoidů a grup, vybudovaná tímto způsobem, byla co do rozsahu obdobná teorii budované jinými známými autory, jako byli P. Dubreil, M. L. Dubreil-Jacotinová či O. Ore.

V roce 1946 byl jmenován řádným profesorem matematiky na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně – po svém učiteli M. Lerchovi. Svě výborné znalosti algebry poté využil ve studiu diferenciálních rovnic; těm se věnoval s malými přestávkami zhruba od roku 1946, kdy založil vědecký seminář zaměřený na toto téma, až do konce své aktivní vědecké činnosti. V tomto oboru působil v Československé akademii věd; v roce 1953 se stal jejím členem-korespondentem a v roce 1965 řádným členem. Každý z oborů, kterým se věnoval, obohatil novými znalostmi a také vychoval velký počet odborníků, kteří v jeho práci pokračovali i v době, kdy se již zaměřoval na rozvoj jiného matematického oboru. Celý svůj život strávil s rozvojem matematiky, zejména v Brně a v Bratislavě. Napsal přes 130 vědeckých či populárně naučných prací a knih. Byl učitelem většiny moravských a slovenských matematiků. Jeho studenti ho popisují jako skvělého učitele a organizátora vědeckého života [1].

Čtyřrozměrný prostor

Do čtyřicátých let 20. století měl prof. Borůvka napsáno a publikováno kolem 40 odborných prací včetně monografií, a na 20 popularizačních článků a byl velmi uznáván ve vědeckých kruzích. Proto bylo překvapující, když v roce 1941 publikoval článek, který se matematikou zabýval pouze okrajově a je-

---

2) Teorie grupoidů a grup se zabývá studiem množin a operací definovaných na prvcích těchto množin. Rozklad na množině je tvořen množinou podmnožin, které jsou disjunktní (žádné dvě nemají společný prvek). Prvky náležící do stejné podmnožiny se pak chovají vzhledem k operaci definované na této množině podobně. Výsledky této teorie mají důležitou roli ve většině matematických oborů.

hož hlavní náplní byla filozofie. Článek byl nazván „O čtyřrozměrném prostoru“ a vyšel v časopise *Věda a život* [2]. Článek se zabývá odvážnou myšlenkou, že svět není trojrozměrný, jak jej vnímáme, nýbrž je čtyřrozměrný. Tuto čtyřrozměrnost si však podle Borůvky neuvědomujeme, neboť nemáme smysly schopné čtvrtý rozměr vnímat. Nejlépe si můžeme tuto situaci představit, jestliže si svůj známý vesmír představíme jako nekonečný list papíru; tím vlastně eliminujeme jeden z rozměrů světa trojrozměrného, okolí tohoto papíru poté znázorňuje čtyřrozměrný prostor, jehož malou částí je prostor námi vnímaný.

Důležitou část článku věnoval autor otázce, zda je vůbec možné, aby existoval takový čtyřrozměrný prostor, aniž bychom si jeho existenci uvědomovali, neboť jsme samozřejmě jeho součástí. O. Borůvka k tomu napsal toto:

Abychom na tuto otázku odpověděli, uvažme především, z čeho by bytosti dvojrozměrné, které si můžeme představit jako stíny např. v rovině stolu, mohly souditi na existenci třetího rozměru, který chápeme my. Dvojrozměrné bytosti svými předpokládanými dvojrozměrnými smyslovými orgány mohly by patrně vnímati jenom takové děje, které se odehrávají v jejich světě, tedy v rovině stolu. Jim by se např. čtverec jevil tak, že by neviděli do té části roviny, kterou nazýváme vnitřkem čtverce. Aby se do té části dostaly, musely by projítí otvorem v některé straně čtverce, podobně jako my nevidíme skrze stěny dovnitř domu a chceme-li se tam dostat, musíme projítí otvorem ve stěně. Pro nás, trojrozměrné, jest však zcela pochopitelné, že by se dvojrozměrná bytost mohla dostat z vnějšku čtverce do jeho vnitřku, aniž by prošla otvorem v jeho straně. Prostě tak, že by se vně čtverce zvedla do třetího rozměru nad rovinu svého světa a uvnitř čtverce se zase do této roviny spustila. Pro každou dvojrozměrnou bytost, chápající jenom děje odehrávající se v té rovině a nechápající existenci třetího rozměru, vypadala by ovšem taková věc zázračně, a to jako zmizení bytosti ze světa vně čtverce anebo – řekněme – vně jejího příbytku a opětné náhlé objevení bytosti uvnitř příbytku.

Kdyby se na našem světě vyskytovaly děje jako zmizení a opětné objevení předmětů a lidí, změny podobné jako přeměna levé rukavice v pravou... apod., mohli bychom k vysvětlení těchto jevů předpokládati existenci čtvrtého rozměru.

V době, kdy O. Borůvka psal tento článek, probíhala spousta výzkumů, které se snažily dokázat či vyvrátit tzv. paranormální jevy; dalo se tedy předpokládat, že existují jevy, které se nedají vysvětlit vědeckými metodami, a Otakar Borůvka se předpokladem existence čtyřrozměrného prostoru pokusil dát těmto výzkumům vědecký základ. Ovšem existence více rozměrů není ani dnes zcela zamítána, jen se z filozofie spíše přesouvá do moderní fyziky. Například teorie superstrun³ předpokládá existenci deseti nebo jedenácti různých

3) Teorie superstrun je jedna z nejznámějších teorií, která se snaží sjednotit obecnou teorii relativity a kvantovou mechaniku. Tato teorie předpokládá, že nejmenší částice hmoty jsou tvořeny vlákny, které podle jejich vlnění vnímáme buď jako kvarky, nebo elektrony.

rozměrů; samozřejmě tato teorie není dokázána a rozděluje fyziky v názorech, zda je či není pravdivá.

Práce O. Borůvky vyšla před 70 lety, kdy byla fyzika na mnohem nižší úrovni poznání, a tedy existovalo mnohem více neobjasněných jevů, které by čtyřrozměrný prostor vysvětloval; proto ve své době zaujala velký počet českých vědeckých pracovníků. Zaujala také profesora Ferdinanda Herčíka [3].

Ferdinand Herčík

Prof. MUDr. et RNDr. Ferdinand Herčík, DrSc., člen-korespondent ČSAV, získal doktorát přírodních věd z fyziologie rostlin r. 1928 a doktorát všeobecného lékařství r. 1932. R. 1932 se – jako žák prof. Vladimíra Úlehly – habilitoval z obecné fyziologie rostlin a r. 1935 z právě etablované lékařské biofyziky. Od roku 1931 vedl Radiologickou stanicí Lékařské fakulty MU, kde pak pracoval v radiační biologii do r. 1946. Jeho experimentálním objektem byly rostlinné buňky. Vzdělán v biologii dále na biologických stanicích ve Villefranche a v San Sebastianu, v Pasteurově ústavu v Paříži a Rockefellerově ústavu v New Yorku se postupně věnoval širokému spektru experimentálních studií radiobiologických; stál u zrodu oboru radiační biologie v Československu. Jeho pokusy a měření účinků pronikavého záření na živé organismy a jejich buňky ho myšlenkově přivedly k zásahové teorii a tudy postupně ke kvantové biologii. R. 1937 byl jmenován mimořádným profesorem obecné biologie a povolán k vedení Biologického ústavu Lékařské fakulty MU, do jehož rámce převedl i Radiologickou stanicí. Řádným profesorem obecné biologie byl pak jmenován až po poválečné obnově československých vysokých škol roku 1946 (se zpětnou platností od roku 1941).

Ve válečném mezidobí 1939-1945 byl zaměstnán v Radiologické stanici tehdejšího Zemského radioléčebného ústavu v Brně na Žlutém kopci (dnešní Masarykův onkologický ústav), kde se věnoval výzkumu radiační terapie nádorů a v jehož laboratoři pokračoval v teoretickém výzkumu účinků pronikavého záření. V tomto období publikoval tři důležité knihy: monografii Záření a život (1941), metodickou knihu Mladý biolog (1941, 1945) a populárně-vědeckou Život na ruby (1945).

Čtyřrozměrný model života

Právě při budování kvantové biologie se profesor Herčík stále více klonil k myšlence Otakara Borůvky, neboť tato myšlenka mohla vést k vysvětlení jevů, které jinými způsoby nebyla tehdejší věda schopna vysvětlit. Již v listopadu roku 1942 napsal v dopise svému příteli prof. Janu Bělehrádkovi (již profesoru biologie na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze): „Jak se dí-

váš na problém dimenzionální? Nemyslíš, že by jednou mohl mít význam právě pro systémovou biologii?“ [4]

Pravděpodobně z těchto důvodů začala spolupráce prof. Herčíka s prof. Borůvkou; společně rozvíjeli myšlenku čtyřrozměrného prostoru a v letech 1943 až 1944 vydali dva články s touto tematikou. První vyšel v časopise Sborník lékařský v roce 1943 a jmenoval se „Prostorový model života“ [5]. Druhý článek vyšel v roce 1944 jako reakce na odezvu čtenářů článku prvního, jednalo se v zásadě o jeho zkrácenou zpopularizovanou verzi. Článek nazvali „Čtyřrozměrný model života“ a vyšel v časopise Věda a život v roce 1944 [6]. V těchto člancích šli ve svých myšlenkách mnohem dál, než O. Borůvka ve své původní práci. Základním předpokladem těchto pojednání totiž byla nejen existence čtyřrozměrného prostoru, ale také čtyřrozměrných organismů. Již v článku O. Borůvky O čtyřrozměrném prostoru [2] se autor zmiňuje o Platónově myšlenkovém pokusu⁴ se zajatci a jeho závěr naznačuje, že myšlenka čtyřrozměrných organismů není uplnou novinkou. Borůvka k tomu píše:

Plato pak připouští možnost, že podobně my, trojrozměrní lidé, jsme stíny nějakých vyšších bytostí.

Podle hlavní myšlenky obou autorů je trojrozměrný prostor (R3), který vnímáme svými smysly, částí většího prostoru (R4) a rozděluje jej na dvě části. Opět pomůže představa nekonečného listu papíru jako trojrozměrného světa a čtyřrozměrného světa jako prostředí tohoto papíru. Papír pak rozděluje okolní prostor na dvě části. Jednu část – prostor na jedné jeho straně – si autoři označili jako + a druhou – prostor na jeho druhé straně –. Jejich následný popis čtyřrozměrného organismu je pak tento:

Na počátku biologických úvah, k nimž nyní můžeme přistoupiti, stojí dva základní předpoklady:

- 1. Organismy jsou čtyřrozměrné útvary v prostoru R4, které zasahují do našeho trojrozměrného prostoru R3 a jakýmsi difuzním dějem prostorem R3 pronikají.*
- 2. Trojrozměrné organismy v našem prostoru R3 jsou průniky těchto čtyřrozměrných organismů s prostorem R3.*

Představujeme si, že nějaký čtyřrozměrný organismus v prostoru R4 zasahuje do našeho prostoru R3 a proniká jaksi difuzním dějem např. z části + prostoru R4 do části -. Při tom vytváří v místě průniku s prostorem R3 stopu, kterou my chápeme jako trojrozměrný organismus.

4) Podobenství o jeskyni v Platónově díle Ústava, napsané kolem roku 370. Český překlad: Platón. *Ústava*. Překlad František Novotný. 4. opr. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2005. 427 s. (Platónovy dialogy; sv. 18.) ISBN 80-7298-142-0

Dále rozvíjeli časový příznak tohoto organismu:

V našem předpokladu o difuzním pronikání čtyřrozměrných organismů prostorem R3 jest jistá libovůle a nezastíráme, že by bylo možno navrhnouti i jiná řešení, která by svou povahou zapadala do předcházejícího rámce.

Jestliže se omezujeme na hořejší předpoklad, činíme tak proto, že nám dobře vyjadřuje časový příznak živých organismů. Podle naší představy jest doba difuzního děje totožná s dobou trvání trojrozměrného organismu, jest jen určitou fází tohoto děje. Organismus se mění s časem. Tyto změny mohou býti způsobeny jednak podmínkami v prostoru R3, ale stejně dobře též tím, že čtyřrozměrný pronikající organismus není morfologicky stejně utvářený, takže jeho trojrozměrné průřezy by byly v každém okamžiku od sebe odlišné. Tento neustálý sled změn se skládá v souvislý „žijící“ trojrozměrný organismus, podobně jako se skládají obrazy v kinematografu v pohyb.

Jaký jest časový příznak čtyřrozměrného organismu? Podle našich představ organismus „žije“ v prostoru R4 a v jisté fázi svého „života“ difunduje naším prostorem R3.

Pojmy zrození a smrt nejsou potom něčím podobným jako začátek a konec věty, nýbrž jsou spíše jenom jistými okamžiky jakéhosi koloběhu organismů, jehož vlastnosti počínáme teprve tušiti.

Podle těchto úvah žije čtyřrozměrný organismus déle než jen po dobu prolínání naším prostorem R3. Tyto myšlenky již velmi překračují matematiku i biologii a zasahují do filozofie a náboženství. To jistě nebyl prvoplánový cíl této práce, neboť podle slov autorů bylo jejím smyslem nastínit pouze možnost, jak hledat hypotézy.

Úkolem tohoto článku bylo upozorniti na možnosti plynoucí z aplikace pojmu čtyřrozměrného prostoru v biologii. Nechceme ovšem tvrditi, a ostatně jsme to již dříve naznačili, že naše úvahy popisují skutečný stav věcí, a v tom smyslu mluvíme v nadpisu našeho článku jenom o modelu života.

Článek obsahuje také několik příkladů, které mají dokládat možnost existence čtyřrozměrného prostoru. Hlavně se zaměřují na skutečnost, že organismy, které jsou v trojrozměrném prostoru daleko od sebe, mohou se ve čtyřrozměrném prostoru dotýkat. Vysvětlují tímto mimořádný čichový smysl zvířat a také některé parapsychické jevy, jako např. telepatii.

Článek obsahuje také zajímavou myšlenku týkající se vývoje našeho vnímání, která v případě, že by byla reálná, naznačuje možnost, že by jednou lidské bytosti byly schopny „vidět“ i čtvrtý rozměr.

Ostatně podle některých autorů není pojem čtyřrozměrného prostoru tak vzdálený našemu smyslovému vnímání, jak by se mohlo míti za to. Tak např. Hinton připomíná, že některé staroegyptské sochy mají dva rozměry správně, kdežto třetí jest skreslený. Jestliže tedy tehdejší sochaři vnímali trojrozměrný prostor méně „prostorově“ než my, není vyloučeno, že vývoj (organismů) pokračuje k chápání dalšího rozměru.

Takto pojatý výklad života byl samozřejmě vnímán velmi rozpačitě. Mnoho lidí mělo pocit, že se k tomu musí vyjádřit, a jak prof. Borůvkovi, tak prof. Herčíkovi psali dopisy se svými názory, ať už souhlasnými či nesouhlasnými. Prof. Herčík v článku v *Nové myslí*, o kterém se níže ještě zmíníme, k tomu napsal:

Byli to však spiritisté a okultisté, dále pak některé kruhy církevní, jež přijímali naši hypotézi s neobyčejným zájmem a porozuměním. Byl jsem jako biolog od té doby útočištěm všech spiritistů a magiků, kteří viděli v našem myšlenkovém experimentu potvrzení svých domněnek.

Ferdinand Herčík většinu svých prací konzultoval se svým přítelem profesorem Janem Bělehrádkem. Proto ho žádal i o názor k těmto článkům. V dopise [4] datovaném 31. X. 1944 píše:

Čekáme stále s Borůvkou, že se buď veřejně nebo soukromě vyjádříš o našem čtyřrozměrném modelu života, a zatím marně. Chystáme o této otázce větší publikaci, event. v cizím jazyce a byli bychom vděční za kritiku, i kdyby byla tak říkajíc sžíravá.

Zkoumáme nyní, pokud platí zákony i pro difuzi (tj. růst) našeho R4-organismu. To by byla jediná cesta, která by byla schůdná pokusně.

Odpověď, kterou dostal, mluví sama za sebe:

Tvá a Borůvkova teorie čtyřrozměrné povahy organismů mě ovšem zaujala, ale chápal jsem ji od začátku jako vědeckou abstrakci, nepřístupnou důkazu ani vyvrácení, protože svou povahou je mimo dosah smyslové zkušenosti. Tvou poznámkou, že experimentální řešení by bylo možné, dostává ovšem věc jiný ráz.

Předností Vaší teorie je to, že se opírá o matematickou formulaci čtvrtého rozměru, a má tedy předem exaktní základ. Ale matematika jakožto věda o vztazích dovede formulovat i vztahy, jež reálně neexistují, nic nevede tomu předpokládat, že by dovedla vyjádřit i vztahy metafyzické. Pokládám Vaši domněnku za jeden z pokusů odsunout životní problémy do oblasti nadempirické, jako je teorie o věčnosti života, Jordanova domněnka o intraatomové povaze života, čili má cenu metafyzickou, ale ne vědeckou v pravém slova smyslu. Protože však metafyzika může – ba musí – mít vliv na způsob získávání zkušeností aspoň jako neškrtnutý otazník, není odpíráním ceny vůbec, řeknu-li, že teorie má cenu jen metafyzickou.

Zmiňovaný pokus o důkaz platnosti této teorie vypovídá něco o tom, že tu svou práci brali autoři vážně a že se nejednalo jen o článek, který by napsali bez přesvědčení o jeho možném přínosu. Brzy pravděpodobně zjistili, že důkaz není možný, neboť se již žádná další zmínka či poznámka o případném důkazu nenašla.

V době, kdy probíhala tato komunikace, byla již v tisku Herčíkova kniha *Život na ruby* [7]. Tato kniha obsahuje úvahy o životě, smyslu života, o smrti,

také se zabývá tibetskou mystikou i dalšími tématy tohoto typu. V této knize Ferdinand Herčík téměř doslova použil také zmíněný společný článek [6], ale vypustil jeho poslední, nejspornější pasáž. Věnuje se i podobným tématům jako v tomto článku, ale jeho vysvětlení je odlišné; dá se tedy odhadovat, že s touto částí společného článku z periodika Věda a život se zcela neztotožňoval. Sám v jednom z dopisů Janu Bělehrádkovi píše:

Borůvka je v tomto ohledu zcela pravověrný, já pak někdy váhám, zdali se mám i nadále pouštět do tohoto duchovního dobrodružství.

Naproti tomu je možné, že Otakar Borůvka bral tuto svou teorii vážněji, neboť byl velmi věřícím člověkem a tato teorie může celkem dobře spojovat vědu s vírou. Naznačuje to i dopis Otakara Borůvky jeho známé, která se zajímala o mystiku. Tento dopis je datován 15. září 1965 [8]

Děkuji Vám za karlovarské fotografie. Myslím, že mne ‚vyjadřují‘ docela dobře v tomto trojrozměrném prostoru.

Zda se jednalo o bonmot či zda profesor Borůvka ještě 21 let po napsání svého článku věřil ve správnost své teorie, již bohužel nikdy nezjistíme a můžeme to pouze odhadovat.

Celostní princip

Prof. F. Herčík se již v předválečném Biologickém ústavu Lékařské fakulty MU experimentálně věnoval studiu účinků pronikavého (vlnového i korpuskulárního) záření na živé buňky. K jeho nejtypičtějším buněčným modelům pro tyto studie patřily buňky prosochymatického pletiva epidermis dužnatých listů cibule kuchyňské (*Allium cepa*). A exemplárním, již tehdy poměrně spolehlivým a metodicky jednoduchým způsobem kvalitativního i kvantitativního sledování smrtícího účinku tohoto záření bylo mikroskopické barvení ozařeného pletiva (barvivo zpravidla – s výjimkou barviv vitálních – obarví jen buňku mrtvou, protože do živé přes její plasmatickou membránu neproniká). Herčík užíval např. červený erytrozin. Už tehdy bylo známo, že v ozařovaném pletivu ubývá živých buněk podle charakteristické exponenciální křivky – tzv. křivky přežití. – V této situaci byly jeho radiobiologické výzkumy dočasně přerušeny nacistickým uzavřením českých vysokých škol na podzim roku 1939; během válečných let v nich mohl pokračovat – jak už víme – jen v Radiologické stanici v Zemském radioléčebném ústavu v Brně. Oficiálně na ně mohl navázat ovšem až po válce, ve svém obnoveném Ústavu obecné biologie Lékařské fakulty MU. Širším rámcem těchto jeho radiobiologických experimentů bylo studium podmínek prostředí pro existenci života, jímž navazoval na studie Bělehrádkovy.

A protože za války vstoupil do plodné spolupráce s matematikem prof. O. Borůvkou při myšlenkovém promýšlení čtyřrozměrného prostoru a těles v něm, není divu, že se na Borůvku obrátil s výzvou i v další problematice:

v obecném matematickém vyjádření významu soustavy jako celku pro přežívání jeho buněk, ozářených pronikavou radiací. Výsledkem pak byla společná práce „Matematické vyjádření celostního principu“ [9].

Oba autory vedla v této práci jednoznačně holistická teorie celostního principu. Pod Herčíkovým vedením zde navázali na myšlenky J. Ch. Smutse, L. S. Bertalanffyho a A. N. Whiteheada – a nejbezprostředněji na českého průkopníka, Herčíkova předchůdce na Biologickém ústavu LF MU, J. Bělehrádka. Tehdejší holismus už anticipoval teorii systémů, která čekala „za dveřmi“. Herčík vyšel z předpokladu, že obecnou podstatou živého systému je nesmírně, nepředstavitelně složité předivo kauzálních vztahů – tedy příčin a jejich následků – jednotlivých dílčích dějů a jejich řetězců v různých úrovních jeho organické hierarchie. (Právě pojetím kauzality se největší měrou opíral o A. N. Whiteheada.) A není divu, že se s O. Borůvkou vydali hledat formální vyjádření této složitosti – kauzální princip života, jeho princip celostní; to byl *raison d'être* jejich publikace. Podle očekávání jsou v této práci srozumitelně vyjádřeny především matematické myšlenky Borůvkovy; Herčík zde přispěl jejich radiobiologickým experimentálním ověřením.

Jde tedy o to, že podle holismu tvoří každý celek soubor jeho stavebních prvků, navzájem spojených v systém jejich vzájemnými vztahy. Herčík pro svůj experiment zvolil jako model celku vzorek jednovrstevného pletiva epidermis cibule o ploše 1 cm^2 , z něhož ozářil α -paprsky – z rovnoběžně umístěného plošného poloniového zářiče, z něhož mohly dopadat na ozařovanou plochu pouze kolmé paprsky – za konstantních podmínek vždy čtyři různě velké části vždy přesně stejnou dávkou; zářič emitoval 30-40 částic α na 1 mm^2 . Užité záření buňky usmrcovalo a výsledky ozáření různých ploch byly statisticky různé a konstantní. Koeficient přežití buněk klesal konstantně v nepřímé exponenciální závislosti na ozářené ploše, jež odpovídala průměrným počtům od 3 do 3500 buněk. Protože, jak už řečeno, celková dávka záření soustředěná na ozařovanou plochu byla ve všech případech stejná, znamenalo to, že – hodnoceno exponenciálně – čím méně buněk bylo ozářeno konstantní celkovou dávkou, tím relativně více jich bylo usmrceno. Byl tak prokázán pozitivní efekt vzájemného plošného vztahu na přežití.

Stejný výsledek přinesly obdobné pokusy s vlnovým zářením ultrafialovým, jež měřily jeho biologický efekt na lidskou kůži; v těch byla sledována a kvantitativně hodnocena intenzita zářením vyvolaného kožního erythemu. I zde bylo prokázáno, že při stejné dávce je erythem slabší při nejrozsáhlejší ozářené ploše. (Zdrojem UV-paprsků zde byla Heraeusova lampa G5.)

Není přitom pochyby, že užité Borůvkovy formulace, odvozující tuto zákonitost, nejsou jedinými možnými; myšlenkových matematických modelů, vedoucích k totožnému výsledku, by jistě bylo možno najít více. Ale Borůvkovo pojetí má vynikající úroveň didaktickou a opravdu umožňuje pochopení důležitého kvantitativního aspektu nesmírně složitého principu, asi nejsložitějšího vůbec: principu života.

Poválečné období

Po válce – jako člen Národního výboru města Brna v letech 1945–1946 – získal Herčík pro teoretické ústavy Lékařské fakulty MU dvě výborné, vzájemně protilehlé budovy v centru města: čtyřposchodovou Joštova 10 (v níž celé 1. poschodí zajistil obnovenému Biologickému ústavu, do jehož čela se vrátil) a dvouposchodovou Komenského nám. 2.

Již v květnu 1945 vstoupil do Komunistické strany Československa. Je pravděpodobné, že se tímto skutkem pokusil vyhnout případnému podezření z kolaborace. Jako vedoucí pracovník Radiologické stanice v Zemském radioléčebném ústavu se totiž během války musel s německými úřady stýkat a s nimi spolupracovat. Po únoru 1948 se stal členem Ústředního výboru Národní fronty v Praze. Toto období osudově – a patrně pragmaticky – proměnilo jeho dosavadní myšlenkový profil z holisty (přesněji snad organicisty) na marxistu.

Na toto období vzpomíná profesor Dušan Soudek:

S prof. Herčíkem jsem se seznámil v roce 1939 jako nový medik. Zapsal jsem si u něho biologii, ale i vybrané kapitoly z biologie: ultrazvuk, zvukový záznam záření a jiné. Po dobu zrušení vysokoškolského studia za protektorátu jsme se nestýkali. Po válce nastalo horečné budování Lékařské fakulty. Herčík se dovedl obklopit schopnými členy studentské mládeže. Stal jsem se členem vedoucí skupiny jeho Biologického ústavu Lékařské fakulty. Často byl Herčík nepřítomen a mnoho záležitostí zůstalo odkázáno na mne. Já už jsem byl nositelem honosného titulu „smluvní výpomocný asistent“. Pak přišel „vítězný únor“ 1948. Herčík byl vedoucím „akčního výboru MU“ a pro nás se stalo povinné tykání a oslovení „soudruh“ i pro profesora. Diskuse o výzkumu nebyly; nové názory byly hluboce zažité, a ne divadelně zahrané. Herčík vyznával kult nové socialistické vědy Lysenka a Lepešinské, a tím zadal téma pro můj výzkum a vědeckou aspiranturu. (Výsledky jsem publikoval až po Herčíkově smrti v roce 1966.) Když jsem předložil prof. Herčíkovi rukopis svých skript z biologie pro farmaceuty, odpověděl: „Je to dobré, ale ty tam nikde necituješ Stalina.“ Snadná výpomoc: přidal jsem asi deset citací ze Stalina, bez jakékoliv souvislosti s textem, a rukopis šel do tisku.

Jedním z důsledků „únorového vítězství“ komunistů v roce 1948 bylo na příklad pozvání Herčíka k audienci u ministra školství prof. Z. Nejedlého. Já jsem byl právě na dovolené, ale kolegové mi potom řekli, že nikdy neviděli Herčíka tak rozčileného jako po jeho návratu ze slyšení. Setkání s Nejedlým bylo zřejmě podnětem Herčíkovi k sepisování sebekritiky. (Detailní citace viz Matalová a Sekerák v knize „Genetika za železnou oponou“ [12].) Komunisté zřejmě očekávali, že mnozí významní lidé provedou sebekritiku, také podle sovětského vzoru. To se však nestalo a Herčík zůstal jediným publikovaným sebekritikem. Přemíra Herčíkovy sebekritiky mu nedopřála vytoužený titul „akademik“. Při jedné z voleb akademiků Herčík neprošel, protože prý „nemá žádné své práce, všechny je odvolal“. Sebekritiku nutno čísti brýlemi z roku 1948, a nikoliv brýlemi z roku 2010.

Jako člen KSČ od roku 1945 byl Herčík také členem různých komisí strany. Když se jednalo o potrestání či vyloučení někoho, prý byl často nepřítomen, údajně „ze zdravotních důvodů“. Herčík mi politicky pomáhal, pokud to šlo a nebylo to pro něj nebezpečné. Naučil mě, jak organizačně podchytit skupinu mladých. Biologii mě učili jiní. Herčík je pamatován tím, že založil v ČSR biofyziku jako obor. Zapomíná se, že participoval při instalaci a činnosti prvního elektronového mikroskopu u nás. Vzpomínám na něj s vděčností.

MUDr. Dušan Soudek, profesor emeritus, Queen's University, Kingston, Kanada

Ferdinand Herčík ve svém článku v *Nové myslí* (1950) [10] opravdu odvolal téměř všechny své předchozí důležité práce jako nepravdivé, protože vycházely „z reakčních západních pavěd“. Je třeba se na tuto věc podívat, jak napsal ve své vzpomínce prof. Soudek, brýlemi z roku 1948. Ruská oficiální matematika vycházela ze stejných principů jako matematika naše, proto matematik nemusel volit mezi odchodem z fakulty a odvoláním svých prací. Borůvkovy práce totiž neodporovaly dialektickému materialismu. Česká biologie naopak musela projít rozsáhlou přestavbou, aby ideologicky odpovídala politickým požadavkům. Samozřejmě nebylo možné, aby na vysoké škole dále působil vyučující, který ve svých člancích tuto ideologii popírá [1]. Podobný tlak byl vyvíjen i na Ferdinanda Herčíka, protože jeho práce před nástupem komunismu odporovaly myšlenkám dialektického materialismu. Dá se tedy pochopit jeho rozhodnutí, i když již méně míra jeho přeorientování; zdá se, jako by zároveň zcela změnil své životní credo. Po této přeměně jako by pochopil, že již nemůže jinak dosáhnout cílů, které si vytyčil, a aby dosáhl svého nejvyššího cíle, vybudování Biofyzikálního ústavu Československé akademie věd, bylo popření jeho dosavadních výsledků nutným prvním krokem. V roce 1953 pak napsal článek „Matematika a biologie“ [11], který zdůrazňoval myšlenky o nevhodnosti ve velké míře využívat matematiky k popisu biologických pochodů, o nevhodnosti cestou pokusů hledat a nalézat vzorce, které odpovídají naměřeným výsledkům. Tím vlastně popřel smysl společného článku „Matematické vyjádření celostního principu“ [9]. Matematické obory, vhodné k využití v biologii, byly podle jeho nového, marxistického názoru pouze topologie, teorie klasifikací a v omezené míře statistika.

Otakar Borůvka se v této době již zabýval výukou, kterou miloval, a ponořil se do práce v oboru diferenciálních rovnic. Svě styky s Ferdinandem Herčíkem zcela přerušil. (F. Herčík pak již v roce 1966 zemřel.) Profesor Borůvka byl vždy velmi pečlivý a precizně si vedl seznam všech svých publikovaných prací. V tomto svém seznamu má zařazenu svou práci o čtyřrozměrném prostoru, ale není v něm žádná z těch, na nichž spolupracoval s Ferdinandem Herčíkem. U kontroverzních prací o čtyřrozměrných organismech by se to dalo ještě vysvětlit tím, že měl v úmyslu vyhnout se zbytečným problémům. Ovšem pro práci „Matematické vyjádření celostního principu“ [9] toto vysvětlením není. Tento článek se totiž téměř celý zabývá pouze matematikou a puku-

sem pomocí ní obecně vyjádřit výsledky měření. Vysvětlení se samozřejmě nabízí; pravděpodobně se Otakar Borůvka se změnou přístupu Ferdinanda Herčíka nedokázal smířit a vyřazením společných prací ze svého seznamu naznačil, že s ním nechce mít nic společného. Z dochovaných dopisů [8] je zřejmé, že po letech nebyl schopen pochopit, proč jeho blízký kolega v tak velké míře spolupracoval s novým režimem. Profesor Herčík, jak se zdá, ovšem na spolupráci s Otakarem Borůvkou nezapomněl. Čas od času se na Otakara Borůvku obraceli i jiní biologové se žádostí o pomoc s řešením určitých problémů pomocí matematiky; jim byl Otakar Borůvka doporučen právě Ferdinandem Herčíkem.

Je opravdu velká škoda, že ideologie, která nemá daleko od víry, a jí diktovaná politika dokázaly přerušit velmi slibně se vyvíjející spolupráci těchto dvou velikánů vědy.

Seznam použité literatury

- [1] Z. Třešňák, P. Šarmanová, B. Půža; *Otakar Borůvka*. Granos plus, s.s r.o., Brno, 1996.
- [2] O. Borůvka; *O čtyřrozměrném prostoru*. Věda a život 8, 1941, s. 142-146.
- [3] J. Šmarda; *Ferdinand Herčík*. Slovník českých filozofů (ed. J. Gabriel), s. 171-173. Masarykova univerzita Brno, 1998.
- [4] Korespondence Ferdinanda Herčíka; archiv Masarykovy univerzity, Brno.
- [5] O. Borůvka, F. Herčík; *Prostorový model života*. Sborník lékařský 45 (69), 1943, s. 164-175.
- [6] O. Borůvka, F. Herčík; *Čtyřrozměrný model života*. Věda a život 10, 1944, s. 481-484.
- [7] F. Herčík; *Život na rube*, L. Mazáč, Praha, 1945.
- [8] Korespondence Otakara Borůvky; archiv Masarykovy univerzity, Brno.
- [9] O. Borůvka, F. Herčík; *Matematické vyjádření celostního principu*. Práce Moravskoslezské akademie věd přírodních 19, 1948, s. 1-17.
- [10] F. Herčík; *Za pokrokovou materialistickou biologii*. Nová mysl 4, 1950, s. 318-330.
- [11] F. Herčík; *Matematika a biologie*, Československá biologie 2, 1953, s. 193-197.
- [12] A. Matalová, J. Sekerák; *Genetika za železnou oponou*. Moravské zemské muzeum, Brno, 2004.

Očima ekonomů**Jak a z čeho vzniká
společenské bohatství?****(Od vykořisťování dělníků k pustošení Země)**

JOSEF ŠMAJS

Úvahy o nejasné budoucnosti globalizující se lidské kultury (civilizace) zatím zcela pomíjejí problém zdroje společenského bohatství. V souladu se staršími ekonomickými klasiky tvrdím, že zdrojem hmotného bohatství může být pouze *příroda*, a to ve dvou základních formách: 1. *obyčejnou lidskou vůlí usměrněná příroda uvnitř lidského organismu*; 2. *člověku vnější přírodní aktivity ovládnutá vědou a technikou*. Dnešní proces průmyslové automatizace, který se odklání od první formy využívání přírody, vede proto nejen k růstu nesmyslné abiotické zátěže Země provázené nezaměstnaností, ale i ke světonázorovému zmatení veřejnosti. Lidé nechápou, proč selhaly optimistické prognózy o třetí civilizační vlně, o společnosti vědění a celoživotního vzdělávání a proč dnes mohou přírodu pustošit i spotřebou a bezprostředně neproduktivní prací duševní.

Co je podnikání?

V souladu s konvencí považují podnikání za výrobní či jinou užitečnou činnost jedinců, firmy, státu, jejímž obsahem je vytváření statků a služeb pro uspokojování lidských potřeb. Ekonomickým jazykem řečeno, účelem podnikání je *dosahování zisku*. Předmětem podnikání může být výroba zboží, obchodování se zbožím, s nemovitostmi, penězi, službami atp. Veškerému lidskému podnikání však *předchází „podnikání přírodní“: přirozená výrobní a spotřební aktivita Země*. Příroda je totiž nejrozsáhlejší výrobní podnik, který i člověku poskytuje některé životně nezbytné látky přímo, jiné jako aktivity, média, suroviny a polotovary. Jinak řečeno, příroda je gigantický tvořivý systém, který „vyrábí“ i člověka a další přirozené předpoklady jeho hospodářské subjektivity. Jde o globální samoorganizující se systém, který – na rozdíl od nynější predátorsky orientované ekonomiky a technosféry – fyzicky už dávno neroste, nýbrž se pouze kvalitativně proměňuje (úhrnná roční produkce biomasy v sušině se odhaduje asi na 200 miliard tun). Jde totiž o podnik, který se samovolně reprodukuje a optimalizuje, přičemž bezpečně recykluje své vlastní odpady.

Mýlí se lidé, kteří lpí na tradici a tvrdí, že příroda je pouhá hmota a energie, bezduchá část vesmíru, která nemá hodnotu. Naopak, Země je nejstarší, nejširší a nejmocnější subjektivitou, jejíž hodnota je nevyčíslitelná. Veškeré pod-

nikání, má-li dlouhodobě existovat, musí být s přírodou sladěno a funkčně Zemí podřízeno. Také proto dnes nemůže jít o další expanzi hospodářské aktivity, ale o růst ekonomiky a kultury „bez růstu“, o dosažení klimaxu, zralosti. Provokativně řečeno, již dnes by mělo být jít o udržitelný ústup.¹

K historickému vývoji podnikání

Úmyslně pominu dlouhou etapu lovectví a sběračství a pouze připomenu, že všechno to, co lidem neposkytovala přímo příroda, bylo třeba získat záměrným kulturním způsobem, tj. výrobou. Už téměř deset tisíc let si lidé obstarávají potraviny a další pro život nezbytné látky (odhlédnu-li od staršího lovu ryb a volně žijících zvířat) *pastevectvím a zemědělstvím*.

Pokud jde o společenský význam zemědělství, které původně fungovalo zejména pro vlastní potřebu lidí a lokálního společenství, je zřejmé, že bylo vysoce komplexní ekonomickou aktivitou. Muselo spolupracovat s domácími i profesionálními řemesly, bylo provázáno těžbou a zpracováním stavebních surovin i občasným lovem volně žijící zvěře.² Spolu s potravinami poskytovalo mnoho jiných užitečných látek; např. krmivo pro dobytek, chlěvský hnůj pro reprodukci úrodnosti půdy, slámu, len, dřevo, vlnu, kůži, žíně, šlachy atp.

Dnes se už bohužel význam neolitické revoluce nepřipomíná. Její přínos spočíval zejména v tom, že tato *biotická technologie bez většího poškození krajiny zvýšila úživnost přirozených ekosystémů pro člověka přibližně tisíckrát*. Návrat organických látek na pole uzavíral umělý koloběh látek, podobný tomu, jaký existuje v přirozených ekosystémech. Zemědělská technologie měla však ještě jednu dnes pozoruhodnou schopnost: *aktivita živé přírody tu mohla s člověkem spolupracovat už na úrovni zdravého lidského rozumu*. V zemědělství se tedy relativně snadno vytvářela nová hodnota, jinak řečeno společenské bohatství. Věděli to antičtí myslitelé (např. Xenofon),³ věděli to fyziokraté (např. Quesney), připomíná to kritik fyziokratů Adam Smith,⁴ a téměř shodnými slovy i Smithův kritik Karel Marx.⁵ Ale nejen zásluhou A. Smithe, nýbrž zejména teoretickým výkonem K. Marxe, který se pokusil

- 1) Proto v principu souhlasím s Jamesem Lovelockem: „Humanistický koncept trvale udržitelného rozvoje a křesťanský koncept správcovství jsou chybné, protože přilíší sebevdomé, i když podvědomé.“ Lovelock, J. *Gaia vrací úder*. Praha: Academia 2006, s. 161.
- 2) „Bez pomoci některých řemeslníků nelze půdu obdělávat, leda s velkými obtížemi a stálým přerušováním. Kováři, tesaři, koláři, pluhaři, zedníci a kameníci, koželuhové, ševci a krejčí jsou lidé, jejichž služeb rolník často potřebuje.“ Smith, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: SNPL 1958, s. 365.
- 3) Xenofon. *O prosperující domácnosti*. Bratislava: Kalligram 2007.
- 4) Smith, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: SNP 1958, s. 31-32.
- 5) Marx sice Pettiiho tezi připomíná, a je si také vědom její platnosti, ale teoretickou pozornost věnuje hlavně důkazu vykořisťování dělníkovy práce. „Člověk může při své výrobě působit jen jako příroda sama, tj. může měnit jen formy látek. A nejen to. Při této práci přetváření se ustavičně opírá o součinnost přírodních sil. Práce tedy není jediným pramenem užitečných hodnot, které vyrábí, tj. hmotného bohatství. Práce je otcem bohatství, jak praví William Petty, a země jeho matkou.“ Marx, K. *Kapitál*. Díl I. Praha: SNPL, s. 60.

vysvětlit vykořisťování dělníků, v ekonomických vědách zvítězilo přesvědčení, že *hlavním zdrojem bohatství je lidská práce*. Antropocentrický důraz na člověka (pokus odhalit vykořisťování dělnické práce) jako jediné přírodní síly ze spektra mnoha dalších sil účastnících se výrobního procesu bohužel zakryl kardinální problém, na který řadu let upozorňují: pustošení legislativně nechráněné přírody dnešní protipřírodní ekonomikou a kulturou.⁶

Práce a příroda

„Práce je otcem a příroda matkou všeho bohatství.“ Tuto slavnou, ale dnes už téměř zapomenutou tezi napsal v 17. století anglický ekonom William Petty,⁷ který také patrně první odhalil, že cenu výrobku určuje množství člověkem vynaložené práce. Myšlenka, že cena zboží je závislá na množství v něm obsažené práce, se dnes jeví jako poplatná počátku buržoazní epochy, v níž se ještě hojně vyrábělo z přírodních látek a v níž podíl živé lidské práce na výrobku byl rozhodující. *Teze o strukturální jednotě práce a přírody*, později rozvíjená zejména francouzskými fyziokraty,⁸ je ovšem výrazně *nadčasová*. V mé interpretaci říká, schematicky vyjádřeno, že společenské bohatství vytváří kulturou orientovaná aktivita přírody, a to buď přírody uvnitř, nebo vně člověka. Sděluje nám, i když to mnozí z nás nechtějí slyšet, že *naše bohatství pochází jen a jen z přírody*. Patrně také proto je dnes tato myšlenka opuštěna. Vlivem rozšíření karteziánského myšlení došlo v Evropě nejen k obecnému nezájmu o přírodu (bezduchou hmotu, pouhou rozprostraněnost), ale i ke ztrátě schopnosti správně chápat její hodnotu a přirozenou produktivitu.⁹ Ve fázi dnešní technické spotřební kultury však bohužel dochází i ke ztrátě schopnosti správně chápat lidskou práci.¹⁰

Co je práce?

V prvním přiblížení lze práci pojímat jako způsob, jímž biologický druh člověk – prvek přírodního systému, ale i jediný tvůrce kultury – vnucuje svou vůli okolní přírodě, tj. původně přírodním strukturám a procesům. Pracovní proces probíhá přibližně tak, že člověk svou vůlí ovládne nejprve sám sebe, tj. své vlastní bytostné síly. Ovládne tedy přírodní síly uvnitř svého organismu,

6) Šmajš, J. *Ekonomika a příroda*. In: Ekonomický časopis 58, Bratislava 2010/2, s. 126-143.

7) Petty, W. *A Treatise of Taxes and Contributions* (1662).

8) Srovnej kapitulu o fyziokratech Holman, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck 1999.

9) Fyziokratickou myšlenku, že bohatství pochází z lidské práce na půdě, dnešní ekonomové ke škodě své vědy odmítají. „Vážným omylem fyziokratů bylo, že nahlíželi na zemědělské renty jako na plod jakési hodnototvorné, produktivní *síly přírody*.“ Holman, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*, s. 36.

10) Například reprezentativní publikace *Moderní sociální teorie* samostatně pojednání o lidské práci neobsahuje. Pojem práce je tu okrajově zmiňován jen v souvislosti s názory K. Marxe a feministickou sociální teorií. Srovnej Harrington, A. a kol. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006.

a to nejen síly mentální, nýbrž i síly fyzické, a teprve s jejich pomocí přinutí okolní fyzické struktury a aktivity přijmout požadovanou formu či směr působení, tj. lidský kulturní záměr, novou informaci.

Protože však pro celý vesmír platí zákony zachování látky a energie, může nová kulturní uspořádanost, tj. materiální kultura včetně techniky, vznikat jen rekonstrukcí – pro přírodní struktury ničivou přestavbou jejich evolučně vytvořené uspořádanosti. *Materiální kultura tedy vzniká destrukcí a novým uspořádáním již jednou (nebo vícekrát) přirozeně uspořádaných struktur Země*. Ale pokud hospodářská činnost uspokojovala hlavně základní biologické potřeby lidí (výživu, ošacení a přístřeší), nebyl její transformující vliv na přírodu, který přírodu poškozuje, příliš patrný. Kultura se proto jevila jen jako pokračování vývoje přírody, jako její doplnění či kultivace.

Proto teprve dnešní *abiotická orientace hospodářské aktivity vnáší jasno do konfliktního vztahu kultury a přírody*.¹¹ Ukazuje na neudržitelnost argumentu, že lidská práce přirozené struktury a vztahy na hmotné bohatství pouze upravuje, že jim, ekonomickou mluvou řečeno, přidává hodnotu. Práce pryč z přírody, která podle konvenčního myšlení sama o sobě žádnou vlastní hodnotu nemá (výjimkou vždy byly přírodní síly uvnitř člověka, tj. hodnota pracovní síly), bohatství vytváří. Z původní přirozené uspořádanosti tedy práce formuje užitečné věci pro člověka. Ale pozor. *Protože práce, podobně jako lidská obživa procházející žaludkem, násilím rozbíjí strukturu přírodních látek, je jejich spotřebou, je stravováním a ničéním přírodních struktur*. Dočasné hmotné bohatství sice práce vytváří, ale příroda (i člověk) může nadměrnou ekonomickou aktivitou chudnout.¹²

Pracovního procesu se aktivně účastní také člověkem vytvářená technika, a to nejen obecně známá *technika abiotická* – nástroj, stroj, automat –, *ale také přehlížená, starší a fundamentálnější technika biotická*: člověkem ovládané či usměrňované vnější živé přírodní procesy a organismy. Přitom již práce holýma rukama či s nástrojem, vedená lidským věděním a vůlí, je vlastně technickou činností. Na přírodní struktury může působit jako každá jiná automatizovaná technika. Technika¹³ je totiž aktivním kulturním systémem (fungující

11) Již Hannah Arendtová v padesátých letech minulého století s odvoláním na Johna Lockea velmi působivě upozornila na tempo, jímž se moderní společnost rozvíjí směrem k „waste economy“, k hospodářství spočívajícímu na plýtvání, které s každým předmětem zachází jako se zmetkovým zbožím a které spotřebovává a zahazuje věci bezmála stejně rychle, jako se ve světě objevují, protože jinak by celý komplikovaný proces skončil náhlou katastrofou“. Arendtová, H. *Vita activa neboli o činném životě*. Praha: Oikúmené 2007 s. 171.

12) Podobný názor na ontickou roli práce uvádí rovněž H. Arendtová. „Práce stejně jako spotřeba jsou primárně stravujícími procesy, při nichž nedochází k proměňování, ale k zničení matérie, a podoba, již práce propůjčuje svému „materiálu“, je jen přípravou k nastávajícímu zničení.“ Arendtová, H. Tamtéž, s. 128.

13) Evolučně ontologickou interpretaci techniky včetně rozlišení dvou linií technického vývoje obsahuje práce. (Šmajš, J.: *Filozofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia 2008, s. 307-408)

fyzickou procedurou), pro vnucování lidské vůle okolnímu prostředí. Ale technika, jak to dobře vidíme na její abiotické vývojové linii, není jen postupem či procedurou, která zvyšuje produktivní sílu práce. Jako umělý systém může také živou lidskou práci nahrazovat, a může být dokonce jejím úplným *odstraněním ve smyslu účasti člověka v pracovním procesu*.

Problém skryté součinnosti lidské práce a přírodní aktivity při vytváření společenského bohatství lze dobře ukázat na vývoji abiotické technologie.

Instrumentalizace

V historicky první formě práce – ve fázi instrumentalizace – člověk sám nebo jen s pomocí jednoduchého nástroje působí proti okolní přírodě jako živý, tj. přírodou vytvořený a přírodou energeticky sycený *automatizovaný systém*. Přestože pracuje s nástrojem, jedná jako přírodní, ale kulturou orientovaný a doplněný *antropo-technický* systém. Živý člověk, jemuž v instrumentálním pracovním cyklu náleží *energetická, funkční i kontrolní převaha nad nástrojem*, tu násilně vstupuje do látkově energetických toků okolních živých systémů, např. v zemědělství, nebo přímo do látkové transformace přírodních předmětů v umělém produktivním procesu – v řemesle. Z přírody jakoby vybírá vhodné polotovary, tj. její abiotické i biotické produkty a vnucuje jim nové formy. Ale nemění tím jen přírodní formy a původní přirozené prostředí. Vytváří odlišně uspořádané kulturní bytí, které spolu s prací modifikuje jeho vlastní schopnosti, biologicky danou lidskou přirozenost.¹⁴

Tím, že nástroj ruční práce není ani přírodní proces, ani technický systém, nýbrž upravený přírodní předmět, příroda v něm obsažená působí při práci omezeně a relativně pasivně, takže stupeň využití vůči člověku vnější přírodní aktivity je při abiotické instrumentální práci nepatrný. Lapidárně řečeno, člověk tu proti přírodě obrací hlavně sám sebe. Závisí proto na chytrosti, zkušenosti, síle, rychlosti a obratnosti výrobce, který jako *svěrázný biologický automat* v každém okamžiku nese, vede a usměrňuje nástroj proti přírodní látce. Ale co je podstatné? Už na úrovni zdravého rozumu lze lidskou vůli obracet živé přírodní procesy v zemědělství i jednoduché přírodní předměty v řemesle proti ostatní přírodě.

Mechanizace

Technologický převrat, společenskou účinností srovnatelný s biotickou neolitickou revolucí, která ovšem úživnost přirozených ekosystémů asi tisíckrát znásobila, přináší abiotická *revoluce průmyslová*. V podobě mechanicky propojených továrních strojů poprvé vzniká předmětná *abiotická kostra nadosobního výrobního procesu*, i když ještě nikoli plně automatizovaný abiotic-

14) Xenofon prostřednictvím fiktivního dialogu se Sokratem vysoce oceňuje kultivační úinek zemědělské práce pro člověka. „Myslím si, Sokrate, že jsi mě skutečně už dostatečně přesvědčil o tom, že zemědělství je zdrojem nejkrásnějšího, nejlepšího a nejmilnějšího života.“ (Xenofon 2007, s. 97)

ký proces. V této době lze totiž vytvořit pouze funkčně neúplný strojový mechanismus, který už sice umožňuje částečně využívat vědou a technikou ovládnuté síly přírody, ale pouze tak, že stroje, v nichž se zpředmětnila věda, vyžadují lidskou obsluhu. Toto zvláštní *technologické vřazení aktivity abiotické přírody* do převážně „živého“ produktivního procesu zemědělství, řemesla či manufaktury,¹⁵ které částečně nahrazuje živou lidskou práci, ovšem majitele továren či velkostatků, nepočítáme-li náklady na výrobu, údržbu a provoz strojů, nic nestojí. Ekonomická teorie v souladu s praxí totiž přirozeným strukturám, vlastnostem a aktivitám (např. schopnosti hoření, rozpínavosti páry, gravitaci, setrvačnosti, pevnosti materiálu, vypařování vody či cirkulaci atmosféry), tj. prvkům přírodního kapitálu, nepřisuzuje ekonomickou hodnotu (cenu).¹⁶

Mechanizace, která započala průmyslovou revolucí, nebyla sice s to zlikvidovat řemeslo, ale způsobila hluboké změny ve společnosti, v ekonomice i v povaze lidské práce. Protože stroje nejsou výrobními automaty, nemohou pracovat bez člověka a lidská práce jako živý ferment musí v továrně oživit práci mrtvou, zpředmětněnou ve strojích. Přibližně proto platí, kolik strojů, tolik dělníků. Zvýšení produkce a produktivní síly práce se tu ovšem dosahuje tak, že stroje lidskou práci nejen nahrazují a násobí, ale také – protože ji i nadále ve formě obsluhy potřebují – často zbavují jejího někdejšího intelektuálního, emocionálního a estetického obsahu. Zejména v tzv. odvětvích zpracovatelského průmyslu spolu s řemeslnou dovedností lidí odstraňují potřebu celoživotního učení, řemeslného fortele a osobního prožívání práce. V klasické továrně před zavedením automatizace musel totiž člověk velmi často vykonávat operace srovnatelné s operacemi strojů. A často přitom platilo to, co je dnes u spotřební techniky téměř samozřejmé: *čím dokonalejší stroj, tím jednodušší obsluha*. Přírodní věda zpředmětněná ve strojích tak vedle ulehčení práce člověka prohloubila jeho celkovou technologickou nezalost a manufakturní formu útlaku – *útlak technologický*. Nežádalo se už vědění, tvůrčí schopnosti či umělecký cit, nýbrž – obrazně řečeno – *spolehlivé, se strojem srovnatelné fungování*.¹⁷

15) Nabízí se tu srovnání s analogickým technologickým vykořisťováním zvířat v zemědělství, při zavodňování půdy, těžbě surovin a v dopravě, které je posuzováno jako méně nemorální než přímé vykořisťování člověka (otroka, poddaného, dělníka).

16) Z dlouhodobého hlediska jde ovšem o neobhájitelný předpoklad. „Kapitalismus tak, jak se nyní praktikuje, je finančně ziskovou, avšak neudržitelnou úchylnou lidského vývoje. To, čemu by se mohlo říkat 'průmyslový kapitalismus', není zcela ve shodě s jeho vlastními účetními zásadami. Likviduje totiž svůj kapitál a nazývá to příjmem.“ (Hawken, P. a kol. Přírodní kapitalismus, Praha: Mladá fronta 2003, s. 23)

17) Takové provozy dodnes existují, a to nejen v Číně a jihovýchodní Asii, ale také v evropských automobilkách (u nás např. při montáži automobilů v Kolíně či v závodě Škoda Mladá Boleslav).

Automatizace

Teprve vědeckotechnické osvojení elektromagnetických jevů, molekulárních a atomárních procesů, které lze snadněji využít pro miniaturizaci, řízení a zvýšení účinnosti techniky, může omezit lidskou účast v abiotickém výrobním procesu. Poprvé vznikají podmínky pro široké využití přírodní aktivity produktivním způsobem, tj. pro umělé technické oživení původně neživých přírodních sil. Některé výrobní procesy (např. automat na výrobu lahví) získávají ráz samočinných technologických cyklů, v nichž jsou zaplněny všechny bývalé technologické mezery, a v nichž proto *není místo pro přímou účast člověka*.

Vytvoření plně technických automatů nepřináší však pouze zvýšení produktivní síly práce, úbytek lidské dřiny a ztrátu pracovních příležitostí, jak se dnes všeobecně uznává. Vliv automatizace a nových technologií na člověka, ekonomiku, kulturu i přírodu je *širší, hlubší a strukturovanější*. Tradiční *biotické zatížení* Země kulturou se mění na *zatížení převážně abiotické*, vyvolané novým obsahem výroby i konečné osobní spotřeby lidí. Protože dnešní ekonomika není dostatečně podřízena kultuře, prosazuje se její tendence vytvářet zisk i za cenu biologicky málo užitečných produktů. *Vzniká společnost abiotické nadbytečnosti*, která nejen vysoce rozvinutou výrobou, ale hlavně v principu nenasytitelnou osobní spotřebou poškozuje přírodu. Přestože se předmětem spotřeby poprvé stávají *materiálově a energeticky náročné formy techniky* – např. osobní automobily, technika bytová a kutilská – v průmyslu nemusí být zaměstnáno mnoho lidí. *Na jedné straně* je to důkaz, že výroba přestala být pro část lidstva hlavním ekonomickým problémem. *Na druhé straně* je to odhalení nepříjemné pravdy o predátorské povaze kultury, o lidském druhovém sobectví.

V predátorské kultuře je totiž automatizovaný produktivní proces podobně úzkým a hodnotově deformovaným výsledkem aplikace speciálního vědění, jakým je ekonomický zájem podnikatelských subjektů. Současná automatizace je proto nejen nejvyšší úrovní rozvoje techniky, ale i *historickou parodií na kdysi kultivující a přírodu šetřící lidskou práci s nástrojem*.

Bohatství bez fyzické práce?

Proces abiotické automatizace výroby spolehlivě potvrzuje, že příroda je aktivita a že *společenské bohatství může vznikat i bez živé lidské práce*. Po stisknutí příslušného tlačítka se vytváří téměř samovolně, tj. umělým, předem nastaveným chodem vědou sestaveného, usměrněného a kontrolovaného technického systému. A dobrým modelem je např. atomová elektrárna: technicky oživený automatizovaný systém může totiž nejen nahrazovat průměrné energetické a motorické funkce člověka ve výrobě; může zákony nechráněné přírodní procesy, které živá lidská práce přímo oživit neumí, obelstávat a vykořisťovat nepřimo.

V čem ale spočívá zákeřnost problému? Zjednodušeně řečeno spočívá v tom, že průmysl není biotickým produktivním procesem vnitřně sladěným se Zemí a její biosférou a že potřeba průmyslového zboží včetně abiotické spotřební techniky nemá naléhavost srovnatelnou s potravinami, jež jsou nezbytné pro reprodukci lidského života. Proto se zdá, že Qesnayova „dalekozrakost“ souvisela s tím, že jako lékař intuitivně rozpoznal vázanost produktivní schopnosti zemědělství na skrytou funkční jednotou člověka a přírody. Právě tak můžeme předpokládat, že při hodnocení řemesel a obchodu jako neproduktivních odvětví vycházel z toho, že ničím nenahraditelné potraviny pro ně může produkovat pouze zemědělství a že jakékoli zboží lze v případě nouze za životně nezbytné potraviny směnít.¹⁸

Teprve dnes odhalujeme, že pokud se výsledky hospodářské abiotické aktivity (např. spotřební technika) aktivně obracejí proti ostatním přírodním strukturám, mohou sice uspokojovat některé lidské nebiologické potřeby, ale pouze tak, že třikrát poškozují Zemi: 1. Svými výrobními nároky; 2. svým nepřirodním abiotickým působením; 3. svým komplikovaným návratem mezi přirozené struktury po skončení své kulturní životnosti. *Tím vším narušují evolučně vzniklou přírodu.* Hmotné bohatství tímto způsobem proto dlouhodobě vznikat nemůže.

Trvalo několik století, než jsme pochopili, že přírodu lze trvale obelstávat jen částečně a jen podle jejích vlastních pravidel. Bohatství rostoucí z dnešního duchovního základu kultury (predátorského paradigmatu) se po dosažení jistého rozsahu umělé kulturní uspořádanosti příliš rychle znehodnocuje. Ba co víc, jeho formy ohrožují Zemi i člověka. Jakoby to, co okolní příroda sama aktivně nevytváří a nepodporuje, tj. to, pro co člověka evolučně nevybavila, nebylo vhodné ani pro kulturu. Protože aktivně protipřírodní těla spotřební techniky nejsou kompatibilní s přirozenými systémy, nezahrnují procesy své vnitřní přirozené obnovy a rozkladné přírodní procesy, a to často nezávisle na tom, zda fungují či odpočívají, je spojitě přeměňují v odpad. Hromadění odpadů je však naštěstí více nebezpečné pro jejich producenta (kulturu a člověka) než pro Zemi.

Skrytost privatizace a pustošení Země

Již jednoduchá lidská práce s nástrojem či s holýma rukama obracela komplexní přirozené bytostné síly člověka proti aktivní a přirozeně uspořádané přírodě. V tomto smyslu byla lidská práce zdánlivě podobně „protipřírodní“, jako je životní aktivita některých jiných biologických druhů s instinktivní regulací chování (např. býložravců nebo predátorů). Ale tato vnějšíková podobnost je zavádějící. Životní aktivita velkých člověku podobných živočichů je řízena

18) Je zajímavé sledovat, jaké rozpaky u dnešních ekonomů hodnocení fyziokratismu vyvolává. „Vážným omylem fyziokratů bylo, že nahlíželi na zemědělské renty jako na plod jakési hodnototvorné produktivní *síly přírody*. Nepochopili to, co později pochopili angličtí klasikové – že renty jsou důsledkem omezené nabídky půdy.“ (Holman 1999, s. 36)

jejich genomy (vytvořenými přírodou) a korigována přirozenými ekosystémy (tedy znovu přírodou). Lidská aktivita, která je součástí útočné adaptivní strategie kulturního systému a která tuto původní biologickou podmíněnost lidského chování částečně opouští, bezprostředně podléhá hlavně regulativům příslušné regionální kultury. Proto je kulturní protipřírodní složka lidské aktivity (predátorské duchovní paradigma) přítomná už v lovectví, v pozdějším neolitickém zemědělství i v používání strojů a dnešních výrobních automatů.

Pomineme-li fakt, že už paleolitické lovectví a jednoduchá instrumentální technologie způsobovaly pomalé nevratné změny v přirozených ekosystémech, tj. změny, které nebyly přímo viditelné, pak se dnes ocitáme v poněkud odlišné situaci. I když jsou dnešní negativní změny přírodního prostředí nerosvratelně rychlejší, a proto pouhým okem viditelné, zakrývají je dva jevy. 1. Protipřírodnost struktury i funkce továrních strojů a automatů je pro veřejnost málo zřetelná proto, že v tomto sekundárním společenském sektoru dnes pracuje jen malá část práce schopné populace. 2. Protipřírodnost funkcí sportovních techniky je zatím zakryta její dobově podmíněnou užžitnou hodnotou, její vysokou sofistikovaností i dosud největším všeobecným blahobytem lidí. V této souvislosti je však třeba ještě dodat, že *stejným predátorským duchovním paradigmamem*, nereflektovaným ani vědou, ani filozofií, je dnes orientována nejen ekonomika, ale i ta část přírodních věd, které se spontánně zpředměňují v technice. Přitom, odhlédneme-li záměrně od zemědělství a moderních biotechnologií, také dnešní ekonomika využívá jen dvou výše uvedených forem účelově orientovaných přírodních sil, které vytvářejí společenské bohatství: *přírodní síly člověka* (žijou lidskou prací) a *technicky ovládnuté neživé přírodní síly*.

Pokud jde o první zdroj společenského bohatství, o živou lidskou práci, vidíme, že dnešní mobilní kapitál vykořisťuje nejen levnou pracovní sílu v technicky méně rozvinutých zemích, ale i dobře placenou, intelektuálně náročnou a stresující práci v zemích bohatých.¹⁹ Pokud jde o druhý zdroj bohatství, o technicky ovládnuté neživé přírodní síly, pak se toto bohatství ve stále větší míře získává legalizovaným a všeobecně schvalovaným technologickým rabováním přírody. Vzhledem k dočasně vyšší úrovni právní ochrany člověka než analogické úrovni právní ochrany přírody jako celku se toto bohatství získává rafinovaným informačním obelstěním (tj. jen zdánlivě hodnotově neutrálním nastavením) aktivity živé i neživé přírody. Získává se za cenu zničení a poškození vzácných přírodních systémů, procesů a struktur výrobou i spotřebou. A přestože se všechno hromadně vyráběné zboží, včetně látkové a energeticky náročné spotřební techniky (např. luxusních osobních automobilů a složité in-

19) Na vysoké pracovní tempo v prostředí amerických firem, které u vedoucích pracovníků produkuje stres, nespavost a kardiovaskulární choroby, upozorňuje v souvislosti s analýzou nové morálky G. Lipovetski. „Devadesát procent amerických firem rozběhlo protistresové programy. Kdysi byla represivní morálka zdrojem hysterie, dnes zase morálka autonomie a seberealizace plodí úzkost, přepracovanost a depresi.“ (Lipovetski, G. Soumrak povinnosti. Praha: Prostor 1999, s. 305-306)

formační techniky), nakonec přemění v odpad, který přírodě znovu vážně ublíží, způsob života, výchova i vzdělání nás vedou k tomu, abychom k negativnímu vlivu ekonomiky a abiotické osobní spotřeby na planetu a život zůstávali lhostejní.

Přestože dnes mnozí z nás vědí, že příroda je cyklická, kooperující a soběstačná, zatímco na přírodě závislé abiotické produktivní systémy jsou lineární a aktivně protipřírodní, bez protestů přihlížíme tomu, jak lidstvo dnešní abiotickou technologií Zemi pustoší, jak ji privatizuje a jak bez náhrady (kterou zatím neznáme) ubývá jedinečné přírodní bytí.

Zdánlivá neutralita práce duševní

I když to společenským vědám uniká, dvě základní formy produktivního využívání přírody, tj. živá lidská práce a práce neživých přírodních sil ovládnutých dnešní vědou, úzce *souvisejí se dvěma hlavními způsoby vykořisťování bytostných sil uvnitř člověka*. V jakém smyslu? Vykořisťuje-li ekonomika převážně fyzickou produktivní aktivitu člověka či aktivitu jiných velkých živočichů (např. tažnou sílu zvířat), může to být nemorální či nespravedlivé, ale stále ještě *vykořisťuje obnovitelné přírodní „zdroje“* – koneckonců vůči Zemi vnější *sluneční záření*.²⁰ Také zemědělská výroba obilí, masa, mléka, vajec, ovoce atp. patří do oblasti využívání obnovitelných přírodních zdrojů. Vykořisťuje-li však ekonomika převážně lidskou intelektuální aktivitu (tvůrčí i mechanickou), a teprve jejím prostřednictvím technicky ovládnuté přírodní procesy ve výrobě i spotřebě, *vykořisťuje Zemi, její neživé síly, její tvořivou subjektivitu, za jejíž poškození a amortizaci nikomu neplatí*. A toto nevratné ničení Země, její pustošení pro všechny živé systémy i další generace lidí, které se dnes odehrává bez přímé účasti veřejnosti ve výrobě (a proto i bez její kontroly), tj. s přispěním vysoce ceněné práce intelektuální, způsobuje vážné světonázorové zmateční. A možná, že i to dnes umožňuje politice bez odporu veřejnosti pokračovat v nevyhlášené válce s přírodou, v níž se zbraněmi jejího hromadného ničení *nenápadně staly nejen velké těžbařské firmy a tepelné elektrárny, ale i dnešní osobní automobily*. Ale pozor, bojujeme se systémem, který je starší, širší a mocnější a který ustupuje jen proto, aby nás nakonec porazil.

Teprve globální expanze civilizace třetí vlny (Toffler) přináší nezvratný *důkaz, že nynější protipřírodní kultura může přírodu pustošit i zdánlivě důležitou a obecně užitečnou prací duševní*. A to je *přímé zpochybnění jakékoli oprávněnosti predátorského duchovního základu kultury*: je to však i výzva filozofii a vědám o kultuře, aby tento neudržitelný hodnotový základ kultury, její skryté kořistnické paradigma, odhalily, kritizovaly a napomohly změnit. Pro nás ekonomy je to připomenutí, abychom pozorně studovali své klasiky, protože jejich závažná díla, na rozdíl od našich dnešních situačních studií v karentovaných časopisech, téměř morálně nestárnou.

20) Vyplyvá z astrofyzikálních poznatků, že v případě atomové elektrárny podnikání „vykořisťuje“ energii ukrytou v látce již v období zániku hvězd první generace.

Ze současné medicíny

Model postgraduálního vzdělávání a výzkumu na Mayo Clinic v Rochesteru

(Poznatky a zkušenosti)

MAREK ORBAN

V následujících řádcích podávám osobní pohled a zkušenosti, které jsem nabyl v průběhu svého působení na jedné ze světově nejprestižnějších nemocnic, na Mayo Clinic v Rochesteru ve státě Minnesota. Po krátkém úvodu se budu věnovat organizaci postgraduálního vzdělávání a převážně vlastním zkušenostem se špičkovým klinickým výzkumem tak, jak jsem mohl osobně poznat a zažít v každodenní praxi.

Po promoci na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně jsem od roku 1997 působil na I. interní kardio-angiologické klinice FN U svaté Anny v pozici lékaře v přípravě na interní atestaci 1. stupně, lékaře v přípravě na specializační zkoušku z kardiologie a posléze jako kardiolog. V této době vedli kliniku profesor MUDr. Jiří Toman a po jeho úmrtí profesor MUDr. Jiří Vítovec. V letech 2001 až 2002 jsem dostal možnost absolvovat 12 měsíční pobyt v Deutsches Herzzentrum v Mnichově, kde jsem se pod vedením Dr. Med. Christiana Firschkeho věnoval problematice kontrastní echokardiografie v klinických aplikacích. De facto od počátku klinické praxe jsem různou intenzitou spolupracoval s MUDr. Tomášem Károu, který díky výsledkům svého výzkumu v oblasti regulace vegetativního nervového systému dostal nabídku na výzkumný pobyt na Mayo Clinic v Rochesteru v týmu profesora Virenda Somerse, M.D. Naše spolupráce pokračovala i v době, kdy MUDr. Tomáš Kára působil v Rochesteru a některé ze svých projektů realizoval v Brně. Po skončení jeho úspěšného pobytu na Mayo Clinic jsem dostal nabídku pokračovat ve stejné skupině v pozici research fellow v rámci dlouhodobé stáže. Tato nabídka, kterou jsem přijal s velikou radostí, byla výsledkem rýsující se spolupráce mezi Mayo Clinic Rochester a FN U svaté Anny v Brně, kterou v průběhu posledních let pobytu v USA společně naplánovali a započali prof. Somers a doc. Kára. Ambiciózní projekt je dnes i širší veřejnosti známý jako International Clinical Research Center (ICRC).

Po vyplnění nezbytných formalit a dokumentů jsem odletěl do Rochesteru na jaře roku 2006. Po příletu jsem byl představen profesoru Somersovi a ostatním členům jeho skupiny. V té době ji tvořilo kolem 10 lékařů z různých částí světa (Mexiko, Indie, Brazílie, Japonsko, Turecko), střední zdravotnický personál a k dispozici byla kompletní infrastruktura k zajištění kvalitního sbě-

ru dat, k jejich analýze a dalšímu zpracování. Všichni tito zdravotničtí specialisté pracovali ve výzkumu na plný úvazek. Vzhledem k mezinárodní prestiži a renomé Mayo Clinic není překvapením, že většina zahraničních kolegů musela k financování svého pobytu použít grantové příspěvky z mateřské krajiny nebo z mezinárodních fondů, jenom menší část zahraničních výzkumníků obdržela stipendium od Mayo Clinic. Důležitá byla i role některých lékařů-specialistů, kteří pracovali na konkrétních projektech, ale jejich hlavním zájmem byla klinická medicína. Laboratoř profesora Somerse byla zaměřena na výzkum vztahu kardiovaskulárních nemocí s různými formami syndromu spánkové apnoe. Tato problematika byla řešena v obdivuhodné komplexnosti od molekulární úrovně až po klinické aplikace na vybraných souborech nemocných. Součástí většiny výzkumných protokolů proto byly spánkové studie, které byly realizovány v prostorách General Clinical Research Centra (GCRC), později Clinical Research Unit (CRU). GCRC (nebo CRU) sestávaly z 10 jedno- až dvoulůžkových pokojů, které byly umístěny v prostorách St. Marys Hospital. Součástí komplexu byla i metabolická kuchyň, centrální místnost pro sestry, několik pomocných místností na uskladnění potřebných přístrojů (např. echokardiografického přístroje) a taky 2 místností kompletně vybavené k provedení celonoční spánkové studie (PSG).

Jedním z prvních překvapení, které si člověk uvědomí ve Spojených státech, je striktní oddělení výzkumu a klinické medicíny. Důraz, který je kladen na péči o získaná data a míra informovanosti pacientů o smyslu konkrétního výzkumu a osudu osobních informací, je pro Evropana nezvyklý a až zarážející. Časem ale každý pochopí, že ten systém má smysl a výsledkem je nezbytná důvěra pacientů k výzkumníkům. Prvním krokem, který jsem musel podstoupit, byla série testů a zkoušek, na základě kterých jsem dostal přístup do systému Mayo Clinic. K tomu, abych mohl nahlédnout a začít pracovat na konkrétních projektech, musel jsem absolvovat další testy a musel jsem být cestou Institutional Review Board (IRB) uveden v konkrétních studiích jako řešitel. Stejný proces s některými dodatky byl nutný i v případě, kdy jsem byl hlavním řešitelem výzkumného projektu. Obecně lze říct, že hlavní řešitel je zodpovědný za hladký průběh celého projektu od fáze návrhu, tvorby hypotézy přes zajištění a použití finančních prostředků po zpracování a interpretaci výsledků. Hlavní řešitel vybírá tým pracovníků, kteří se podílejí na selekci pacientů, sběru a analýze dat a na prezentaci výsledků. Každý člen má své místo a funkci ve výzkumné skupině, čemuž odpovídá i jeho odměna a podíl na výsledcích – ať se jedná o plat nebo spoluautorství na manuskriptech a jiných prezentacích.

V průběhu 30 měsíců, které jsem strávil jako Research fellow na Mayo Clinic v Rochesteru, jsem byl spoluřešitelem na více než dvaceti výzkumných protokolech; na třech jsem byl hlavním řešitelem. Kromě toho byla část skupiny zapojena do několika projektů tzv. kontrahovaného výzkumu, výzkumu sponzorovaného strategickým partnerem, který si objedná řešení konkrétního projektu. Samotná práce výzkumného pracovníka měla svá pravidla. Všichni

členové skupiny sdíleli společný pracovní kalendář, kde byly uvedeny konkrétní studie s datem a hodinou včetně členů týmu, kteří odpovídají za dílčí části studie. V průběhu studie se členové skupiny pravidelně scházeli a konzultovali průběžné výsledky, čímž se zabezpečila kvalita a vyrovnanost výsledků, a eventuálně se provedly nutné úpravy nebo změny v protokolu. Jednou měsíčně se sešli všichni členové laboratoře a referovali o dosažených výsledcích a o průběhu jednotlivých studií.

Osobou, která má naprosto rozhodující vliv na úspěch nebo neúspěch konkrétního výzkumníka na pozici research fellow, je jeho školitel – mentor. Jedná se o osobu, která na základě vlastních zkušeností s výzkumem má schopnost a povinnost vést a edukovat začínajícího vědce, vysvětlit základy vědecké činnosti, nasměrovat jeho aktivitu k perspektivním projektům a pomoci s hodnocením a interpretací výsledků. Jeden mentor má zpravidla několik research fellows, kteří pracují na společných nebo i vlastních projektech. Cílem je, aby každý fellow za dobu svého působení v laboratoři získal potřebné zkušenosti a dosáhl konkrétních cílů, které jsou důležité pro jeho další kariéru. Úspěch těchto začínajících výzkumníků v další kariéře je jedním ze základních kritérií hodnocení kvality samotného mentora.

Veliký důraz byl kladen na získávání finančních prostředků k výzkumu. V USA existuje přesně definovaný systém grantové podpory výzkumu, který je v jednotlivých úrovních určen všem skupinám výzkumníků. Jedná se o grantové pobídky pro začínající výzkumníky s částečným pracovním úvazkem v hodnotě několika tisíc USD, přes granty pro jednotlivce na několik let s cílovou částkou 50 000-100 000 USD až po velké granty podávané vedoucím laboratoře v hodnotě několika set tisíc až několika milionů USD. Podstatnou část pracovního času každého výzkumního pracovníka v USA proto zabere příprava a podávání jednoho, spíše více než jednoho, grantového návrhu ročně. Systém podávání žádostí a jejich vyhodnocování je poměrně složité a časově náročné a konkurence je v každé specializaci neskutečně těžká a počet úspěšných aplikací se v důsledku ekonomických vlivů každým rokem snižuje.

Jako každý research fellow na Mayo Clinic jsem i já měl možnost účastnit se kromě výzkumné práce alespoň z části i výuky a přípravy kolegů před specializační atestací. Díky tomu jsem mohl absolvovat semináře, přednášky a workshopy, které pro clinical fellows v oboru kardiologie téměř denně pořádali konzultanti jako Dr. Sarano, Gersh, Nishimura, Omen, Holmes, Gibbons a další světové hvězdy v oboru kardiologie. Tyto semináře měly přes poměrně neformální charakter a atmosféru (nebo díky jim) špičkovou úroveň a jejich informační hodnota byla skvělá. Proto není s podivem, že absolventi kardiologické přípravy (ale i jiných oborů) patří k těm nejžádanějším v celých Spojených státech. Organizace samotné přípravy má svou strukturu a pravidla. Každý fellow má danou sekvenci stáží, jejich náplň a obsah včetně svého školitele – mentora. Po skončení každého bloku napíše jak fellow, tak i školitel posudek, ve kterém zhodnotí průběh stáže, včetně pozitiv i možných negativ.

Ty jsou průběžně vyhodnoceny a archivovány. Základem celého kouzla specializační přípravy na Mayo Clinic je naprostá otevřenost a přístupnost přednášejících k diskusi, téměř neomezené časové nasazení jak mentorů, tak i fellows, dané hlavně mimořádnou konkurencí plynoucí z koncentrace vyhlášených odborníků.

Každoročně Kardiovaskulární divize Mayo Clinic pořádá tzv. Cardiology Board Review Course, týdenní přednáškový blok. Jedná se o renomovanou a vyhledávanou odbornou akci, na které přednášejí špičkoví odborníci kliniky pro posluchače z celých Spojených států, ze kterých většina je v přípravě na kardiologickou specializační zkoušku, nebo její opakování, které absolvují praktikující kardiologové každých 10 let praxe. Je pozoruhodné, když odborná Doporučení (Guidelines) prezentují a komentují lidé, kteří jsou sami jejich spoluautory nebo oponenty. Není asi potřeba zdůrazňovat podíl klinicky orientovaných poznámek a postřehů, které se objevovaly v prezentacích nebo v diskusi. Pro pracovníky Mayo Clinic včetně výzkumných byl vstup na přednášky, včetně doprovodných symposií na téma echokardiografie, katetrizací a elektrofyzologie, zdarma.

Přes nepochybné nasazení s cílem dosáhnout úspěch ve srovnání s kolegy z jiných světových institucí, bez ohledu na to, jestli máme na mysli výzkum nebo klinickou praxi, je na Mayo Clinic věnována velká pozornost i společenskému a rodinnému životu. Vzhledem ke kosmopolitní struktuře obyvatel Rochesteru – Mayo Clinic zaměstnávala v roce 2009 přes 25 tisíc pracovníků a celkový počet obyvatel žijících v Rochesteru je kolem 100 000 – byly možnosti společenských kontaktů velice pestré. Mayo Clinic organizovala pravidelná setkání svých pracovníků i s rodinami a celkově byla péče o zaměstnance na vysoké úrovni. Zdravotní pojištění, které se vztahovalo na všechny členy rodiny, bylo na poměry v USA zcela nadstandardní a výjimečné.

Je asi jasné, že rozdíly mezi podmínkami a výsledky výzkumu i klinické práce mezi těmi na Mayo Clinic a realitou českého zdravotnictví jsou značné. Jedná se o problematiku velice komplexní a složitou. Asi bude trvat poměrně dlouhou dobu, než dosáhneme úrovně, která je tam považována za standard. Cesta vede ve změně myšlení a jednání lidí na všech úrovních s tím spojené problematice odměňování a motivování spolupracovníků. Již samotný systém postgraduálního vzdělávání je natolik odlišný, že může trvat až generaci, než se podaří vytvořit prostředí srovnatelné s těmi na špičkových pracovištích v USA a schopné jim konkurovat. Výzkumná činnost je rovněž výrazně ovlivněna finančními možnostmi a schopností vybudovat specializované týmy pracovníků, kteří budou mít specifikovaný čas určený pro vědeckou činnost. Zmiňovaný projekt ICRC – International Clinical Research Center – budovaný v areálu FN U svaté Anny v Brně nabízí možnost tuto cestu výrazně zkrátit a akcelarovat rychlost procesu zkvalitňování postgraduální výuky i klinického výzkumu v našich podmínkách. Principem je vzájemná spolupráce mezi výzkumnými skupinami v Brně s kolegy působícími na Mayo Clinic. Podmínkou je kompatibilita nejen přístrojová a materiální, ale hlavně odborná. Proto se

tým lidí kolem docenta MUDr. Tomáše Káry již několik let snaží otevřít brány Mayo Clinic pro řadu kolegů různých specializací a různých odborných stupňů, včetně studentů Lékařské fakulty Masarykovy Univerzity, a umožnit jim nahlédnout přímo do centra dění v průběhu stáží v délce několika týdnů až několika let.

Závěrem bych rád poděkoval docentovi MUDr. Tomáši Károvi za pomoc a podporu v celém průběhu pobytu v Rochesteru. Dále Tomáši Konečnému, M. D., a ing. Pavlu Leinveberovi za vynikající odbornou i lidskou spolupráci na společných projektech, které jsme úspěšně realizovali v Rochesteru i v Brně. Poděkování patří všem těm, kteří se pozitivně zasloužili o to, že nejenom já, ale i řada dalších našich kolegů si mohla na vlastní kůži zkusit práci v takové instituci, jakou je Mayo Clinic. Zcela speciální dík patří mé manželce Pavle a celé mé rodině za to, že souhlasili s výzvou odjet do Rochesteru a že celý pobyt bravurně společně zvládli.

Příloha: Mayo Clinic v číslech (Výroční zpráva MC 2009)*

528 000	...	počet všech vyšetřených pacientů
124 000	...	počet hospitalizovaných pacientů
3 700	...	počet lékařů, vědců, klinických a výzkumných spolupracovníků
3 200	...	počet rezidentů, fellows, studentů a dalších dočasných pracovníků
49 000	...	počet administrativních a zdravotnických pracovníků
2 500	...	počet nových výzkumných protokolů
7 725	...	počet aktivních klinických studií
4 640	...	počet článků v peer-review časopisech

* Počty platné pro tři hlavní pobočky Mayo Clinic v Rochesteru, Arizoně a na Floridě.

Jak to vidím já

Peníze jako klíčový faktor úspěchu ve volbách?

MARIAN KOKES

Volby jsou již po dlouhou řádku let často vznešeně označovány a leckde i považovány za svátek demokracie. Důvod je zřejmý. Soudobá moderní demokracie se prakticky neobejde bez principu politické reprezentace, je demokracií zprostředkovanou, reprezentativní, kde lid vykonává svou moc zejména prostřednictvím svých volených zástupců. Proto za jeden z klíčových znaků reprezentativní demokracie jsou nutně označovány volby jako pro společnost přijatelný způsob výběru politické elity. Nicméně volby by neměly být redukovány na pouhý technický prostředek k ustavení zástupců, ale lze je označit za ústavně garantovanou hodnotu či institut plnící celou řadu nezastupitelných funkcí. Volby tak slouží jako prostředek legitimace politické moci (a vládnoucí většiny), dále jako prostředek kontroly, ověřování politické moci, který (svou pravidelností) aktualizuje možnost uskutečnit mocenské změny ve státě (princip vlády na čas) a v neposlední řadě slouží jako prostředek aktivizace voličů ve prospěch určitých hodnot, cílů a programů a tím jako nástroj posilování občanského vědomí a participace občanů (i prostřednictvím politických stran) na politickém životě. Jedním z nezbytných předpokladů, aby se volby mohly honosit přívrstky demokratické, svobodné či férové je mimo jiné i ústavní garance a skutečná existence volné (svobodné) soutěže autonomních, na státu nezávislých politických stran, protože teprve ve výsledcích této soutěže se formují politické kontury a proporce státu. Politické strany tak ve volbách hrají zcela klíčovou a nezastupitelnou roli, neboť dle slov V. Klokočky právě politické strany jsou prostředkem k formulaci zájmů občanů a nástrojem k jejich prosazování v politickém životě.

Tolik teorie. Praxe je však leckdy teorií na hony vzdálená a nejinak tomu je bohužel i v České republice, kde se loni v květnu konaly volby do Poslanecké sněmovny a počátkem října volby do obecních zastupitelstev a v některých volebních obvodech i volby do Senátu. Loňský rok v ČR tak lze označit za rok volební. Nikoliv však sváteční, neboť volby jakožto svátek demokracie se u nás příliš neslaví. Stále se snižující míra účasti občanů v jednotlivých volbách je toho důkazem. Za příklad nám mohou sloužit volby do Poslanecké sněmovny, kdy volební účast od roku 1996 (76 %), až na výjimku voleb z roku 2006 (64 %), stabilně klesá, a to přes rekordně nízkou účast v roce 2002 (58 %) na úroveň 62,6 % z loňských květnových voleb. Lze za jednu z možných příčin nízké volební účasti označit i celkově nízkou úroveň volebních kampaní vedených politickými stranami, které dostatečně nedokáží oslovit ši-

roký zástup nerozhodnutých voličů a přilákat je k volbám? Bezpochyby ano. Česká veřejnost byla v předcházejících měsících téměř permanentně konfrontována s drsnou a zároveň smutnou realitou volební kampaně vedené politickými stranami, s jejich mítinky, billboardy a plakáty často zohyzdujícími naše okolí, a to vše doplněné každodenními odhady volebních preferencí anebo více či méně objektivními komentáři médií rozebírajícími obsah vybraných předvolebních slibů nebo osoby jednotlivých kandidátů. Je třeba zdůraznit, že ona permanence byla znásobena i skutečností, že po zrušení z října 2009 termínu předčasných voleb do Poslanecké sněmovny ze strany Ústavního soudu musela česká veřejnost za poslední rok této drsné realitě volební kampaně čelit prakticky dvakrát.

Není mým cílem zde podrobně rozebírat obsah a hodnotit kvalitu volebních kampaní jednotlivých politických stran, které spoléhají na dlouhodobě budovaný „autismus“ a nezájem českého voličstva o veřejné otázky, či celkovou úroveň politického diskurzu v nich vedeného, který J. Rupnik trefně označuje za „*lůzovitý*“ a který čas od času v české politické kultuře získává hegemonii (např. v éře druhé republiky, v níž se organizovaly štvance na K. Čapka nebo na stoupence masarykovských ideálů atd.). Stalo se tak již téměř „folklorem“ nízkou volební účast a celkový nezájem české společnosti o politické dění spojovat s neutěšenou úrovní politické kultury v ČR, spočívající ve vyprázdňenosti či plochosti politického diskurzu a opouštění tradičních hodnot, což má za důsledek prohloubení propasti mezi českou veřejností a politickými elitami a ztrátu důvěry v ně. Kupříkladu V. Bělohradský na programové konferenci ČSSD hovořil o „zblbnutí“ a vyprázdňení základních politických hodnot a idejí, mezi které sociální demokracie patří. Obdobně psal i P. Zídek v Lidových novinách, kdy v souvislosti s neúspěchem KDU-ČSL ve volbách do PS zmiňoval vytrácení hodnot z politiky. Nelze tak očekávat, že se úroveň volební kampaně bude od celkové úrovně politické kultury výrazně lišit. Naopak, je jen jejím logickým vyústěním či názornou ukázkou. A přidáme-li k tomu i tradiční neochotu české veřejnosti aktivně se podílet na správě věcí veřejných a rozvíjet občanskou společnost, bylo by naivní se domnívat, že volební účast bude mít jinou než klesající tendenci. Nicméně je třeba dodat, že nářky nad nízkou úrovní volebních kampaní a pokleslou atmosférou s ní spojenou nejsou jevem novým, současnou dobu charakterizujícím. Např. již K. Čapek ve svých fejetonech *O věcech obecných aneb Zoón politikon* o době předvolební hovořil jako o „*politickém svinčiku*“, kdy „*před volbami a hlavně v posledních dnech nastává s přírodní nutností taková porucha v morální atmosféře, ba nejenom porucha, ale přímo cyklón, což dělá volební atmosféru tak nesnesitelnou, přesně řečeno tak nedůstojnou pro nás občany, kteří máme být taháni za nohu.*“ Stejně tak se nejedná o ryze české specifikum. S nízkou úrovní volebních kampaní se potýkají i tradičně demokratické společnosti, což dokládá známé rčení, že „*v hodinu, kdy začíná volební kampaň, měla by být socha vlasti zahalena (pochopitelně na znamení smutku nad tím, čeho budeme svědky)*“.

Nicméně na jeden významný aspekt se při kritice „bezobsažnosti“ a nízké úrovně volebních kampaní jednotlivých politických stran v poslední době zapomíná – na peníze. Při letném srovnání nákladů vynaložených jednotlivými politickými stranami na volební kampaně v minulosti a nyní je zřejmé, že se jejich výše neustále zvyšuje až na současnou, oproti minulosti několikanásobně zvýšenou hranici. Na této skutečnosti je pak o to více paradoxní, že politické strany se vynakládáním takto vysokých částek na svou mediální prezentaci, různé mítinky a doprovodné akce, billboardy aj. snaží čelit klesajícímu zájmu české veřejnosti o volby, překonat jej a oslovit potenciálního voliče, aby k volbám skutečně přišel a odevzdal tolik kýžený hlas. Nicméně jak dokazují výše předestřené statistické údaje, míra účasti voličů ve volbách do Poslanecké sněmovny má navzdory narůstajícímu objemu vynaložených finančních prostředků stále klesající tendenci. Z odhadů v tisku či z vyjádření samotných představitelů politických stran lze učinit závěr, že náklady na volební kampaň u květnových voleb do Poslanecké sněmovny u dvou dosud nejsilnějších politických stran, ODS a ČSSD, se pohybovaly na úrovni 200, resp. 160 mil. Kč, některé odhady však hovoří o částkách o desítky milionů vyšších. Menší politické strany se pak pohybovaly v rozmezí 10 až 80 mil. Kč. Nadto je opět třeba připomenout, že za poslední rok musely strany vynaložit tyto náklady dvakrát, kvůli výše zmíněnému zrušení termínu předčasných voleb. Z jednoduchého matematického výpočtu pak vyplývá, že politické strany vynakládají stále více a více finančních prostředků, aby získaly jeden voličský hlas. Při zkoumání efektivity volební kampaně nám tak vychází, že např. ODS při zisku 1 057 792 hlasů a vynaložené částce cca 200 mil. Kč na volební kampaň stál jeden hlas bezmála 190 Kč, ČSSD pak při zisku 1 155 267 hlasů a vynaložených cca 160 mil. Kč stál jeden hlas téměř 140 Kč. Jen pro srovnání; politickým stranám, které ve volbách do Poslanecké sněmovny získají alespoň 1,5 % z celkového počtu platných hlasů, stát z rozpočtu hradí za každý odevzdaný hlas jako příspěvek na úhradu volebních nákladů částku 100 Kč.

Kolik volební kampaň jednotlivé politické strany stála doopravdy, kde a od koho na to politické strany vzaly a proč to ten či onen subjekt-sponzor vlastně platí? Tyto otázky se jako neviditelná nit linou průběhem všech volebních kampaní i obdobím povolebním, nicméně představitelé politických stran o nich veřejně příliš nehovoří, neboť nemusí. Odhadem strany za poslední rok v celkovém součtu vynaložily na volební kampaně částku hodně přesahující miliardu korun (!). Je více než ironické, že v době, kdy se z hesel a sloganů představitelů politických stran volajících po utahování opasek, škrtech, šetření, boji s korupcí, zvýšení transparentnosti čehokoliv a kdekoliv stávají pomalu zaklínadla, samotné politické strany vynakládají na volební kampaně řádově desítky a stovky milionů korun, přičemž o skutečném původu takto vynaložených finančních prostředků může nezaujatý jednotlivec pouze spekulovat. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že strany v období bezprostředně před volbami a po nich nemají ze zákona povinnost uvádět skutečnou výši nákladů.

Zákon o politických stranách sice zakotvuje povinnost každoročně předložit Poslanecké sněmovně výroční finanční zprávu zahrnující i údaje o výdajích na volby, nicméně ve lhůtě do 1. dubna následujícího roku. Zvážíme-li tu skutečnost, že se v ČR řádné volby do PS od roku 1996 vždy konaly v červnu (či koncem května) a volby do obecních a krajských zastupitelstev, příp. do Senátu povětšinou v říjnu či v listopadu, má český volič pramalou šanci dozvědět se bezprostředně před volbami, z jakých finančních zdrojů byla volební kampaň dané strany či kandidáta financována. Potenciální volič tak zůstává „v mlze nevědomosti“ o tom, kdo skutečně finančně podporoval jím volenou stranu či kandidáta až do dubna roku následujícího, a je ponechán na pospas zprávám a odhadům médií, o jejichž objektivnosti však je možno leckdy pochybovat.

Jistě lze namítnout, že v současné době stejně jako jinde i u politických stran sehrává finanční aspekt důležitou roli, ať už pro samotné fungování, pro setrvání v politické soutěži či pro úspěch ve volbách, a nejedná se tak o nic neobvyklého. Problematickou se ovšem jeví otázka, jak moc důležitou roli peníze v politické soutěži v současnosti hrají, zda dokonce nesehrávají roli přímo klíčovou a nestaly se tak pro úspěch ve volbách či pro setrvání a působení v politické soutěži nezbytnou podmínkou. Zmiňovaný P. Zidek ve svém komentáři velmi kriticky konstatoval, že *„pokud více než 27 procent hlasů získají dvě marketingové strany, z nichž jedna má za maskota dobrotivého knížete a druhá bezduchého televizního moderátora, a obě jsou ze zákulisí řízeny lidmi, o nichž skoro nic nevíme, pak to není důvod k jásotu nad revitalizací politické třídy, ale k vážnému znepokojení“*. A byť lze s jeho názorem v lecčems polemizovat či nesouhlasit, možná nevědomky upozornil na nebezpečnost narůstání vlivu peněz ve volbách, která tkví zejména v tom, že nekontrolovatelný příval soukromých finančních zdrojů do pokladen politických stran může mít velmi negativní dopad na charakter voleb, férovost politické soutěže a v konečném důsledku i na demokracii v ČR jako takovou.

Neúměrný a nekontrolovaný nárůst vlivu peněžních prostředků vynaložených politickými stranami ve volbách může mít reálný dopad na demokratičnost voleb samotných, a to v podobě narušení férovosti politické soutěže a rovnosti šancí kandidujících politických subjektů, neboť malé či nové (a ve společnosti dostatečně neetablované) kandidující subjekty si takovou volební kampaň, která by vedla k úspěchu ve volbách, prostě z finančních důvodů dovolit nemohou, protože je prakticky nemožné získat z členských příspěvků anebo pomocí drobných (žádoucích) finančních darů běžných voličů-podporovatelů strany potřebné finanční prostředky. A potenciální (a pro systém nežádoucí) vysoké finanční částky od velkých „sponzorských“ soukromých subjektů se pochopitelně soustředí okolo takových stran, u nichž mají tito „sponzoři“ jistotu, že ve volbách uspějí, a případně jim za to napomohou k uspokojení jejich soukromých zájmů. Prosazení, resp. možnost pokusit se o prosazení menšinových či partikulárních zájmů, jež by mohly být eventuál-

ně artikulovány prostřednictvím malých politických subjektů, se tak v systému neregulovaného financování politických stran a neustálého navyšování finančních prostředků na volební kampaně stane prakticky nemožným. Z voleb se tak může stát elitářská záležitost pro bohaté či štědře dotované politické subjekty. Úspěch ve volbách bude ovlivněn nejen počtem hlasovacích lístků ve volebních urnách, ale i výší finančních prostředků vynaložených ze stranických pokladen na volební kampaň. Je tak relativizován princip rovnosti hlasů z „*one man, one vote*“ na „*one dollar, one vote*“. Základními otázkami voleb se pak pro politické strany namísto tradičních otázek typu kolik hlasů získáme a jak přilákat nové voliče, stávají otázky typu kolik nás ten hlas bude stát a kde na to vzít. Volby samotné se tak v tomto smyslu skutečně redukují na pouhý a nikoliv levný technický prostředek k ustavení zvolených zástupců lidu. Jejich symbolický a hodnotový význam se zcela vytrácí. J. Outlý v této souvislosti vyjádřil názor, že „*peníze mění volby v hru toho, kdo je vlastní, volby samy jsou fraškou, v níž se předstírá, že občané činí rozhodnutí*“.

Netransparentní vedení volební kampaně a nekontrolovaný nárůst zdrojů finančních prostředků politických stran pak může v konečném důsledku ohrozit i kvalitu demokracie jako takové, a to v podobě nevratného pokřivení politické soutěže či podlomení demokratických hodnot ve společnosti. Může dojít jak k omezení a zúžení obecně žádoucí politické participace co největšího počtu voličů, tak i k negativnímu ovlivnění rozhodování politické reprezentace vzešlé z takových voleb. Zjednodušeně řečeno může docházet ke kupování si vlivu u politických stran, které se dostaly do parlamentu a které tak zde mohou ovlivňovat přijímání politických rozhodnutí, a to ze strany těch soukromých subjektů, které svými sponzorskými dary na volební kampaň sledovaly prosazení svých partikulárních zájmů právě prostřednictvím svými dary sponzorovaných politických stran, tj. může docházet ke korupčnímu jednání politických stran samotných nebo jejich čelních představitelů zastoupených v parlamentu, či dokonce ve vládě.

J. Pehe a J. Štern ve svém *Manifestu radikálního liberalismu* publikovaném v deníku Referendum v této souvislosti vyjádřili názor, že politické strany se v takovém prostředí mění v instituce, které předstírajíce politickou činnost jsou především agenturami na získávání státních a veřejných zakázek a významných pozic ve státní správě. „*Politické programy a koncepce jsou jen jakýmsi šidítkem pro voliče, kteří bláhově volí tu či onu (pravou nebo levou) koncepci, aby pak v praxi strany dělaly v podstatě tutéž politiku. Ideologický obsah politiky vůbec už není důležitý: podstatné je využít a „zobchodovat“ politický vliv a rozhodování.*“ Dochází tak ke „zprivatizování“ politiky, kdy se prostřednictvím politických stran dostávají do nejvyšších pater politiky a rozhodování v nich partikulární, soukromé zájmy. Politolog M. Klíma na obdobném základě pak vymezil nový typ politických stran – *strany klientelistické*, které reprezentují stále více spřízněné podnikatelské a soukromé subjekty, čímž se závažně modifikuje nejen zastupitelská funkce politických stran, ale

proměňuje se sama povaha demokracie. Nastává tak éra „*post-demokracie*“, v níž je podle V. Bělohradského politika redukována na strategické investování do politické reprezentace soukromých zájmů? Pevně doufám, že nikoliv, nicméně realita dnešních dnů mě stále více přesvědčuje o opaku.

Redakci Universitas došlo

- AQUA AEROBIC. Základní cviky.* Šárka Maleňáková, Miloslava Urbanovská, Dita Hlavňová. Masarykova univerzita Brno, 2010. CD
- Abstracts and Application Manual.* Masaryk University Brno, 2010
- Abstrakt Book of CDEIT 2010.* Edited by Zuzana Došlá, Robert Mařík, Roman Šimon Hilscher, Jiří Šremr. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Ivo Buzek, *La imagen del Gitano en la lexicografía Española*, Masarykova univerzita Brno, 2010
- Dlouhodobý záměr 2011-2015.* Masarykova univerzita Brno, 2010
- Jan Dolák, Marie Gilbertová, *Historik Jiří Špét. Život a dílo.* Masarykova univerzita Brno, 2010
- František Hubatka, *Obrazy. Oboustranná šelma.* Masarykova univerzita Brno, 2010
- DML 2010. Towards a Digital Mathematics Library.* Ed.: Petr Sojka. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Dramatická výchova v cizojazyčné výuce u žáků s SPU.* R. Grenarová, M. Vítková (eds.). Masarykova univerzita Brno, 2009
- Europe Centrale, Carrefour des Cultures dans la Tradition littéraire.* Études réunies par Miroslava Novotná et Colette Gauthier. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Interpretation of Meaning in Spoken and Written Discourse.* Book of Abstracts. Ed. Radek Vogel. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Martin Kuča, Eliška Kazdová, Šárka Hladilová, Miriam Nývtlová Fišáková, Lubomír Prokeš, *Těšetice-Kyjovice 7/ Osídlení kultury s moravskou malovanou keramikou mezi příkopem a vnější palisádou rondelu.* Masarykova univerzita Brno, 2010
- Literární téma v bakalářských a diplomových pracích.* Editorka: Marcela Poučová. Masarykova univerzita Brno, 2010. CD
- Lumír Macholán, *Stručný výklad motýlich jmen antického původu.* Masarykova univerzita Brno, 2010
- Masaryk University. Past. Present. Future.* Masarykova univerzita Brno, 2009
- MY, TY, ONI, aneb tvůrčí psaní na PdF MU.* Ed.: Marie Pavlovská. Masarykova univerzita Brno, 2010
- XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách.* Sborník příspěvků. Katedra regionální ekonomie a správy ESF. Masarykova univerzita Brno, 2010. CD
- Nadaní žáci. Výzva pro učitele.* Oldřich Šimoník, Jana Škrabánková, Jan Štáva (eds.). Sborník referátů z mezinárodního semináře. Masarykova univerzita Brno, 2009
- Viktor Pacholík, Iva Vlčková, Marie Blahutková, *Halliwickova metoda plavání.* Masarykova univerzita Brno, 2009
- Příprava budoucích učitelů na rozvíjení klíčových kompetencí žáků.* Oldřich Šimoník (ed.) Sborník příspěvků. Masarykova univerzita Brno, 2010. CD
- Řízení veřejných výdajů na regionální úrovni.* Sborník příspěvků II. Sekce mezinárodního vědeckého semináře pořádaného Katedrou veřejné ekonomie ESF. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Sborník abstrakt XVI. Výroční konference České společnosti popáleninové medicíny ČLS JEP.* Masarykova univerzita Brno, 2010
- Zdeňka Schejbalová, *Česko-francouzský a francouzsko-český slovník základní terminologie speciální pedagogiky.* Masarykova univerzita Brno, 2009

pokračování na str. 70 →

Kultura a umění

Mezi architekturou, sochařstvím a designem

JAROSLAV SEDLÁŘ

Druhá polovina 20. století v oblasti výtvarného umění se nám dnes jeví jako chaotická, plná nejrůznějších ismů, směrů, experimentů a ztráty převládajícího stylu epochy. Jako by se takový lineární průběh ztratil zhruba před několika málo desetiletími v pluralismu konkurujících si návrhů. V tom smyslu se vyskytují už i názory, že to signalizuje konec avantgardy. Takový názor například na postmodernu, na rozdíl od filozofů, pojal americký historik, zástupce ředitele plánovacího štábu Ministerstva zahraničních věcí Spojených států amerických Francis Fukuyama. V knihách *The End of History* (Konec dějin, 1989) a *The End of History and the postmodern Man* (Konec historie a postmoderní člověk, 1992) triumfálně oslavuje postmoderní historii jako novou realitu vzniklou rozpadem komunistických systémů ve východní Evropě a vítězstvím liberálně demokratického kapitalismu, které podle něho nebylo jen ukončením studené války, ale koncem dějin vůbec. Odvolává se přitom na Karla Marxe a na Georga Wilhelma Friedricha Hegela, kteří věřili, že společenský vývoj se blíží ke svému konci a lidstvo dosáhne konečného společenského uspořádání, jež uspokojí jeho tisícileté úsilí. To nastalo podle Fukuyamy nyní. Je to dobrá zpráva (*good Gospel*). Liberální demokracie ve spojení s tržní ekonomikou teď prokázala, že je nejstabilnější, a proto na ní nelze již nic vylepšovat. Obě knihy se v USA staly bestsellery. Brzy po jejich vydání je však podrobil zdrcující kritice francouzský filozof Jacques Derrida, který prohlásil, že největší zločiny se staly právě pod rouškou liberalismu. Nicméně je jisté, že se ve výtvarném umění vedle postmodernismu objevilo mnoho nových směrů odmítajících jednotnou linii modernity. Naše současnost totiž začíná právě tam, kde mizí styl jako periodický znak epochy. To nastalo v sedmdesátých letech. Od té doby působí protikladné tendence.

V sedmdesátých letech reagují umělci kriticky na obrazy a iluze, nahrazují principiálně uchopitelnou realitu *simulacrem*, jak tohoto termínu použil Jean Baudrillard. Sochařství, skulptura, plastika, dají-li se tyto pojmy ještě v tradičním pojetí používat, usiluje o vyjádření přímého zážitku – přímé zkušenosti, vázané přímo na tělesné prožitky, které se stávají programem jeho fundamentálního orientování na prostor, zaměření na trvání na věcech a na stopách. Tam někde lze hledat společného jmenovatele nejrůznějších směrů, ať již architektonické nebo designerské skulptury blízké nábytku. Doznívá samozřejmě i objektové umění, readymades, nově se objevuje tzv. fixování vzpomínek. Zde spočívá jádro dialektických opozic k předchozím desetiletím.

Také v divadle, v modelech architektur, v muzeálních simulacích nebo vitrínách nacházíme nové pohledy a plastika je najednou rovněž hravá, literární, symbolická, vyprávěčská, rétorická, ano, doslova anekdotická. To, co se v klasické moderně objevilo jako argument proti autonomii plastiky, vstupuje nyní do plastiky jako její vlastní kvalita. Postmoderná devadesátých let to ještě vyostřuje. V recyklaci *readymades* a *objet trouvés* nachází prezentace vlastní smysl. „Vzniká však další otázka. Vrací se umění v osmdesátých letech, po intenzifikaci individuálních cvičení vnímání, opět před historicky společenský horizont? Našla plastika po příběhu arte povera opět paměť a vzpomínku? Přibyla jí po mýtu autonomie a sebereflexe média sociální průbojnost? Vyvinula kritický model pro společenské jednání? Stojí tento model, ironicky distancovaný, v dobově kritickém, sociálním, ba filozofickém diskurzu? Nebo teprve umělci, jakými byli Hans Haacke, Ilja Kabakov, Haima Steinbachová, Robert Longo, Olaf Metzler, dosáhli politického prostoru?“ (M. Schneckenburger)

Proměny plastiky lze velmi dobře postřehnout koncem 60. a počátkem 70. let v tvorbě plastiky mezi designem nábytku, objektů a sochařskou tvorbou. Projevily se silně na výstavách Documenta 6 a Documenta 8 v Kasselu. Na výstavě Documenta 6 (1977) vystavěla Alice Aycock dřevěnou věž a komplex valů, bašty s dřevěnými sedadly, terasami, žebříky, padacími dveřmi: byla to topografie domu mezi sklepením a střechem. Vedle toho se táhla ocelová pěšina do hloubky parku od autora Georgese Trakase, dlouhá 200 m a úzká 60 cm. Příčně k tomu neskladný stupačkový most ze dřeva. Typické pro plastiku sedmdesátých let bylo stoupání a klesání, spěchání do perspektivy, staccato tlacení po schůdkách, diferencování zážitků vlastního těla v prostoru.

O deset let později, roku 1987, stál na okraji téže louky v Kasselu vědru podobný „Eis“ Pavillon (Zmrzlinový pavilón) od Thomas Schüttheho. Stranou od něj vystavil Heinrich Brummack stanový baldachýn a objevil se zde i kruhový otoman od Scotta Burtona, z jehož středu vyrůstal rostlý keř. Poblíž oranžerie to pak byla imaginární, perspektivně konstruovaná nosítka od Klause Kumrowa. Uvnitř oranžerie se objevily dekorativní parafráze na dveře, okna, schody, jejichž autorem byl Siah Armajani. Všechno působilo hravě, narativně a jevílo se k řádnému použití nebo koketovalo s užitkovostí. V „Eis“ pavilonu od Schüttheho byly prodávány zmrzlina i káva. Pozoruhodné je, že si tato plastika vždy činí zároveň nárok na praktický účel. Blíží se tím tedy i vnějškově užitkovým stavbám, nábytku, nářadí. Jako by tím otvírala už sociální horizont, v rovině jakési utopie, jako by to byl návrat umění ze slonové věže autonomie do společnosti. Ale to je zatím přirozeně otázka.

Siah Armajani a Scott Burton své stavby a nábytkové skulptury v takovém slova smyslu mysleli. Armajani se vrací dokonce až k utopiím ruských revolučních umělců, jakými byli El Lissický a Klucis, nebo k osvícenské americké architektuře pozdního 18. století. Jeho *stavební slovník* izoluje ve více než 200 modelech jednotlivé prvky jako stěnu, střechem, okno, schody, skříň, kómín, *dekonstruuje* je a znovu sestavuje podle formálních pravidel. Od roku 1967 navrhoval mosty, potom čítárny, zahradní čítárny, běžné čítárny nebo

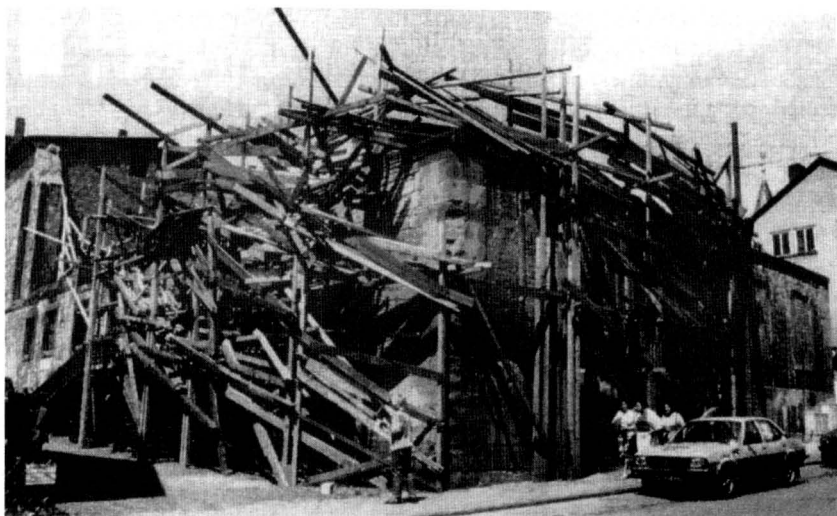
Siah Armajani, *Čítárna Sacco a Vanzetti*, 1987-88

piknikovou zahradu. Založil tím nová měřítka pro veřejné komunikativní umění.

Pionýrem nábytkové skulptury byl ovšem Richard Artschwager. Už v padesátých a šedesátých letech pěstoval dokonce truhlářinu, aby mohl navrhovat zcela individuálně koncipované kusy nábytku. Od roku 1962 pak již vytvářel originální kusy nábytku jako zcela osobité skulptury. Stoly, lavice, zrcadla a dveře dělal z levného tvrzeného materiálu a desek, které napodobovaly všechny myslitelné vzory a barvy. Proměňovaly se tak před očima jako díla zakotvená mezi skutečností a iluzí. Byly to konkrétní, většinou ovšem smyšlené modely, vycházející ze zavedených zvyklostí vidění a optických konvencí. Artschwager se tímto způsobem kriticky vyrovnával s protiklady mezi konceptualismem a odvážným *Stylling* postmoderního designu a objektového umění.

Susana Solano zprostředkovává souvislosti mezi katalánskou tradicí a mladší generací ve své ocelové plastice. Plochy a váhy stojí proti mřížím, roštům a holím, které dělají prostor propustným a vztahově bohatým. Objekty připomínají postel, stůl, schody nebo bránu, ale také krajinu a udržují naše asociace nerozhodné: její dílo provokuje a patří určitě k nejdůležitějším příspěvkům Španělska do postavantgardní skulptury.

Rovněž německá skulptura nastoupila novou orientaci. Na rozdíl od expresivních dřevěných plastik postmodernistů sochařů-malířů, jakými byli Baselitz nebo Lüpertz, vytváří nastupující generace částečně zjednodušené, vypravěcky výmluvné *modely*. Tito umělci vyšli právě z Akademie v Düsseldorfu, totiž Schütte, Reinhard Mucha, Katharina Fritsch, Ludger Gerdes, Wolfgang Luy, Ecker, Harald Klingelhöller, Thomas Virnich, nebo z Berlína Hermann

Tadashi Kawamata, *Projekt Zničený chrám*, 1987

Pitz, z Hamburku Klaus Kumrow, z Mnichova Stephan Huber a Albert Hien. Paušální pojem *model* vedl k nedorozumění, protože tento model nepřipravoval žádné provedení ve větším měřítku. Nenavrhovali v žádném směru jinak než architektura, žádný účelový, funkční prostor, nýbrž prostor vycházející pouze z představy. Modely měly pouze usměrňovat naši fantazii do mezí (do mezer) mezi nazírání, vzpomínky, asociace, projekce – to vše jim splývalo. Vytvořili tak smyšlený obraz. Model je ovšem typickým projevem usměrňujícím konec avantgardy, protože nahrazuje Duchampův *readymade* nebo objekt tróuvé designersky nebo umělecky záměrně vytvořeným uměleckým předmětem. Zpochybňuje Duchampovo tvrzení, že jakýkoli obyčejný, ba i neumělecký předmět může být sám o sobě vystaven jako umělecké dílo, pokud je vytržen ze svého původního kontextu, způsobu použití a významu. Nahrazuje tzv. limity moderního umění – Duchamp – Malevič?

Naivní víra Arnajanime v návrat do sociální oblasti vstupem do světa peněz byla zlomena skepsí, ironií a fikcionalitou. Pomáhal si přitom tradičními rétorickými prostředky. Stephan Schmidt-Wulfen ukázal, jak princip *pars pro toto*, metonymii, překonává jiná řeč symbolů, metafora, alegorie. Lustr zastupuje u Stephana Hubera luxus a bohatství, trakař práci a námahu, oba příklady vyvolávají asociace na feudální nebo kapitalistickou společnost. Tunely a sluchové orgány Bogomira Eckera zastupují celý komunikační systém, pronikají snadno do vztahů a souvislostí. Hien demonstruje minimálními lodičkami, které utápí do písku, letadly, která padají do vody, dvojznačnost civilizačního pokroku. Zvýrazňuje ji tak, že ji převrací v opak.

První, který roku 1980 proti *modelu* ukázal vlastní smysl a předkládal předlohu stavby, byl asi Thomas Schütte. Jeho ironicky laděné scénografické insta-

lace, architektonické koncepty a památníky spojovaly potenciální praktickou funkci s formální přísností a autonomií. Od roku 1981 konstruoval sochám s charakterem architektury a modelů. Schüttemu šlo o to, vytvářet sochami reálný prostor, artikulovat specifické místo. V díle *Hamburger Mahnmal* (Hamburský pomník, 1985) je oválný mramorový stůl s dvanácti zděnými židlemi, myšlený jako *místo shromáždění*. Dojem prostorové uzavřenosti byl vytvořen sochami tak, že kamenná opěradla židlí dosahovala až do výše hlav a tím působila jako akustický zesilovač. Schüttem uvažoval také o postavení muzea a jeho působení, jak o tom svědčí i skupina figur *Die Fremden* (Cizinci, 1992) na portiku módního obchodu v přímém sousedství muzea Fridericanum.

Avšak schéma *modelu* nepoužívají všichni sochaři této generace. Reinhard Mucha vrší, hromadí a překlápí, kříží nábytek, který nachází před místem jako symbol pro železnici, letiště, výroční trh, obrovské kolo – je to muzeum z jeho dětství padesátých let. Rovněž plst (jako dekorativní materiál) a linoleum (pro sociální byt, obydlí) byly používány jako vzpomínka na období maloměstského mládí. Jejich rovnováha má však současně rysy artistického předvádění: Mucha reflektuje, jako nikdo jiný, princip prezentace muzea, galerie. Stůl nese sokl, který opět nese stůl. Dá se zde velmi jednoduše, brilantně prohodit vztah soklu a díla, dvakrát na hlavu postaveného. V protikladu k Muchovi Thomas Virnich zničil a rozdrobil (rozkouskoval) svůj objekt trouvé: dům loutek, pouzdro na basu, zrezivělý člun, na který narazil na řece Arno v Itálii. Rozebíral je, vyléval a odléval, opláštěval je, celku dával nový, jako by provizorní řád. V otevřeném, hravém zacházení s objektem trouvé viděl Virnich, zcela v duchu Friedricha von Schillera, výraz lidské svobody.

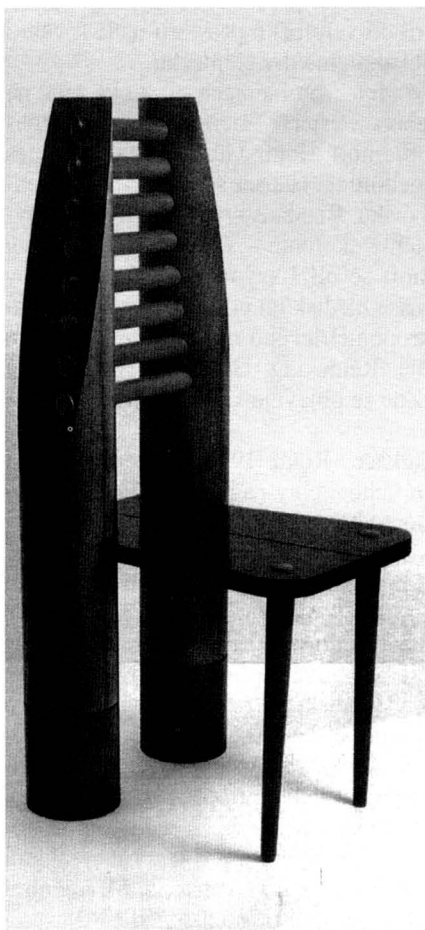
Od těchto artistických spekulací se velmi vzdalují dva moralisté, Felix Droese a Olaf Metzel. Droese je sice především kreslíř a malíř, avšak přece jen se jeví ve svém hlavním díle *Dům beze zbraní* (Haus der Waffenlosigkeit) jako umělecky velmi zodpovědný, a to také tehdy, když říká: „Umění ne jako problém stylu, nýbrž jako problém pravdy, jako problém budoucnosti pro lidstvo.“ V ostřejším, dobově kritickém Berlíně se Olaf Metzel stal známým svým příspěvkem k *Berlínským sochám* v roce 1987, když pod názvem „13. 4. 1981“ instaloval na exponovaném místě Kurfürsterdamm obrovské nakupení policejních zátaras. Tato práce jasně ozřejmila, že se Metzel se svými instalacemi zapojil do právě jsoucí estetické a politické atmosféry prostoru a místa (*In die Produktion*, 1983/84, *Stammheim*, 1985), přičemž své koncepty připravoval v podobě kreslířských sérií podle reprodukcí v novinách, politických symbolů a nalezených kusů materiálu. Od roku 1988 se zabýval tématem komunikací a technologií ve spojení s potenciálem agresivity, které jsou vlastní této oblasti moderní civilizace. Postupoval od existenciálního ke konkrétně politickému s tématy od kultury volného času přes teror konzumu, nepřátelství k cizozemcům, ke státní moci (násilí) a protinásilí až ke kritice technologií a médií. Metzelův impuls je vždy zuřivý útok proti nedostatkům v systému. Vyvozuje z toho jak destruktivní tak tvarově a stylově precizní stra-

tegie. Jeho přesné, agresivní zasahování do veřejného prostoru patří k velmi vzácným případům komplexního politického umění v Německu.

To, že se dále pracovalo také na základních problémech plastické řeči, na kompozici, proporcích, ukazují dvě generace: starší Erich Hauser a Thomas Lenk, mladší Joachim Bandau, Ansgar Nierhoff, Heinz-Günther Prager, James Raineking, Edgar Gurbub, Wilfried Hagebölling. Hauser s klenutými segmenty a sestavami z nich a s konstrukcemi disků. Bandausovy skulptury se pohybují mezi blokovými redukcemi, problémy skořepin – *Jádro* a expresivními vzpomínkami na bunkry a valy. Nierhoff se blíží svými ocelovými záhyby a střídavými stereometriemi ve stejné masě hlediskům procesního umění. Prager vychází z tvarového systému z antropometrického modelu míry, využívá krychlové křížení nebo křížové krychle. Reineking, Gutbub a Hagebölling jsou přísní syntetické plošného řezu. Zde se objevuje vlastní těžiště plastic- ké autonomie tvaru.

Architektura-skulptura-forma-komunikace. Roku 1978 resumuje Robert Morris: „Bílý prostor galerií by měl být uchopitelný na první pohled, ekvivalentem minimal artu, antiprostor nebo neprostor, což postihuje jakoukoliv zkušenost postoje (chování).“ Koriguje to demonstrativně svými vlastními instalacemi. Místo míst, která jsou naplněna psychologii a specifickými postoji nebo vzpomínkami a stopami všedností. *Interesantní* místo, které vytýčuje Smithsonianův pojem *site specificity*, převádí z krajiny do oblasti architektonické. Důležitější než architektonický výtvar je pak nové pochopení prostoru. Tento prostor již nevzniká z rozštěpení a krystalinického rozložení objemu jako u konstruktivistů. Není již rovnoprávným protějškem jako v minimal artu. Není ideální nebo abstraktní, nýbrž operuje se základními pojmy našeho architektonického, krajinářského prostředí: *Existenzraum*, prostor bytí (existence), jak ho nazval Christian Norbert-Schulz, ve kterém žijeme a ve kterém se pohybujeme. Mnohé skulptury se dají nyní pochopit spíše v kategoriích, jakými jsou cesta a směr, místo, pole a období, uvnitř a venku, než tradičními pojmy, jakými byly materiál, hmota, objem, kompozice a rytmus.

Podněty přicházejí z pozdních šedesátých let. Naumanův *Koridor* zdůrazňuje vnímání mezi iritací a hmatovým *Ich-Absicherung* (znejistěním mého já). Minimalista Serra zjintenzivňuje psychofyziku prostoru až do ohrožení, Longovo cestování pěšky sleduje princip cesty doslovně, tak jako kamenné kruhy vymezují archetypy místa. Předformy ve 20. letech se vracejí až k Giacomettiho *Spielbretten* a k modelům náměstí z doby kolem roku 1930. Také slavné *Play Grounds* a *Play Mountins* Noguchiho se dostávají do popředí. Nyní programují tak rozmanití umělci jako Alice Aycock, Claus Bury, Richard Fleischer, Dani Karavan, Per Kirkeby, Mary Miss, Walter Pichler, George Trakas, Micha Ullman své skulpturální stavby a prostory jako místa psychologického bezpečí nebo znepokojení. Jejich koridory, tunely, labyrinty, věže, jámy (šachty), mosty a schodiště tvoří naše postoje – až ke klaustrofobii nebo k nekončícím bludištím.

Vít Cimbura, **Židle č. 8**, 1986

(*Labyrinth*). George Trakas, v New Yorku žijící sochař kanadského původu, staveb od roku 1972 mosty a rýsoval osy skrze krajinu a prostory galerií. Práce *Union Pass*, kterou instaloval na Karlsau na Documenta 6 v Kasselu roku 1977, sestává z ocelového a dřevěného mostu, který tvořily protějščí osy. Vznikla tak stezka, která spojovala prehistorickou a moderní, soudobou cestu jako symbol komunikace a vzájemného propojení. Trakas dramaturgizuje vnější prostor jak mosty nebo schody, tak materiálovými kontrasty, rušenými choděním nebo tělesnými zkušenostmi. Dani Karavan, izraelský umělec, který studoval na Akademii umění Bezalel v Jeruzalémě a v letech 1960-71 na Accademia di Belle Arti ve Florencii freskové malířství, v letech 1960-73 tvořil kulisy pro izraelská divadla a pro newyorský taneční soubor Marthy Grahamové

V Evropě Rakušan Walter Pichler zakládá svými koncepty pro podzemní budovy, svými mýtickými naplněnými sídlišti a rituálními architekturami v Burgenlandské vesnici St. Martin poměrně rané postavandgardní realizace. Od roku 1960 pracoval jako designér a sochař ve Vídni. Ve svých kresbách a environmentech spojoval funkcionalistickou architekturu s *nonsensejemi* a s utopickými společenskými návrhy. Práce od 80. let jsou silně ovlivněny mystickými představami jsou duchovně blízké vídeňskému aktionismu a umělci Rainerovi, odlišují se od nich však svou technoidní strukturou *Wächterin auf der Kreissäge* (Ochrana na cirkulárce, 1987).

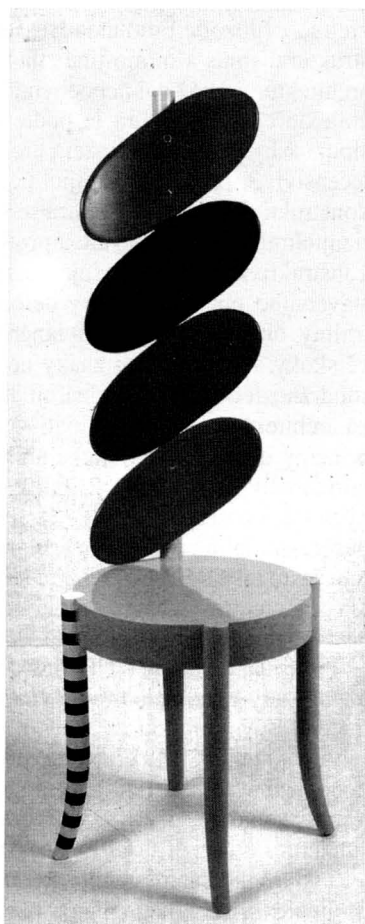
V Americe zažily prostorové formy idiosynkretické působení spojené s univerzální symbolikou, jako například *Labyrinth*, skutečnou renesancí. Alice Aycock pracuje s nedokončenými architekturami, aby si je dotvářel divák sám. Buduje je s přesnou znalostí literárních analogií. Jorga Luis Borges, Octavio Paz nebo Lawrence Durrell zaplétají architekturovaně Meta-aparáty jako metafory neproniknutelnosti moderního života

Dance Company, od 60. let nástěnné reliéfy a k architektuře se vztahující velkoprostorové environmenty, které poukazují na souzvuk umělecké tvorby a veřejného životního prostoru. Tam, kde nasazuje kontrapunkty, je jeho dílo imanentní. Vertikála proti horizontále, kruh proti přímce. Poezie a geometrie, živá příroda a konstruovaná forma nejsou pro Karavana antagonismy, nýbrž jsou nahlíženy jako integrální součásti životního prostoru. Ve svém *Pomniku pro Waltera Benjamina* spojuje vzdálený horizont s vířením vody, který vidíme skrze šachtu vysekanou ve skále a opancěrovanou. Také pro Ullmana se stává nebe (obloha) nejzhuštěnější formulí pro těleso, výkop, osazení, pozorování, přístřeší – symbolické místo, jehož nestabilita reflektuje politickou situaci.

Takové skulptury vyžadují, aby se divák stal tím, kdo takové věci prožívá, dokáže je plně pochopit. Aby se stal účastníkem (aktérem), který „na sebe nenechá působit prostor pasivně, nýbrž živě odkrývá, přijímá jeho vnitřní význam“. (Merlau-Ponty) Musíme ho obcházet, vstupovat do něj, ohmatávat ho: skulptura a divák jsou v aktivním vztahu. Franz Erhart Walther to prezentoval v šedesátých letech jako *návod k dění* a jako *pole dění*, aniž by vyháněl do extrémů jeho fundamentální fenomenologii těla v rovině architektonické a psychofyzické.

Jiní umělci pěstují plastiku chápanou jako kritiku architektury. Předčasně zemřelý syn surrealistického malíře Matty Echaurena – Gordon-Matta-Clark otevírá dekonstruktivistické postupy v podobě tzv. *Splittingu* a *Cuttingu*, tj. radikálního řezu obytnými domy amerického předměstí. *Splitting* však nechápe jako zničení, zboření staveb pomocí řezů a průlomů, které slouží nové komunikaci stojící za proměněnou, otevřenou společností, ale jako analytický proces, který se blíží dekonstruktivistickým postupům architekta Franka Gehryho (*Splitting*, 1974 [Trhlina], fotokoláž, Holly Salomon Gallery, New York). Teoretikem a vynálezcem dekonstruktivismu je francouzský filozof Jacques Derrida. Slovem dekonstrukce označil svoji kritiku metafyziky, přičemž vycházel

Milan Knížák, *Zebra (židle)*, 1980

zřejmě z filozofie Edmunda Husserla a Martina Heideggera. Zároveň jí popřel strukturalismus a mimo jiné snad nejradiálněji ze všech kritizoval moderní architekturu, čímž dal nepochybně i podnět ke vzniku dekonstruktivismu v architektuře. Architektura je podle něho určena čtyřmi znaky: 1. architektura slouží k bydlení – je výrazem archi-hieratiky; 2. je výrazem fundamentu společnosti; 3. pracuje s panující účelností; 4. je spjata s krásným uměním. Dekonstruktivistická architektura se staví proti dvěma extrémům, a to proti historizujícímu postmodernismu a proti přezívajícímu racionalismu moderny (nekonstruktivismu). Vyznačuje se radikální deformací ortogonálního systému stavebního objektu a znaky deformací, jakými jsou distorze, rotace, kolize, trhliny, úhlové natačení, naklánění a posuny vrstev, rozbíhání linií a měřítkové skoky. Nicméně tyto znaky neumožňují vizuální ani konstrukční porušení soudržnosti objektu, ale posilují jeho expresivitu. V tom je dekonstruktivistická architektura jednotná s malířským expresionismem postmoderny. Základní principy dekonstruktivistické architektury jsou pak následující: 1. odklon od horizontály a vertikály; 2. používání ostrých úhlů; 3. pootáčení geometrických těles o malé úhly; 4. zdánlivě nelogické, ale odvážné konstrukce, které působí labilním nebo provizorním dojmem. Náročné konstrukční řešení ji spojuje často také s *High-Tech* architekturou. Ze světových dekonstruktivistů jsou to např. architekti Zaha Hadid, Bernard Tschumi, Peter Eisenmann, Rem Koolhaas, Günter Behnisch, skupina Coop Himmelblau, Frank O. Gehry.

Ještě radikálněji než Girdon-Matta-Clark si počíná Japonec Tadashi Kawamata, který nivelizuje hranice mezi uměleckým objektem a užitkovým předmětem. Svým projektem *Zničený chrám* (1987, dřevo, 10 x 12 x 20 m), Kassel (documenta 8), 1987, vystoupil spirálovitě zformovanou, navenek pronikající stavební hypertrofií (zříceninou chrámu) nejen proti architektuře a umění a proti velkoměstu, nýbrž také proti kategorizovaným a kulturně uzavřeným situacím i proti politické mocenské struktuře.

Také Magdalena Jetelová, která roku 1985 odešla z Prahy do Německa, vtrhuje a staví své megalomanské dřevěné schody, stoly a židle proti velice úzkému prostoru. Už ve svých prvních pracích – vystavených náhrobnících – vystupuje do popředí jako ústřední téma monument jako znak pro ztrátu, ztroskotání a marnost. Ve druhé polovině 80. let vznikají velkolepě založené těžké dřevěné skulptury z masivních kmenů stromů, které byly pojednány rudimentárně pouze sekerou a pilou. Pronikavá síla výpovědi do prázdna stoupajících schodů, věží a nefunkčních stolů vychází z její záliby orientované na archaické kultovní znaky. Instalace *Lehkost a Tíže*, mohutný 6 tun těžký šikmý stůl v Hamburské Kunsthalle obepíná štíhlé sloupy a hrozí, že je přelomí; má explozivní sílu. Milan Kundera ji připsal ve svém románu *Nesnesitelná lehkost bytí* jednu kapitolu; narážka, protože román-bestseller popisuje Pražské jaro a situaci po něm, situaci, která byla pro umělkyni a její generaci roku 1985 charakteristická. K dekonstruktivismu patří její *Střecha domu*: dům jako jeskyně nebo doupe, skryš (1985), ale i *Rozviklaný útulek*: dům (1984); domy, které se dotýkaly tématu skrytosti. Od té doby ji už nepustily myšlenky na sta-

Manfred Wakolbinger, **Nádoba**, 1986

věnou architekturu. Současně stále přemýšlela o materiálních formách uměleckého výrazu, o laserových projektech, které doprovázely její ranou tvorbu. Erik Orr vytvořil pyramidu z xenonových reflektorů na střeše administrativní budovy v Kalifornii, 1991. Paprsky dolétly do výšky asi tří kilometrů. Magdalena Jetelová opsala laserovým paprskem kopcovitou krajinu na Islandu ve svém *Island Projekt* (Islandském projektu, 1992) a v *Projektu Belveder* (Praha, 1993), ve kterém laserovým paprskem jako kresbou opisovala kopce na ostrově nebo letohrádek královny Anny. U ní exploduje dřevo: reaguje na prostor tak jistě jako americký sochař Richard Serra svými ocelovými minimalistickými plastikami, které umělkyni imponují. Téma *Židle* je kus nábytku jako symbol (nábytek jako symbol): schody, které nikam nevedou.

Na druhém pólu dekonstruktivistické formy kritiky architektury stojí umělci jako Gerhard Merz, který architektonickou plastikou objasňuje ideální proporce a jejich krásu nebo Dan Kirkeby, jehož stavby z cihel varírují antický chrám a gotické tradice jeho domova.

Přechod k následující generaci vyznačuje kolem roku 1980 umělecká skupina *Büro Berlin* kolem Raimunda Kummera a Hermanna Pitze. Další důležití umělci jsou připraveni kooperovat. Spojitost místa a záběru se vyostřuje. Jde o umělecky cizí prostory – tovární haly, nádraží, které jsou infiltrovány, interpretovány a umělecky dále rozvíjeny. V Paříži a Düsseldorfu implantuje Bogomir Ecker už na konci sedmdesátých let na ulicích nenápadné objekty, mrtvou poštovní schránku, kukátkové aparáty, mrtvé schránky v podobě komputerů se objevily v lednu roku 2011 už i v Brně a v Praze. Norbert Rademacher to vyhání až do subtilní intervence mezi intimitou a veřejností. Místo výstav z této situace vycházejí stacionární, dočasné (přechodné) „situace“. Je to již krok do příštího desetiletí?

Náš rozhovor**Rozhovor s prof.
MUDr. Alexandrou Šulcovou, CSc.**

V roce 1964 se mi dostalo poprvé a naposledy důvěry být na Lékařské fakultě členem jedné z mnoha tříčlenných přijímacích komisí. Předsedal jí klinik, oddaný komunista. Z celého toho procesu si dodnes vzpomínám na mimořádně inteligentní, bystrou studentku s velkým rozhledem, státnicí z angličtiny v kapse a navíc špičkovou sportovkyni. Když se za ní zavřely dveře, předseda pravil: „Tuhle nemůžeme vzít, narodila se v Londýně. Kdoví, co za tím je.“ My dva přísedící, ač nestraniční, jsme neváhali se vzbouřit a dokázat mu, že místo narození nepatří mezi kritéria přijetí. Byli jsme v početní převaze, doba byla už také trochu jiná, zkrátka slečna Alexandra Kučerová byla doporučena.

Jestlipak si na ten pohovor vzpomínáš?

Samozejmě, ale netušila jsem ty okolnosti. Případalo mi to naprosto bezproblémové a o tom podezřelém místě narození jsem se dozvěděla až mnohem později od tebe.

Když už o tom mluvíme, mohla bys prozradit, jak k němu došlo?

Tatínek byl za první republiky letec. Hned na začátku války uprchl za dramatických okolností do Anglie. Celých šest let pak prožil u leectva RAF. Skončil jako velitel slavné 313. perutě, se spoustou řádů a vyznamenání, včetně nejprestižnějšího britského leteckého válečného kříže: DFC (Distinguished Flying Cross). Maminčin otec zase pracoval na britském velvyslanectví v Praze, které mu umožnilo evakuaci celé rodiny do Anglie. Mamince bylo tehdy patnáct let. Pracovala v Červeném kříži, poznala se přitom s tátou a když se válka chýlila ke konci pořídili si mě. Hned po osvobození se vrátili do ČSR. Jako nezlovní vlastenci nechtěli znovu emigrovat, ani když už bylo jasné, co komunisté letcům z Velké Británie hodlají udělat. Otec byl vězněn, snášel všelijaká příkoří a živil rodinu prací v pod-

řadných profesích. Ještě, že se nakonec dočkal pádu režimu, rehabilitace, a povýšení na generála.

Ovlivnilo otcovo „provinění“ nějak dobu tvého dětství a studií?

Pocívala jsem hlavně to, že se u nás žilo velmi skromně. Musela jsem se snažit víc než druhí. Nemohla jsem si dovolit žádné zakopnutí. Asi jsem proto dříve dospěla, jak je zřejmé z toho, že jsem se vdala už ve čtvrtém ročníku. Ale vystudovala jsem bez problémů, bez zdržení, s vyznamenáním a s malým dítětem. Všechno jsme to nějak zvládli.

Vnučuje se mi otázka, jak se ti podařilo hned po promoci zůstat na fakultě. To býval výsledek buď velké protekce nebo šťastné shody nějakých iracionálních okolností.

Byla to ta shoda. Manžel byl v zaměstnání vázán na Brno, musela jsem zůstat zde. Ráda bych se věnovala gynekologii, bohužel všude měli nadstav. Doslechla jsem se, že na farmakologii je volné místo asistenta, jenže pouze na rok. Z nouze jsem je vzala. Práce se mi br-

zy moc zalíbila, a také na ústavě asi shledali, že bych mohla být užitečná a nechali si mě. Dokonce mi po čtyřech letech schválili aspiranturu na Farmakologickém ústavu ČSAV v Praze.

To musel být zásadní skok v růstu mladé vědecké pracovnice. Ten ústav měl renomé nejlepšího ve svém oboru v celé zemi. Vybu- dovala jej velká osobnost, profesorka Rašková a i po jejím nuceném odchodu v roce 1969 její duch tam jistě přetrvával. Mimořádně, paní profesorka tě považovala vždycky za příslušnici své školy a měla tě moc ráda.

To mě těší. Mým školitelem byl docent dr. Kršák, zkušený farmakolog zaměřený na etofarmakologii. Tehdy to byl úplně nový, perspektivní obor – dnes se řadí pod behaviorální farmakologii. V Praze jsem se dostala do tohoto výzkumného proudu vlastně už na celý život, k psychofarmakům, kanabinoidům, jejich receptorům, endogenním ligandům až po společensky nesmírně závažnou oblast drogové závislosti. Co je stejně důležité, v Praze jsem získala první mezinárodní kontakty. O řadu let později se ukázaly být velmi užitečné.

Musím se přiznat, že jsi mi v sedmdesátých a osmdesátých letech nějak zmizela ze zorného pole. Každý jsme pracovali jinde, i když na téže fakultě, ale poměry člověka nutily, aby byl co nejmenší vidět. Podmínkou přežití bylo nevyčnívat a nic nechtít.

Máš pravdu, po skončení aspirantury jsem nebyla moc vidět. Nebyla jsem nijak protěžovaná, spíš naopak. Konec konců ani Farmakologický ústav nijak zvlášť nezářil. Velkou oporou mi v těch těžkých normalizačních letech byl asistent docent dr. Arnošt Texl. Vzácný, skromný člověk. Bohužel, předčasně zemřel. Často na něj vděčně vzpomínám. Snažila jsem se co nejlíp pracovat, publikovat a učit. Moc mě uspokojovaly spousty studentů, kteří u mě dělali první krůčky ve vědecké práci. Až mě

udivovalo, že sbírali na konferencích SVOČ, i zahraničních, jednu cenu za druhou.

To byla jen předehra. Hlavní dějství v tvém odborném životě bylo posledních dvacet roků. Po listopadu 1989 jsi se najednou vynořila a když jsem se nečekaně ocitl v roli děkana, musel jsem rychle obsadit po sobě místo proděkana pro zahraniční styky. Vedení si přálo ženu a moje volba padla na tebe. Tu funkci jsi pak úspěšně zastávala dalších šest roků za děkana profesora Bildera.

Ten pohnutý rok 1990 začal pro mě ještě o něco dřív. Na jaře jsem se zúčastnila (za své jako turistka) světového etofarmakologického kongresu. Měla jsem tam přednášku a byla příznivě přijata. Asi mi to dost otevřelo dveře do světa, protože o pár roků později jsem byla přizvána do exekutivy této společnosti a pověřena organizací jejího kongresu v Brně. Ještě roku 1990 byly vypsané konkursy na všechna přednostenská místa na fakultě. Byla jsem čerstvě habilitovaná a tak jsem se do konkursu na farmakologii přihlásila. Ačkoliv jsem byla nejmladší z uchazečů, dostala jsem nejvíc hlasů. A tak od té doby ten ústav vedu.

Byl to rok pro nás všechny naplněný po okraj. Ty další nebyly ostatně o nic uvolněnější. Měla jsi štěstí, že tě to potkalo ještě jako mladíci plnou sil a všechno jsi hladce zvládla. Profesuru, vyjednávání mezinárodních smluv, rozjiždění výuky zahraničních studentů, přednášení, zkoušení. Jistě jsi přitom neustala ve své vědecké práci. Co považuješ za svůj nejvýznamnější vědecký úspěch, řekněme z kategorie objevů? A mohla bys stručně popsat v čem je prioritní?

Asi to byla práce publikovaná v roce 1998 ve Pharmacology and Biochemistry of Behaviour (ve spolupráci s R. Machoulamem a E. Frideovou, z pracoviště, jež je kolébkou

převratného objevu existence endokanabinoidního systému v organismu obratlovců včetně člověka). Nasbírala dosud více než sto citací. Prokázali jsme v ní, že anandamid, přirozená, tělu vlastní látka, která se váže na receptory konopných látek, má dvoufázový účinek. V nízkých dávkách odpověď stimuluje a ve vysokých ji tlumí. To má význam pro terapeutické využívání kanabinoidů. Jiná naše práce z roku 2002 dostala cenu britské psychofarmakologické asociace. Neméně si cením další publikace v zahraničí, která dostala cenu České neurofarmakologické společnosti. Těší mě samozřejmě všechny granty, které nám byly přiděleny, akreditace doktorského programu v oboru Lékařská farmakologie, podíl na stejném programu v Univerzitním centru a v neposlední řadě i několik mezinárodních výzkumných spoluprací. Všechny práce, které z ústavu vycházejí, a jsou jich desítky, jsou týmové a právě spoluautorství mých mladých kolegů mě těší ze všeho nejvíce.

To je přirozený vývoj téměř každého vědeckého pracovníka. Těžší se přesouvá na záky a na organizaci vědeckého života. (A úplně nakonec na historii oboru a rozhovory s významnými osobnostmi.) Neuniklo mně, že jsi měla na tomu poli nemalé úspěchy. O brněnském etofarmakologickém kongresu jsi se již zmínila. Jistě nezůstalo při tom.

Těch konferencí, sjezdů a kongresů, kterých jsem se zúčastnila, bylo samozřejmě mnoho, doma i v zahraničí. A těch, které jsem organizovala, také nebylo málo. Souviselo to např. s mým členstvím ve výkonném výboru Evropské neuropsychofarmakologické společnosti (ECNP – European College of Neuropharmacology) a organizací kongresu v Praze v roce 2003, či ve výboru České neuropsychofarmakologické společnosti, které jsem dva roky předsedala. Od roku 2004 předsedám středoevropské sekci světové společnosti Collegium Internationale Neuropsychopharmacologicum, působím rovněž ve výkonném výboru celé společnosti, a abych se trochu pochlubila, vloni mě zvolili na čtyři roky její viceprezidentkou – za 53 let existence jako první ženu a prvního člena ze zemí vý-

chodoevropského bloku. Ve výboru České společnosti experimentální a klinické farmakologie a toxikologie jsem v posledních dvaceti letech téměř bez přerušení.

Při té zmínce o radosti z mladých mě napadá otázka, jak ten dorost na farmakologii vzkvétá. Mám dojem, že vykazuje dost velkou fluktuaci. Není za tím tak trochu lákadlo spolehlivého pracoviště pro postgraduální studium nebo vyhlídka na uplatnění u farmaceutických firem? A jen tak mimochodem, roste ti před očima nějaká nástupnická osobnost?

Mám štěstí, že ústav je po celou dobu, co jej vedu, personálně docela uspokojivě stabilizován. A to i v celorepublikovém oborovém srovnání. Úctyhodný počet našich doktorandů obhájil své disertace, čtyři z nich mají poměrně významná postavení ve farmaceutických firmách a další čtyři dlouhodobě pracují v zahraničí. V současné kolektivu ústavu má titul Ph.D. šest učitelů. Zajišťujeme výuku studentů všeobecného a zubního lékařství (i v angličtině) a studentů bakalářských oborů. Přitom výzkumná práce nejde stranou. Všichni pracují na grantech, získaných na ústavu, průběžně své výsledky publikují a dávají o sobě znát i na mezinárodní scéně. Jedna z doktorandek obhájila opakovaně vlastní univerzitní grant. Celý tým ústavu je zaměřen na psychofarmakologii. Díky této tématice jednoduše se o ústavu dobře ví a mladým kolegům to pomáhá získávat mimo jiné zahraniční granty k účasti na konferencích. Jen mládí jim zatím neumožnilo splnit všechny podmínky pro habilitaci. Jak je dobře známé a pochopitelné, klíčová citovanost dohání jaksi se zpožděním. A pokud jde o nástupnictví v dohledné době, v našem kolektivu jsou pracovníci po všech stránkách perspektivní.

Předposlední otázka je, mírně vtrívá: jestlipak tě rodina vůbec ještě zná při takovém pracovním vytížení ?

Tak s tím myslím nebyly a nejsou žádné těžkosti. Manžel je právník, respektujeme vzá-

jemně své aktivity a zájmy máme podobné. Jsme sami, dcera, absolventka Filosofické fakulty MU, se nám vdala do Španělska. Mají už šestnáctiletého syna. Každý rok za nimi na pár týdnů jezdíme a oni navštěvují nás. Dělalí nám velkou radost.

Takže po celoživotní orientaci anglosaské ti přibyla ještě hispánská. Poslední otázka, co někde uvízla. Prozradil jsem

v úvodu, že jsi bývala velká sportovkyně a zatajil odvětví. Byl to sport začínající a už tehdy oku nanejvýš lahodící, dnes nazývaný synchronizované plavání. Co zbylo z akvabelování?

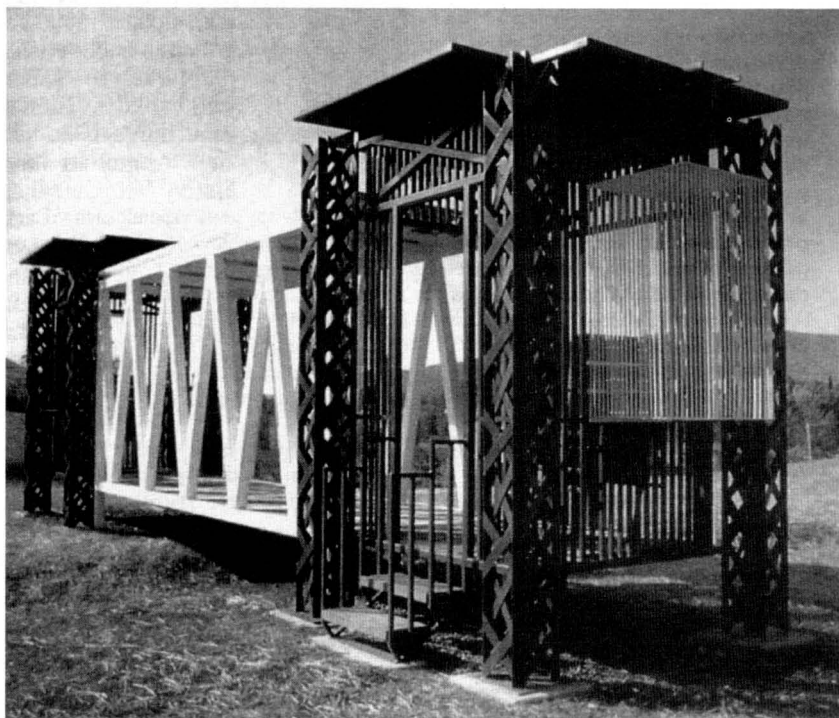
Z akvabel věru nemnoho, jen krásné vzpomínky. Stále ale v zimě lyžujeme, v létě je to turistika, plavání také nevisí úplně na hřebíku, snažíme se hrát tenis a vzdorovat tak času.

Dodat už snad není třeba nic. Paní profesorka je pořád stejně čilá a plně vytížená, jak ukazuje skutečnost, že jsme rozhovor museli odkládat, protože byla zrovna na kongresu v Hong-Kongu. Pak musela ještě stihnout stěhování svého ústavu do kampusu, než odletí do Barcelony.

Takže, ať ti to ještě dlouho vydrží ve zdraví a v plné síle!

S velkým zadostiučiněním, že jsme ji tehdy přijali, si s paní profesorkou porozprávěl

PAVEL BRAVENÝ

Siah Armajani, **Loubí pro dva anarchisty** (Gabriella a Alberta Antoliniovy), 1992

Dvojí úděl: literatura a periodika

Rozhovor s docentem Jiřím Poláčkem

Brněnský literární historik a kritik Jiří Poláček se 13. března 2011 dožil šedesáti let. Narodil se v Jablonném v Podještědí, od svých tří let však žil na Jihlavsku (zprvu v Cejli a pak v Třešti), kde má své rodové kořeny. Po maturitě na jihlavském gymnáziu vystudoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity češtinu a dějepis (tehdy ovšem naše alma mater nesla název Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, který se pak přestěhoval do Ústí nad Labem). Na brněnské univerzitě později působil i jako vysokoškolský učitel: především na Pedagogické fakultě, ale i na Filozofické fakultě a Fakultě sociálních studií.

Šedesátku u tvého jména na seznamu jubilantů jsem si pro jistotu prohlédl dvakrát, protože podle mne – díky tomu, že během života se pohled na věk našich současníků relativizuje – patříš mezi mladé kolegy.

V životě dnešního vědeckého pracovníka není šedesátka příliš důležitým mezníkem a už vůbec neznamená koncový bod, ale lze ji brát jako příležitost k ohlédnutí za minulými léty. Jak vzpomínáš na svá studentská léta a kdo byli na bohemistice a historií tvými učiteli?

Vysokoškolská studia v letech 1969-1974 považuji za krásné období. Plně mě zaujalo studium obou oborů, ale žil jsem i studentským životem. Hodně jsem sportoval a postupně jsem navázal řadu přátelství, z nichž mnohá přetrvávají dodnes. Ta studentská družnost a pospolitost byla fascinující! Mými učiteli bylo mnoho výrazných osobností, a to z hlediska odborného i lidského. Z literárních vědců rád vzpomínám na Josefa Hrabáka, který vedl moji diplomovou i rigorózní práci, na Františka Tenčíka, Milana Kopeckého, Karla Palase, Milana Suchomela či na Vlastimila

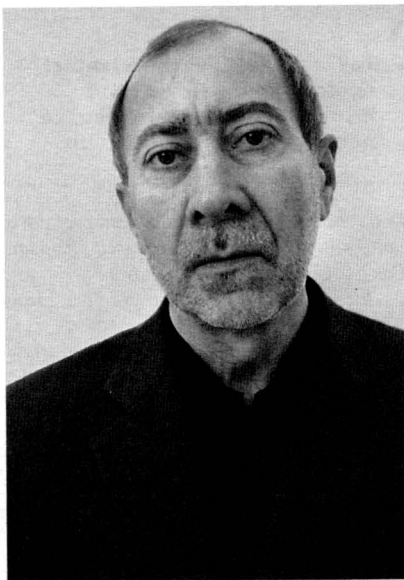

Foto David Povolný

Válka. Z lingvistů se ve vzpomínkách vracím k Arnoštu Lamprechtovi, Radoslavu Večerkoovi, Dušanu Šlosarovi nebo k Mirku Čejkovi, zatímco z historiků mi v paměti uvízli například František Jordán, Bedřich Šindelář, František Hejl, Josef Válka, Jaroslav Kudrna, Josef Češka či Richard Pražák. Mnozí z nich ovlivnili i mé vlastní pedagogické působení.

Jaké byly stupínky tvé akademické dráhy a jakými pracemi jsi tyto stupínky zdolal?

Už jako studenta mě svým dílem i osobností uchvátil Vladislav Vančura. Věnoval jsem se dobovému kritickému ohlasu jeho próz – nejprve v diplomové práci a poté i v práci rigorózní. Také titul kandidáta věd jsem získal na základě vančurovské studie nazvané *Postavy v próze Vladislava Vančury*; v roce 1994 jsem ji vydal knižně pod názvem *Portréty a osudy*. Habilitoval jsem se souborem studií pojmenovaným *Tvorba a recepce*,

který v roce 2003 rovněž dostal knižní podobu. Ani v něm nechyběly vančurovské práce. Pokládám za štěstí, že jsem mohl poznat doktorku Ludmilu Vančurovou, autorku působivé vzpomínkové knížky *Dvacet šest krásných let*. Několik let jsme si psali a v roce 1982 jsem ji navštívil: bohužel to byla moje jediná návštěva u této vzácné ženy.

Tvoje vysokoškolská pedagogická činnost začala dost dlouho po promoci. Víš, že jsi prošel několika různými pracovišti. Jak na ně vzpomínáš?

Po promoci jsem nastoupil na roční vojenskou službu. První týdny jsem strávil v Kutné Hoře a pak mě čekalo Kladno, ale sídlem mého útvaru byla Praha. A tak jsem do ní mohl jezdit na vycházky, během nichž jsem často chodil do Klementina: možnost vrátit se do světa novin, časopisů a knih, v němž jsem pobýval za studentských let, byla velkým darem. Po vojně jsem krátce učil na základní škole a v roce 1977 jsem se stal redaktorem kulturní rubriky *Rovnosti*, kde jsem měl na starosti hlavně literaturu a poté i sobotní přílohu. Novinářská práce mě bavila, ale na konci sedmdesátých let měla samozřejmě svá omezení, daná tehdejší společenskou situací.

V roce 1979 jsi přešel do brněnské pobočky Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Souvisela tato změna s tehdejšími omezeními a problémy práce v novinách, o nichž ses zmínil?

Ano, souvisela. Jenže řečená omezení – tentokrát literárněhistorické práce – byla i zde. Z úmorné lexikografie jsem paradoxně unikal zpět k novinám, kde jsem publikoval různé drobné texty. V mém kádrovém posudku se pak objevila výtka, že od vědecké činnosti utíkám k efemérní publicistice. Tož jsem v roce 1991 jako efemérní publicista dal akademickému ústavu vale a stal se redaktorem „revue otevřené kultury“ ROK, navazující na Hosta do domu a vydávané Lidovými novinami. Ty však záhy touto revui pustily k vodě, a tak v roce 1993 bohužel zanikla. Její poslední číslo bylo věnováno Ludvíku Kunderovi. Někjaký

čas jsem potom ve zmíněném deníku vedl také již zaniklou přílohu *Moravské listy* a současně jsem externě vyučoval na Pedagogické fakultě MU, jejímž pracovníkem jsem se stal na podzim roku 1994.

Na této fakultě učíš dějiny české literatury od konce 19. století do roku 1945, přičemž toto období jsi přibližoval studentům i ve speciálních seminářích na dalších dvou fakultách: byly věnovány Vladislavu Vančurovi, bratřím Čapkům či literárním časopisům. Zabýváš se také literaturou pro děti a mládež a dlouho jsi redigoval časopis *Ladění*.

Čtvrtletník pro teorii a kritiku dětské literatury *Ladění*, který je po zániku *Zlatého máje* v roce 1997 jediným periodikem zaměřeným na tuto literaturu, jsem spolu s Martinem Reisserem redigoval zhruba deset let. Otiskovali jsme v něm studie, recenze a zprávy, připomínali jubilea významných tvůrců a představovali nakladatelství. Mezi odběrateli tohoto časopisu bylo mnoho knihoven, škol a dalších institucí, ale také jednotlivci, a to i ze zahraničí. Jeho redigování mělo svá pozitiva, mezi něž počítám třeba komunikaci s řadou známých spisovatelů a výtvarníků. Redakторská činnost byla ovšem časově náročná a dělal jsem ji na úkor své vlastní práce.

Co ze své práce pokládáš za nejzávažnější? Co nového pro obraz české literatury 20. století přinesly tvé studie a knihy?

Hodnocení mé práce by asi měl dělat někdo jiný. Mou bibliografii tvoří sedmnáct set položek, mezi nimiž mají vrch drobné příspěvky pro noviny a časopisy včetně revue *Universitas*: jde o recenze, medailony, jubilejní články, zprávy, fejetony či sloupky. Větším přínosem pro dokreslení obrazu české literatury možná jsou moje studie vančurovské a čapkovské, otištěné většinou v kolektivních publikacích a sbornících. Snad stojí za zmínku i *Průhledy do české literatury 20. století*, pro něž jsem mimo jiné napsal přehled legionářské

literatury, nebo hesla ve spisovatelských slovnících, zejména v *Lexikonu české literatury*.

Náš rozhovor by se mohl rozběhnout ještě několika směry, ale protože jsme oba pedagogové, věnujme poslední otázku učitelům a škole. V poslední době si středoškolské i vysokoškolské kantoři stěžují, že studenti nemají ani základní povědomí o českých dějinách. Maturanti nevědí, kdy byla bitva na Bílé hoře, mají nízkou pravopisnou úroveň, a o jejich slohových schopnostech raději nemluvit. Navíc – jak nedávno napsal v časopisu *Tvar* Pavel Novotný z liberecké Technické univerzity – různé bakalářské programy poskytují vysokoškolské vzdělání i těm, kteří takřka nic nečtou a neměli očividně udělat ani maturitu. Fakulty, především humanitně či pedagogicky zaměřené, fungují podle Novotného stále víc jako jakési vyšší střední školy. Zastávám názor, že by se rozhodně

měly opět zavést přijímací zkoušky na obor český jazyk a literatura, a to nejenom písemné, ale i ústní, aby se zjistilo, jaký mají uchazeči o studium všeobecný kulturní přehled a co čtou. Jak se na to díváš ty?

Je pravda, že naše humanitně orientované fakulty strádají velkými počty studentů a jejich snižující se kvalitou, leč i jejich menším zájmem o studium. Trpí obě strany: jak studenti, tak pedagogové. Myslím, že není trvale únosné, aby jeden učitel vedl dvacet diplomových prací a na hodinových seminářích měl v posluchárně čtyřicet studentů. Opětovné zavedení přijímacích pohovorů bych také uvítal, zároveň je však nutno zvýšit studijní náročnost. Mělo by se brát více v potaz i uplatnění absolventů vysokých škol v praxi. Věříme, že se situace změní k lepšímu. Rád bych v těch změněných poměrech ještě nějaký čas pracoval, ale chtěl bych uskutečnit i své publikační plány.

Děkuji za rozhovor.

ROZMLOUVAL JIŘÍ RAMBOUSEK

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 53

Structural and Functional Diversity of the Eukaryotic Genome. Edited by T. Bettecken, J. Fajkus, E. N. Trifonov. Masarykova univerzita Brno, 2010

III. studentská vědecká konference katedry českého jazyka. Editorka: Marie Tušková. Masarykova univerzita Brno, 2010. CD

Stylisticko-pragmatické faktory použití členu v současné portugalštině. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita Brno, 2010

Škola a zdraví 21. School and Health 21. Problematika dopravní výchovy na ZŠ a SŠ v etapě řešení 2009. Mojmir Stojan et al. Masarykova univerzita Brno, 2009. CD

Barbora Vacková, *Prostor, moc a utopie. Ideální město a jeho společnost.* Masarykova univerzita Brno, 2010

Vybrané otázky školského managementu. Norská perspektiva. Ola Hoff Kaldestad, Milan Pol, Martin Sedláček (eds.). Masarykova univerzita Brno, 2009

Výtvarně na hradě Špilberku. Projekt pedagogické praxe studentů Katedry výtvarné výchovy PdF MU. Masarykova univerzita Brno, 2010

Výuka archeologie a příbuzných oborů v České a Slovenské republice. Zimní semestr 2010/2011. Masarykova univerzita Brno, 2010

Talent a nadání ve vzdělávání. Oldřich Šimoník (Ed.). Masarykova univerzita Brno, 2010

Významné osobnosti naší univerzity

Nedožitě osmdesátiny prof. PhDr. Libora Míčka, CSc.

V březnu letošního roku si připomínáme nedožitě osmdesáté narozeniny významného představitele univerzitní i praktické psychologie – profesora PhDr. Libora Míčka, CSc.

Narodil se 29. 3. 1931 na Těšínsku v Bystřici nad Olší v rodině lékaře. Po maturitě na reálném gymnáziu byl přijat na Pedagogickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, po půl roce přestoupil na Filozofickou fakultu téže univerzity, kde studoval odbornou kombinaci psychologie s filozofií a současně učitelskou kombinaci filozofii s dějepisem.

Po promoci působil jako psycholog v brněnské pobočce Výzkumného ústavu pedagogického, poté čtyři roky vedl Psychologický ústav na Pedagogickém institutu v Olomouci. Svoji celoživotní profesionální dráhu spojil v katedrou psychologie (později přejmenovanou na Psychologický ústav) Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Začal zde v roce 1964 jako odborný asistent, jeho další vědecko-pedagogický postup byl utlučen, stejně jako u mnoha jiných neustraníků a u lidí režimu nepohodlných. Dosažení docentské hodnosti mu bylo umožněno až koncem osmdesátých let, profesorem pedagogické psychologie byl jmenován v roce 1991.

Hrál významnou roli při vzniku Slezské univerzity v Opavě v roce 1990. Byl jmenován prorektorem brněnské Masarykovy univerzity, pověřeným zabezpečením vzniku opavského vysokého učení a v prvním roce existence Slezské univerzity řídil její chod. Jako jednomu z prvních zasloužilých profesorů brněnské univerzity mu byl udělen čestný titul „emeritní profesor“.

Celý svůj odborný život zasvětil Libor Míček výzkumu i výuce pedagogické psychologie a osvětové činnosti. Mezi jeho vědeckými zájmy dominovala témata duševní hygieny a duševního zdraví v nejširším slova smyslu. Je autorem mnoha prací z této oblasti. Nežůstal však jen na poli teorie, zasloužil se

o rozšíření témat duševní hygieny v nejširších vrstvách obyvatelstva, zakládal kurzy jógových cvičení, zdůrazňoval význam relaxace.

Míčkovy monografie neztrácejí svoji platnost ani po letech. Jmenujme jeho prvotinu Nervózní děti a mládež ve škole, Sebevýchova a duševní zdraví a průkopnickou práci Duševní hygiena. Napsal řadu skript, odborných i popularizačních článků.

Patřil k často citovaným autorům nejen v odborných kruzích, ale získal si i značné renomé v mnoha organizacích a sdruženích zabývajících se zdravým životem a relaxací. Byl jedním z prvních propagátorů jógových cvičení v rámci nejširší populace.

Kolegové, studenti i širší veřejnost jej znali jako zásadového a čestného člověka, s pevnou hodnotovou strukturou, který nikdy nepodleh tlakům doby a snášel nepřázeň úřadů a univerzitních orgánů dlouhé roky, kdy mu nebylo umožněno získat oprávněné akademické hodnosti. Koncem roku 1989 byl zvolen vedoucím rehabilitační komise Občanského fóra psychologů Jihomoravského kraje a členem rehabilitační komise brněnské Filozofické fakulty.

Odkazem profesora Libora Míčka, který si stále připomínáme, je život v pravdě a pečlivé dodržování morálních zásad i zdravého životního stylu, čímž byla prodchnuta i jeho vědecká práce.

M. SVOBODA

K osmdesátinám Stanislava Julínka

Někdejší člen katedry historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity doc. PhDr. Stanislav Julínek, CSc., se dožije 6. května 2011 osmdesátých narozenin. Jubilant po skončení druhé světové války přišel na reálné gymnázium při státním mužském učitelském ústavu na Starém Brně. V roce 1949 zapsal na Pedagogické fakultě MU obory dějepis, výtvarná výchova a občanská výchova, později v letech 1955-1960 prošel nástavbovým studiem knihovnictví při tehdejší Fakultě osvěty a novinářství Univerzity Karlovy v Praze. Po učitelské a knihovnické praxi byl v roce 1968 přijat jako odborný asistent na katedru dějepisu Pedagogické fakulty MU, kde byl pověřen výukou teorie vyučování dějepisu.

Nejen jeho pedagogická, ale i vědecká práce jsou spjaty s obecnou didaktikou a oborovou didaktikou dějepisu. Již v roce 1971 předložil k obhajobě rigorózní práci na téma *Zásada trvalosti a její význam ve vyučovacím procesu*; tu úspěšně obhájil na katedře pedagogiky Pedagogické fakulty MU 21. ledna 1972 a získal titul doktor filozofie (PhDr.). V tomto období se podílel na přípravě výběru krásné literatury pro výuku dějepisu v 7. a 8. ročníku základní školy (Brno 1971 a 1974), zabýval se významem bibliografie pro regionální práci učitele dějepisu, zpracoval bibliografii k didaktice dějepisu, studoval problematiku spolupráce muzea a školy z hlediska přípravy posluchačů dějepisu, provedl výběr vyučovacích pomůcek k vlastivědnému učivu 5. ročníku obecné školy a přispěl k poznání regionálních dějin svého rodného Vyškovska (Velešovice 1972). Pronesl také diskusní příspěvky na vědeckých konferencích, a to i v zahraničí: např. na sympoziu *Statisches Bild* v Greifswaldu v roce 1972 hovořil o uplatňování didaktické

techniky při didaktické přípravě posluchačů studia dějepisu. Podílel se rovněž na pracích spojených s úpravami učebních plánů a osnov interního, dálkového a postgraduálního studia dějepisu, stejně jako na budování sbírek názorných pomůcek a úsilí o obsahovou a technickou modernizaci výuky. Zkoumal také podíl dějepisného učiva na utváření estetického citění mládeže.

V 80. letech se Stanislav Julínek podílel na řešení vědeckovýzkumného úkolu Metodické využití didaktických prostředků ve vyučování dějepisu. V souvislosti se zaváděním nového pojetí výuky dějepisu na základních a středních školách a nových učebních plánů se zúčastnil proškolení učitelů těchto stupňů škol. V roce 1984 obhájil na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze kandidátskou disertaci *Výchova výtvarným uměním ve výuce dějepisu* a získal vědeckou hodnost kandidáta pedagogických věd. Publikoval stati týkající se historie dějepisné výuky na českých základních školách z hlediska vývoje učebních plánů, učebních osnov a školních učebnic, estetické výchovy v dějepisném vyučovacím procesu, didaktické analýzy jako východiska pro funkční volbu vyučovacích prostředků ve výuce dějepisu, základních metodických postupů s využitím učiva z dějin umění při výuce dějepisu a exkurzní činnosti jako součásti odborné a didaktické přípravy posluchačů historie. S novými poznatky z oborové didaktiky vystoupil i na III. drážďanských dnech na Vysoké škole pedagogické v Drážďanech v roce 1985. Na základě úspěšné pedagogické a vědecké činnosti byl v roce 1988 jmenován docentem pro obor didaktika dějepisu.

Své názory na didaktiku dějepisu předložil v učebním textu *Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu* (Brno 1995). Vedl rovněž autorský kolektiv, který připravil celostátní vysokoškolskou učebnici didaktiky dějepisu (Brno 2004). Do dalších let mu jeho vzpomínající kolegové přejí vše nejlepší.

J. VACULÍK

Panorama knih

Hodnoty a postoje v České republice 1991 - 2008 *

Je známo, že základní hodnotová soustava a orientace člověka se utváří v období od 10 do 25 let, v tzv. formativním období. I když v průběhu života dochází k jejích proměnám, jejich základní sestava setrvává v relativně nezměnné podobě (k razantní změně v pozdějších letech dochází jen zřídka). Autoři výzkumu se ale – z pochopitelných důvodů – obraceli až k respondentům ve věku od 18 let. Zkoumání hodnot a postojů, které člověk vyznává a praktikuje, je poučné a významné z několika důvodů. Mimo jiné i proto, že z poznaného vývoje hodnotových preferencí je možno usuzovat, jak se budou lidé v nejbližší budoucnosti chovat. Americký psycholog Gordon Allport soudí, že budoucí podobu společnosti můžeme nejspíše odhadnout tak, že sledujeme proměny hodnot, které lidé vyznávají.

Na počátku 80. let byla zformována skupina sociologů z Katolické univerzity v Lovani a Tilburgské univerzity, aby vytvořila výzkumný projekt, kterým by bylo možno zjistit politické, ekonomické, vzdělávací aj. hodnoty vyznávané ve společenských deseti západoevropských zemích. Prvního výzkumu uskutečněného pod názvem European Values Study (EVS) v roce 1981 se zúčastnily Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Island, Itálie, Malta, Německo, Nizozemsko, Severní Irsko, Španělsko a Velká Británie. Protože první výsledky vzbudily v Evropě i v zámoří velkou pozornost, bylo rozhodnuto, že se bude výzkum opakovat pravidelně v devítiletých intervalech. V letech 1990-1991 se výzkumu zúčastnilo již 31 evropských zemí, včetně České republiky a Slovenska (tehdy ještě jako Československa).

Publikace je výsledkem několikaleté práce početného kolektivu sociologů, kteří zjištěná data shromažďovali a připravili k vydání. Kromě úvodu objasňujícího čtenáři situaci, za níž výzkum vznikl, a uvádějícího zájemce o získaná data do obecné problematiky hodnot

a postojů (a to i z historického hlediska) je kniha vybavena zcela praktickým, utilitárně koncipovaným *Návodem, jak číst tabulky*. Ten je obohacen i několika metodologicky cennými informacemi, které by měly odborně méně vzdělaného čtenáře ochránit před případnou chybnou interpretací výzkumných dat. Autoři knihy na dvou tabulkách demonstrují možné způsoby jejich čtení a ukazují, jak z jejich číselných údajů vyvozovat závěry. Kniha je doplněna kompletním souborem výzkumných nástrojů, technik a metod, které byly při sběru dat použity. Díky tomu plní i funkci didaktickou a pro studenty sociologie (ale i ostatních humanitních věd) se stává poučným a užitečným studijním materiálem.

Uvážíme-li, že kniha obsahuje 284 tabulek (a 5 grafů), z nichž každá uvádí 54 až 162 dat, dostáváme se k úctyhodnému průměrnému počtu 31 172 číselných údajů! Podle obsahu jsou jednotlivé tabulky rozděleny do sedmi oddílů a v každém z nich jsou pak otázky uvedeny tak, jak byly položeny respondentům v dotazníku. Tabulky mají shodnou strukturu, což velmi usnadňuje hledávání údajů; většina z nich je dělena do tří sloupců podle let, kdy byl výzkum realizován: 1991, 1999 a 2008.

V rámci každé dílčí otázky jsou *výzkumná data rozložena do 5 vrstev*, přičemž v každé z nich jsou dále členěna do dvou až čtyř rovin umožňujících získané údaje diferencovat. Rozvrstvení jsou v pořadí: pohlaví (muž – žena), věk (s členěním ve 4 rovinách: 18-29, 30-44, 45-59 a 60+), vzdělání (základní, vyučen, střední škola, vysoká škola), obec (ve 4 úrovních: do 4 999, 5 000-19 999, 20 000-99 999 a 1 000 000+) a region (Praha, Čechy, Morava). Z uvedených 17 položek (v tabulce řádků) je zřejmé, že číselné údaje odkrývají evropské množství vzájemných závislostí, které může badatel výzkumně využívat. Soustředili se jen na jeden sloupec (nabízí mu 17 číselných údajů), získává 136 různých spojitostí. Když si uvědomíme, že převážná většina tabulek obsahuje data sebraná ve třech letech výzkumu a že v každém roce jsou tříděna do 2-5 sloupců, dojdeme k mnohonásobně zvýšenému počtu možných vazeb a kombinací.

První oddíl je zacílen na **základní otázky týkající se života**; obsahuje 11 položek ve formě otázek, jimiž byla zjišťována důležitost vybraných oblastí v životě respondenta, jeho současný pocit štěstí, zdravotní stav, důvěra v ostatní lidi aj.

Ve druhém souboru zvaném **Práce** byli účastníci výzkumu dotazováni na to, co považují ve své práci za nejdůležitější. Sledovány byly morální aspekty práce i hodnota volného času v jejich životě. Výzkum potvrdil obecné mínění, že nejdůležitější roli hraje plat, ale i příjemní spolupracovníci a možnost seberealizace.

Plných 22 otázek třetího bloku – **Smysl a význam života** – směřuje k duchovní podstatě člověka: k náboženství a morálce, k církevní příslušnosti, ale i k víře v talismany. Dílčí analýzy prokázaly, že v průběhu života respondentů dochází k proměnám jejich hodnotové soustavy a že proměny hodnot jsou generovány nejen geomorfologickými podmínkami, ale i kulturou a tradicemi, a to pod tlakem informačních technologií a masových komunikačních prostředků.

Ve čtvrté kategorii **Rodina a manželství** byly údaje získávány na základě souhlasu (nesouhlasu) s výroků týkajícími se manželství jako instituce, výchovy dětí, interrupce aj.

Jedním z nejdůkladněji zmapovaných segmentů výzkumu je **politika a sociální oblast** (č. 5). Výzkumníci zjišťovali, v jaké míře se lidé zajímají o politiku. Výsledky asi překvapí jen málokoho, protože zřetelně vypovídají o tom, že zájem o politické dění v průběhu posledních dvaceti let výrazně poklesl. Jestliže v roce 1991 měla zájem o politiku více než polovina respondentů, v roce 2008 jej projevuje pouhá třetina všech dotazovaných. Jiné otázky sledovaly účast respondentů na petičních akcích či demonstracích, práva nezaměstnaných aj.

Celou sérii otázek je zjišťována *důvěra občanů k různým institucím a organizacím* (k armádě, k policii, k Poslanecké sněmovně, k Evropské unii etc.). Z vytěžených dat týkajících se důvěry v politické strany a vládu lze vyčíst, že v obou případech se jedná spíše o nedůvěru, protože politickým stranám „*nedůvěřuje vůbec*“ 42 % respondentů a stejný počet má k nim důvěru „*ne moc velkou*“. Až 84% nedůvěra občanů ke stranám současně politické

scény tak odráží neklidnou a rozjitřenou situaci v posledních dvou, třech letech.

Dalšími dotazy se výzkum snaží zjistit, co si respondenti myslí o *systému řízení* naší země, v jehož čele by stál silný vůdce, experti (odborníci) nebo armáda. Podle očekávání většina dotazovaných považuje systém, v němž by zemi vládla armáda, za velmi špatný. Averzí proti vládě silné vůdčí osobnosti projevil již méně dotazovaných. Naproti tomu řízení země by vložilo do rukou expertů v roce 1999 jen 63 % a v roce 2008 až 64 %. Nedůvěra ve stávající systém, v politické strany a vládu pochopitelně vede občany k úvahám o efektivnějším způsobu řízení a nacházejí jej u těch, kdo se otázkami s tím spojenými odborně zabývají – tedy ve vládě odborníků. Mám za to, že výsledky výzkumu celého tohoto souboru by měli předsedové parlamentu, senátu a vlády prohlásit pro „své“ členy za povinnou studijní literaturu. Sami autoři této publikace sice věří, že „*se také jako užitečná příručka ocitne v rukách žurnalistů a snad i politiků a jejich poradců*“ (s. 15), ale současně také slůvkem *snad* vyjadřují své pochybnosti.

Dotazníky šestého bloku nazvaného **Národní identita** zjišťují míru schopností respondentů *identifikovat se jako občané České republiky*. První dvě otázky je přiměly, aby uvažovali o své geografické příslušnosti, a to v rámci těchto pěti útvárů: obec, kde žijí; Čechy, Morava, Slezsko; ČR; Evropa a svět. Z výzkumného šetření vyplývá, že nejvíce respondentů nejsilněji pocituje příslušnost k místu, kde aktuálně žijí. Tento pocit má v průběhu téměř 20 let silící tendenci: až k 57 % v roce 2008. S Evropou a světem se identifikuje jen nepatrné procento dotazovaných. Míra obav ze ztráty národní identity a kultury byla zjišťována na třístupňové škále *značné obavy – střed – vůbec žádné obavy*. Při vědomí 2% statistické výběrové chyby jsou výsledky rozloženy rovnoměrně.

Sedmý blok otázek je zaměřen na **společenskou spravedlnost, solidaritu a životní prostředí**. Zjišťuje *míru ospravedlnitelnosti* různých druhů chování ve vztahu ke státu, ale především k sobě samému: například do jaké míry je pro dotazovaného ospravedlnitelné požadovat státní podporu bez nároku na ni nebo užívat psychotropní látky, přijímat úplatky,

praktikovat prostituci aj. Celá série otázek pak mířila *do oblasti sociální* a zjišťovala, do jaké míry se respondenti cítí být znepokojeni životními podmínkami svých příbuzných, lidí ve státě, v Evropě, ale i nemocných jedinců, seniorů nebo dětí v chudých rodinách. Odpovědi na dotaz na *ospravedlnitelnost rozvodu* vyjevily, že v roce 2008 je pro 53% Pražanů ospravedlnitelný vždy, přičemž v předchozích dvou letech výzkumného šetření je procento pražských respondentů ze všech regionů vždy nejvyšší. Konfrontujeme-li tyto údaje se zjištěnými postoji k *ospravedlnitelnosti provozovat příležitostný sex*, nemůžeme být překvapeni, že v roce 2008 je ochotno jej ospravedlnit více než pětina dotázaných Pražanů, přičemž v Čechách je to 15 % a na Moravě pouze 5 %. Stejně tak korespondují s těmito údaji i názory na *ospravedlnitelnost prostituce*.

V zájmu nalezení optimální podoby tohoto díla naznačují jeden možný způsob jeho formálního zdokonalení. Větší přehlednosti a orientaci v textu knihy by nepochybně prospělo, kdyby byl *Seznam tabulek a grafů* (na s. 5) vizuálně členěn shodně se sedmi základními okruhy výzkumu (tzn. v souladu s názvy kapitol). Druhá připomínka se týká jazyka; drobné nedopatření stylistické povahy skrývá otázka v tabulce č. 117: *Jak pravdivý je výrok mám vlastní způsob, jak navázat vztah s Bohem nebo s vyšší mocí, a nepotřebuji k tomu kostely nebo bohoslužby?* Neobratnou formulací se tak v těsném sousedství ocitly dvě věty s různými podmínkami.

Výzkumné výsledky jsou v této jedinečné pramenné publikaci zpracovány s mimořádnou profesionální jistotou. Badatelům v sociálních a humanitních oborech se tak dostává do rukou vítaný pomocník, průvodce a inspirátor při projektování jejich vlastních výzkumných záměrů. Uveřejněné údaje mohou využívat odborní a vědecktí pracovníci jako východisko svých analýz a při formulaci výzkumných hypotéz. Kniha se beze vší pochyby stane vyhledávanou nejen pro širokou paletu zkoumaných problémů, ale také proto, že pravidelně opakovaný výzkum umožňuje srovnávání výsledků a odhady tendence budoucího vývoje celé evropské společnosti. Provedené podrobné analýzy dat ukazují, jak individualizace a sekularizace hluboce zasáhly hodnotové orientace a myšlení občanů všech

soudobých společností. Obraz dvacetiletého vývoje moderní demokratické společnosti tak získává zřetelné kontury podložené statistickými údaji. Díky svým kvalitám – rozmanitosti sledovaných jevů ve dvacetiletém rozpětí a jejich přehlednému zpracování – se kniha řadí mezi základní studijní literaturu u všech, kdo se budou touto problematikou v budoucnu zabývat. Všem, kdo se na jejím vzniku podíleli, především pak autorské dvojici *Ladislavu Rabušicovi* a *Janě Hamanové*, patří dík badatelů a ostatních uživatelů jejího bohatství.

V. SPOUSTA

* Hodnoty a postoje v ČR (1991-2008), pramenná publikace European Values Study, 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 324 s.

Studia philosophica 57/2010/1 – Ve službě filosofii

Na počest Jiřího Gabriela

U příležitosti 80. narozenin docenta Jiřího Gabriela vydala katedra filozofie FF MU sborník věnovaný svému dlouholetému členu a přednímu znalci dějin české filozofie. Sborník se skládá ze tří částí, první (*Laudationes*) obsahuje osobní vzpomínky kolegů a přátel Jiřího Gabriela. Oslavnou část otevírá *Nekrolog na Jiřího Gabriela*, který napsal roku 1980 Lubomír Nový v rámci svých „nekrlogů na živé“. Jiří Gabriel je zde popsán v době svých padesátých narozenin jako celistvý a neúnavný homo-viator, a ani po třiceti letech tato charakteristika neztratila platnost, jak dokládají příspěvky dalších autorů (Josef Krob, Jana Nechutová, Pavel Spunar, Pavel Materna, Tomáš Měšťánek).

Ve druhé části jsou uspořádány studie (*Filozofie a její dějiny*). V případě většiny textů se jedná o odborné statě k danému tématu, nejčastěji z oblasti dějin českého myšlení. Například Josef Zumr se ve studii *Bouře a naděje. Ke smýšlení první generace národního obrození* zabývá vlivem francouzské revoluce a německého novohumanistického hnutí na první

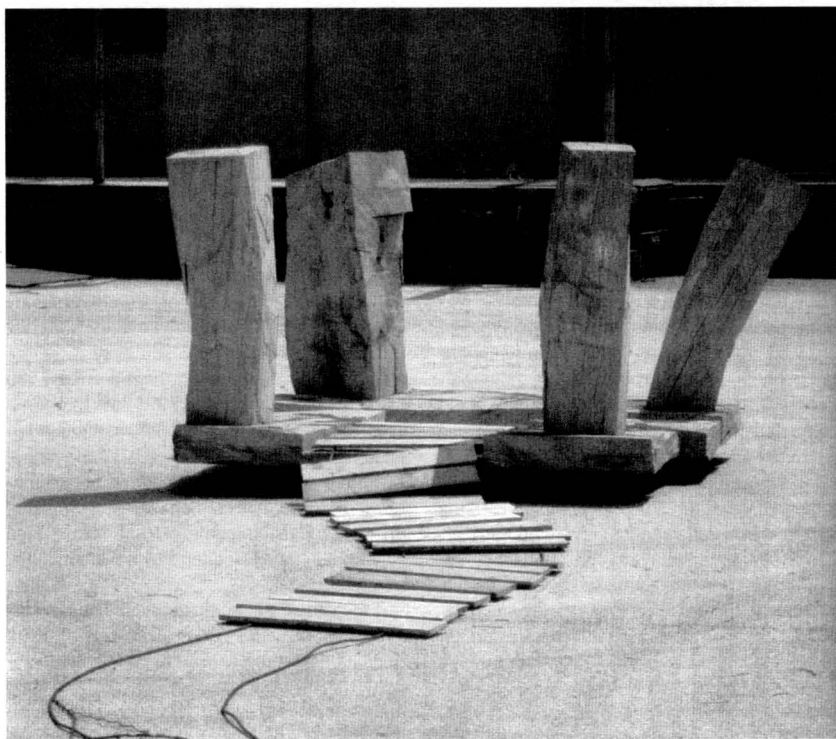
fázi národního obrození. Právě Francouzská revoluce vedla k aktualizaci antické tradice v německém novohumanismu, který ovšem pronikl do českého prostředí s půlstoletým zpožděním. I když se české prostředí většinou stavělo k Francouzské revoluci odmítavě, je možné nalézt i pozitivní ohlasy (zejména u protestantů a svobodných zednářů), což usnadnilo přijetí německého novohumanismu. Ten pak měl významnou roli v první polovině 19. století, kdy česká společnost usilovala o svou emancipaci.

Některé texty ve druhé části sborníku se pohybují na rozmezí více žánrů – vedle esejistického přístupu Břetislava Horyny můžeme zmínit vzpomínkový text Gabrielova vrstevníka Rudolfa Krejčího *Zpověď starého filozofa*, v němž autor rekapituluje své životní peripetie v exilu. Rudy Krejčí emigroval nejdříve do

Rakouska a poté v roce 1958 do USA, kde na Aljašské univerzitě založil katedru filozofie a humanitních věd. Exkurze přesahující rámec českého prostředí představují například příspěvky Czesława Głombika (*Z historie polských setkání s Janem Patočkou*) a Karla Máchy, jehož text *Deutsche Philosophie Prague* se zaměřuje na osobnost Franze Brentana a jeho žáky na pražské německé univerzitě – Oskara Krause, Carla Stumpfa a Emila Utitze, s nímž se autor příspěvku osobně setkal.

V přílohách pak editoři sborníku seřadili stručný životopis, bibliografii díla Jiřího Gabriela a fotografický materiál. Obsáhlý sborník je tak důstojným dárkem pro Jiřího Gabriela a poctou jeho odborné vědecké práci i lidským kvalitám.

D. PÍCHOVÁ

Magdalena Jetelová, *Rozhovor kolem stolu* (Převržený stůl), 1985

Jedno je jisté: Nic není jisté **POSLUŠNĚ HLÁSÍM**

Bývalo to za onoho času tak, že při každém natáčení čehokoliv na pás bylo na počátku uvedeno, co obsahuje, případně – při delších programech – kolikátý pás dotyčného pořadu to je. Časem se od toho upustilo, všechno bylo sepsáno na průvodním formuláři nazvaném Křestní list, kde byly veškeré údaje, včetně účinkujících, režie i stopáže. Mělo to svoje výhody, ale ovšem i záludnosti, jak vyšlo najevo poté, co se křestní listy tu a tam nenašly a muselo se narychlo zjišťovat, co vlastně na tom kterém pásku je, či – ó Velvary – naopak není. Z fonotéky se pásy posílaly k vysílání podle čísel na krabicích a bylo věcí techniků včas si zjistit, zda i uvnitř je vše, jak má být. Není totiž pro hlasatele – zvláště při noční službě – vítanou změnou, když se na počátku ozve: „...chnické hlášení: SOBR, pás první.“ Načež vypukne hluboké ticho, vydatné tak, že je přímo naléhavě slyšitelné. Co teď a co místo ohlášené hudby, když jsou po ruce jen záložní pásy pro případné doplnění pořadu, který by vyšel trošku kratší, než udávala stopáž? – Klasik by zde právem připustil, že „that is the question“, jenže hlasatelna není Elsinor.

Měl jsem v tomto ohledu více štěstí než mnozí jiní, jen jednou se mi stalo, že v nočním koncertu hudby velmi vážného charakteru se po ohlášení sice ozvaly první tóny, ale skladba se nějak velmi pomalu rozjížděla. Něco tomu chybělo: ovšem nejsem expert na tento druh muziky, netroufal jsem si vyslovit nějaké podezření, či dokonce cokoliv usoudit. A tak jsme s vysílací technikou čekali, jak se to vyvine. Řešení bylo nakonec na nevelkém papírku v krabici. Název souhlasil, další větička však všechno objasnila: „Orchestrální podklad“. Bác ho! Na podklad se dotáčejí sólisté, bez kterých je skladba ovšem k nepoznání. Jenže jiný pás nebyl – takže jsme byli nuceni dohrát to až k místu, kde se zvuk dal nenásilně stáhnout, a nasadit pokračování z druhého pásu. Teprve potom se ozvalo to, co jsme zůstali na počátku dlužni, totiž asi od poloviny skladba v plném znění. – No, stalo se, odestát se nemohlo. Čekali jsme, co na to řeknou posluchači. Ozval se jen jeden kritický hlas, ale zato velmi povolavý, totiž autor, který si chtěl svoji skladbu poslechnout. Nakonec to prošlo v klidu, přiznal jsem, že došlo k záměně pásu, a požádal o prominutí, kterého se nám skutečně – díky autorově velkorysosti – dostalo.

Na jaře devětapadesátého roku bylo otevřeno zvláštní vysílání pod názvem RB-35, což byla zkratka pro oslavu Rozhlasu Brno k pětatřicetinám. Vysílalo se z nevelkého sálku v Učitelském domě, zvaném Komenium, za přítomnosti publika. V paměti mi utkvěl Vladimír Konůpka, dřívější dlou-

Richard Artschwager, *Dva obědy*, 1986

holetý hlasatel a pak režisér, když na mikrofon opakoval burzovní zprávy z května roku 1924: „Sláma cepem mlácená – cena za metrický cent beze změny.“ Svoje si tu užili někteří redaktoři, dosud neokusivší mluvení na mikrofon před publikem, ale všichni obstáli velmi dobře. Za hlasatele jsme tu předvedli čtenou scénku o nástrahách a radostech tohoto povolání – nebylo to špatné, škoda, že se text nezachoval: název zněl „Děkujeme za po-ZoRumění.“ Ohlas všech pořadů byl velmi příznivý, a přitom dodnes ani nevím, jak u tohoto živého vysílání fungovala Hlavní správa tiskového dohledu, velmi bdělá co do politického dozoru nad vším, co mělo jít do antény; nejspíše někdo sledoval průběh v kontrole a měl právo zásahu, „kdyby něco“. – Dost možná se tu projevilo určité uvolnění, které v padesátém šestém roce odstartoval XX. sjezd KSSS, kde byl odsouzen Stalin a jeho systém vlády. Jakkoliv to bylo velmi opatrné, trochu to i u nás otevřelo okna, takže se dýchalo o něco volněji. Zpoza dveří už nakukovala šedesátá léta, chystající se uvést věci vezdejšího života na správnější míru.

Pozvolna jsem se orientoval ve službách všeho druhu, ba dokázal jsem při zprávách vyplnit zbývající čas improvizací posledního textu tak, aby opakování nebolelo. Byl jsem k tomu ovšem vyzván kolegyní Zdenou

Thomas Schütte, *Zmrzlina*, 1987

Hustou, sám bych se k něčemu takovému asi nebyl odhodlal. Ale podtrženo a sečteno – měl jsem pocit, že už pomalu začínám *být* hlasatelem.

Jenže dát na vlastní pocity nevede často ke správnému hodnocení situace, i když se v nich člověk zdánlivě vyzná natolik, že vidí těch nezbytných pár metrů času dopředu. Možná to mám psáno v planetě, možná jen mimoděk dokládám latinské úsloví „VARIĀTIŌ DĚLECTAT“ čili „změna těší“. Můj nejbližší přítel Tom Pantůček to jednou vyjádřil slovy: „Ty jsi, kluku, všechno možné, ale hlavně fluktuant.“ (Ještě že to bylo v období „zásadního boje proti fluktuaci, brzdící naši rozvíjející se výrobu“, takže to nemohlo být nic osobního.) V každém případě doznávám, že jakkoliv jsem byl tehdy spokojen, že mám pěkné, nejednotvárné zaměstnání, při kterém se dá pracovat i autorsky (a navíc tu a tam jsem se dostal k úkolům, které už patřily do oblasti rozhlasového herectví) – nemohl jsem zůstat chladný vůči nenadálé nabídce svého starého kamaráda dr. Jiřího Vondráčka, který se stal čerstvým šéfem propagace Brněnských veletrhů a výstav. Jiří mi nabídl místo propagačního referenta s platem o poznání vyšším, než jsem měl jako hlasatel (pokud se nemýlím, měl jsem – se znalostí dvou jazyků – 1.100 Kčs), a věděl o mně, že jsem práci onoho druhu

dělal brigádně na dvou strojírenských výstavách, které veletrhům svého času předcházely.

Jsem zřejmě poznamenán nadprůměrnou dávkou zvědavosti (to jsem ještě nedělal, co to asi je, a co k tomu patří ?), vlastnosti, ne vždycky přínosné jeho nositeli, jehož zhusta dostává do nečekaných konstelací, kterým soudnickář František Němec dopřál označení, že jsou to „přímo situace“.

Potom není právě snadné stát se situovaným jedincem. Jenže to jsem v tu dobu ještě nevěděl. Poděkoval jsem kamarádům v hlasatelně za všechno, čím mi ulehčili, obohatili a okrášlili existenci, požádal je o propuštění do další etapy životního maratonu a rozžehnal se s nimi. Místo mě nastoupil promptně Vlastík Řičánek, právě příšlý z vojny. Zafluktoval jsem si tentokrát v tomto ohledu docela bez následků pro vývoj československé ekonomiky.

— • —

UNIVERSITAS

Naši autoři

**REVUE
MASARYKOVY UNIVERZITY**

ROČNÍK 44

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA
ŠÉFREDAKTORKA:
Ivana Holzbachová

ČLENOVÉ REDAKČNÍ RADY:
Hana Bočková
Eduard Fuchs
Ivan Hálek
Filip Křepelka
Jakub Mácha
Jiří Pavelka
Jiří Rambousek
Jaroslav Sedlář
Aleš Sekot
Soňa Skulová
Vladimír Špousta
Vojtěch Šimíček
Jan Šmarda
Mirka Wildmannová
Jiří Záhejský
Karel Zeman

OBÁLKA:
Pavel Jílek
GRAFICKÁ ÚPRAVA:
Dataprint Brno

VYDÁVÁ:
Masarykova univerzita
TISKNE:
Dataprint, Nopova 13, 615 00 Brno

Registrováno
na Ministerstvu kultury ČR
pod číslem MK ČR E 19582

OBJEDNÁVKY A PŘEDPLATNÉ:
Redakce a administrace Universitas
601 77 Brno, Žerotínovo nám. 9
e-mail: bochnickova@rect.muni.cz
http://universitas.muni.cz
tel.: 549 493 126

Vychází: 4x ročně
CENA ČÍSLA: 20 Kč
REDAKČNÍ UZÁVĚRKA 1. ČÍSLA:
5. 1. 2011
ISSN 1211-3387

IVANA HOLZBACHOVÁ

(1946), doc. dr., CSc. Působí na katedře filozofie FF MU. Zabývá se problematikou filozofie dějin a filozofie vědy. Knižně jí vyšlo několik prací z těchto oborů a několik překladů z francouzštiny. Je šéfredaktorkou Universitas.

MILAN KRÁPEK

(1982), Mgr., je studentem doktorského studia oboru Obecné otázky matematiky na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Vyučuje na Soukromé vysoké škole ekonomické Znojmo. Zabývá se studiem vlivu profesora Otakara Borůvky na vývoj algebry.

TOMÁŠ NOVÁK

(1946), PhDr., je psycholog Manželské a rodinné poradny v Brně. Problematiku manželského a rodinného poradenství se snaží postihnout v publikacích vydaných v nakladatelství Grada Praha. Jde o Manželské a rodinné poradenství (2005), Partnerské a rodinné poradenství (s H. Orinockou) 2006, Předzvodové a rozvodové poradenství (s B. Průchovou) 2007, Předmanželské poradenství (s M. Hargašovou) 2008.

JOSEF ŠMAJS

(1938) PhDr., ing., CSc. je profesorem na katedře podnikového hospodářství Ekonomicko-správní fakulty. Zabývá se ekologickou filozofií včetně environmentální etiky a evoluční ontologií. Z jeho bohaté publikační činnosti je třeba zdůraznit knihu Ohrožená kultura (1995), která vyšla i v zahraničních překladech. Vedle ontologicky orientovaných prací vydal v r. 2006 také Základy systematické filozofie.

